100 de ani de comemorare

EMINESCU

Cel puţin în privinţa poetului naţional, se poate spune că istoria literară s-a străduit să-şi împlinească datoria: cea mai mare parte a corpusului de manuscrise şi documente legate de biografia şi opera eminesciană a cunoscut lumina tiparului, fie în ediţii critice, fie în ediţii de masă. În acest domeniu, surprizele au ajuns să fie oarecum „previzibile", iar restituirile de făcut — puţine. Iată totuşi că, în pragul împlinirii unui secol de la moartea poetului, istoricul literar D. Vatamaniuc este în măsură să comunice un detaliu încă inedit, referitor la activitatea de traducător a lui Eminescu. Ipoteza sa privind circumstanţele şi motivaţiile traducerii pe care autorul Geniului pustiu **a făcut-o din opera esteticianului german Theodor Rötscher** (Die Kunst der dramatische Darstellung), **precum şi comentariul asupra unor pasaje din celebrele caiete de manuscrise eminesciene, corectează unele păreri în circulaţie, întregind şi imaginea asupra lecturilor şi ariei de interes a tînărului Eminescu.**

INEDIT

Trepte de cultură

Eminescu întreprinde în epoca preuniversitară, concomitent cu elaborarea romanului Geniu pustiu, *traducerea tratatului lui Heinrich Theodor Rötscher,* Die Kunst der dramatische Darstellung, *lucrare, de asemenea, de mare amploare. Semnificativ este şi faptul că poetul lucrează concomitent la reelaborarea romanului şi la traducerea tratatului esteticianului german şi în epoca studiilor universitare la Viena, după 1869.*

Opinia care s-a încetăţenit, potrivit căreia poetul se angajează în traducerea tratatului artei dramatice la cererea lui Mihail Pascaly, nu poate fi demonstrată, însă nici infirmată pe bază de documente. Poetul este angajat în trupa lui Mihail Pascaly în 1868 şi întocmeşte mai multe memorii în numele marelui actor către diferite instituţii, pe care acesta doar le semnează. Nu se vede însă de nicăieri că Mihail Pascaly îi propune să traducă tratatul esteticianului german şi nici că face această muncă, extrem de dificilă, ca obligaţie de serviciu sau de recunoştinţă pentru generozitatea patronului său. De asemenea, nu avem nici o mărturie că poetul îl informează pe Mihail Pascaly despre stadiul la traducerea tratatului şi că i-ar fi pus la dispoziţie textul pe măsură ce înainta în munca sa.

Judecînd lucrurile din această perspectivă, apare mult mai plauzibil să admitem că Eminescu traduce tratatul esteticianului german din proprie iniţiativă şi din dorinţa de a se instrui în estetica teatrală. Aceasta explică şi continuarea muncii la traducerea tratatului după ce părăseşte trupa teatrală a lui Mihail Pascaly şi încetează orice obligaţie faţă de marele actor.

→

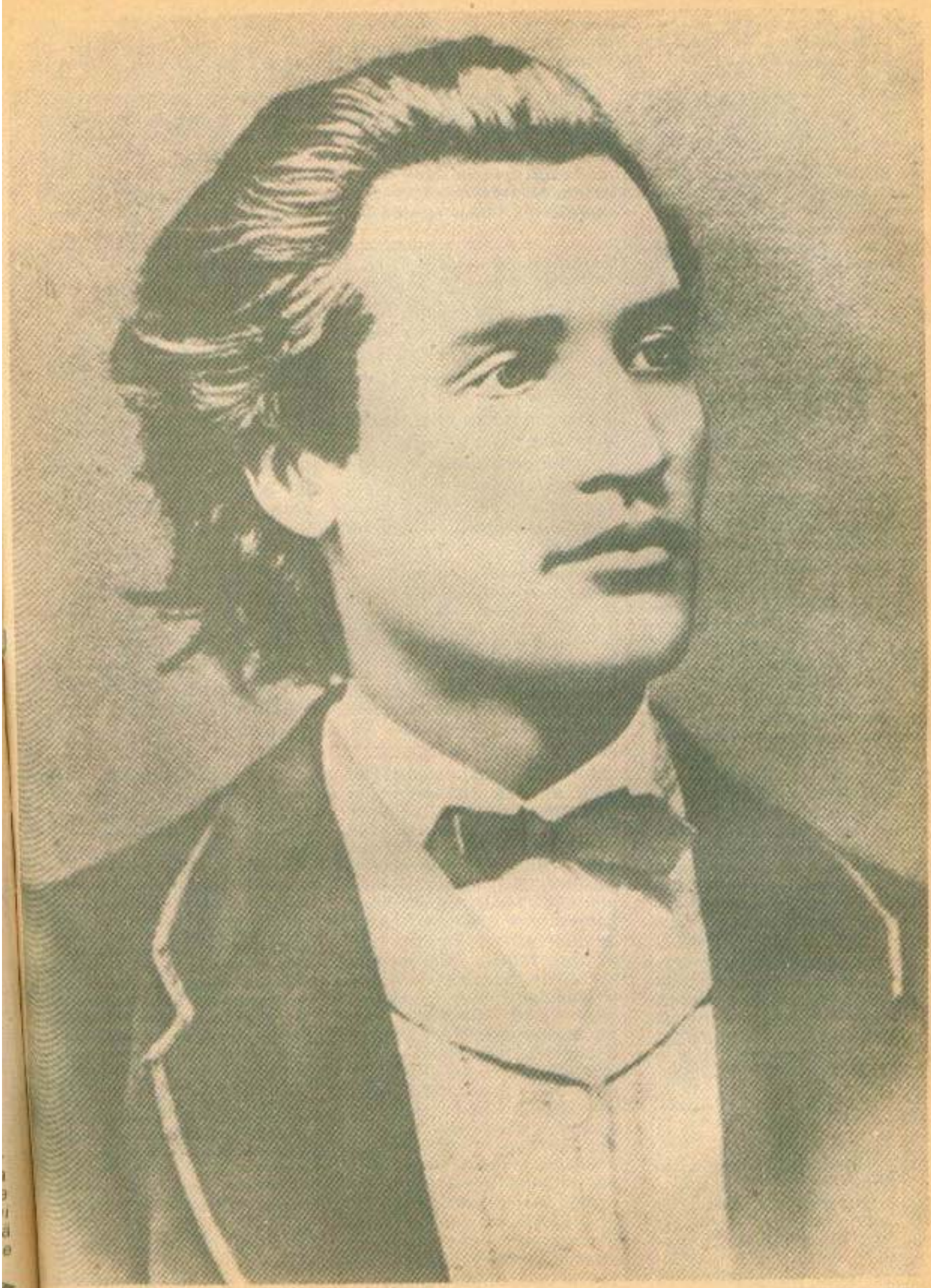

INEDIT

Eminescu se ocupă în epoca studiilor universitare la Viena, fapt de asemenea important, de traducerea în continuare a tratatului esteticianului german, însă se ține la curent și cu viața sa. Mărturii documentare vin să confirme această conduită a lui Eminescu față de autorul tratatului pe care îl traducea. Poetul își extrage din Allgemeine Illustrierte Zeitung, în manuscrisul 2285, 179v, știrea despre moartea esteticianului german, întîmplată în 9 aprilie 1871. „Gestorben. Prof. Dr. Rötscher Deutschlands bedeutendster Dramaturg. 69 Jahre alt Berlin am 9. April. Allgemeine (Leipziger) Illustrierte Zeitung IV 32 XIII Jahrgang". Rötscher este numit aici cel mai important dramaturg al Germaniei.

Informația din revista germană este suficientă să demonstreze că interesul lui Eminescu pentru personalitatea esteticianului german nu poate fi urmarea unor obligații impuse din afara preocupărilor sale intelectuale. Nu am putea invoca în sprijinul opiniei noastre o mărturie mai elocventă decît faptul că tot în manuscrisul 2285, f. 156v, 157r, Eminescu transcrie, poate tot din revista amintită mai sus, necrologul esteticianului german. Se arată aici că Heinrich Theodor Rötscher încetează din viață după lungi suferințe și că, deși uitat de contemporanii săi, avea merite deosebite pentru viața artistică și teoria estetică, fiind în Germania cel dintîi care examinează arta actoricească principial și sistematic în domeniul filozofiei artei.

Din prezentarea biografiei lui Rötscher, aflăm că acesta a studiat filologia și filozofia la universitățile din Berlin și Leipzig și că a audiat și prelegerile lui Hegel. Funcționează apoi ca profesor la Bromberg, ca după publicarea tratatelor de estetică teatrală să fie chemat la Berlin și să i se încredințeze lucrările pentru înființarea unui institut de stat pentru formarea actorilor. Activitatea aceasta a fost întreruptă de izbucnirea revoluției din 1848. Activitatea sa științifică este prezentată cu caracterizarea lucrărilor sale mai importante. Sînt amintite lucrările Aristophanes und sein Zeitalter (1827), Abhandlungen zur Philosophie der Kunst (1837–1842), Das Schauspielwesen (1843), Über Byrons Manfred (1844), Seidelmanns Leben und Werken (1845), Dramatische Skizzen und Kritiken (1849), Shakespeare in seinen höchsten Charaktergebilden (1864), Dramaturgische und ästhetische Abhandlungen (1864), Dramatische Blätter (1865). Mai este de consemnat și colaborarea sa la publicația Spreersche Zeitung, ca recenzent al Teatrului Curții din Berlin. Tratatul Die Kunst der dramatische Darstellung, elaborat între anii 1841–1846, ocupă un loc aparte între lucrările esteticianului german. Este prezentat ca o analiză a artei scenice în esența sa, sub raport estetic, și ca un codice pentru actori. „Hatte er nun mit diesem Werke eine sistematischen Interpretation dramatischer Kunstwerke bezweckt, so versuchte er in der «Kunst der dramatische Darstellung» (1841–1846) die Schauspielkunst von ästhetischen Geschichtspuncte aus in ihrem Wesen zu erfassen und somit den darstellenden Kunstlern einen sie in ihren Bestimmungen leitenden und erziehenden Codex zu liefern." Meritul principal al lui Rötscher consta, se arată în finalul necrologului, în ridicarea artei dramatice din zona arbitrariului subiectiv în sfera cercetărilor obiective.

Dacă pentru obligația lui Eminescu de a traduce tratatul lui Rötscher din îndemnuri venite din afară nu avem nici un document, avem în schimb mărturii, precum cele de mai sus, care demonstrează interesul permanent al poetului pentru personalitatea și opera esteticianului german. Cultura română n-a avut decît de pierdut din faptul că traducerea poetului a rămas îngropată în manuscrisele sale mai bine de un secol.

D. VATAMANIUC

Acel cuprins ideal al culturei omenești nu era la Eminescu un simplu material de erudiție străină, ci era primit și asimilat în chiar individualitatea lui intelectuală. Deprins astfel cu cercetarea adevărului, sincer mai întîi de toate, poeziile lui sînt subiectiv adevărate nu numai atunci cînd exprimă o intuiție a naturei sub formă descriptivă, o simțire de amor uneori veselă, adeseori melancolică, ci și atunci cînd trec peste marginea lirismului individual și îmbrățișează și reprezintă un simțămînt național sau umanitar.

De aici se explică în mare parte adînca impresie ce a produs-o opera lui asupra tuturor. Și ei au simțit în felul lor ce a simțit Eminescu, în emoționinea lui își regăsesc emoțiunea lor; numai că el îi rezumă pe toți și are mai ales darul de a deschide mișcării sufletești cea mai clară expresie, așa încît glasul lui, deșteptînd răsunet în inima lor, le dă totdeodată cuvîntul ce singuri nu l-ar fi găsit.

TITU MAIORESCU

EMINESCU

100 de ani de comemorare

Centenarul nașterii unui poet înseamnă — dacă poetul a devenit una din emblemele limbii sale — o re-clamare a existenței lui. Printr-un fel de consens a ceea ce s-ar putea numi o „conștiință a posterității", evocările au în vedere, de regulă, cu aceste prilejuri, clarificarea, reordonarea unor aspecte biografice, elemente de biografie a operei, într-un cuvînt, căutînd mai ales semnele încă existenței sale. S-ar părea că abia centenarul morții poetului aduce în ecuație semnul umbros al eternității.

Un veac de cînd Eminescu ne aparține într-alt fel. O sută de ani fără singurătatea **care l-a „întovărășit", strămutîndu-i în** →

„Ci eu în lumea mea mă simt/ Nemuritor și rece"...

Dor și Destin

„Ci trăiește, pătimește/ Și de toate chinuiește/ Și-ai s-auzi cum iarba crește". Cît de adînc se leagă aceste versuri ale lui Mihai Eminescu de ceea ce consider a fi tema centrală a viziunii sale, și anume nu dragostea, nu moartea, nu curgerea tulburătoare a timpului (deși, desigur, și toate acestea), ci ideea de Destin! Există, credem, o viziune românească a destinului și întruchiparea sa capătă o strălucită expresie artistică încă din ceea ce cu toții socotim a fi orizontul matricial al culturii noastre, adică din *Miorița* și *Meșterul Manole*. Nu este vorba de fatalitate oarbă nici în versurile citate la începutul acestor rînduri, nici în baladele amintite. Deși trimițînd indubitabil la noțiunile de „sorț, condiție omenească", românescul *soartă*, descinzînd din latinescul *sors*, deschide, ni se pare, un început de spărtură în strîmtații și oarba necesitate. Unul din sensurile de demult ale cuvîntului era și acela de *oracol: Dea sortem dedit*, „zeița [consultată] a dat răspuns", scria Ovidiu, iar *sortium responsa* însemna „răspunsul oracolului". O *soartă* care „răspunde", „vorbește", deci cu care se poate „dialoga", iată un început de umanizare, dacă nu de îmblînzire, a fatalității. Și nu e oare avertismentul mioarei-oraculare din balada noastră păstorească un mod de a se „rosti" (de a intra în „rost", așadar de a „semnifica", cf. C. Noica), un mod de a „dialoga" al Destinului? O soartă care intră în „rost", care se înfățișează la poarta auzului și „înțelegerii" omului, chiar dacă numai în clipe privilegiate și rare, este un început de transcendere a suferinței, un început de convertire a absurdului în semnificativ. „Și-ai s-auzi cum iarba crește", ce sublim mod de participare la misterul vieții și al tainelor mute, și totuși vorbitoare, ale universului, participare în stare să te despăgubească și de chinul, și de patima lumii, și de durerea nemărginită a viețuirii înăuntrul inelului fatalității! Tot ce este durere atroce, curgere aparent întîmplătoare, haotică, informă, înainte de momentul conectării la înaltul fior al sensului existenței, tot acel „trăiește, pătimește, chinuiește", altfel spus, „traversează cercul de foc al absur- →

Desenele din paginile Eminescu:
AUREL BORDENACHE

EMINESCU

100 de ani de comemorare

viață ceea ce oricui îi este sortit, ca unică suferință, dincolo de viață. Un secol în care am avut datoria să măsurăm în lung și-n lat moștenirea lăsată de poetul Luceafărului. Nu este locul să formulăm, în cîteva rînduri, aprecieri despre inestimabila ei valoare. Ceea ce se cuvine poate să stea înaintea paginilor care urmează este ideea că poetul Mihai Eminescu a devenit demult Poetul, că lungi drumuri prin litera scrisului său s-au întins pînă către hotarele cunoașterii umane din cele mai diverse domenii, dar mai ales faptul că ne rămîne de adunat laolaltă, de fiecare dată, ființa unică a Poetului, care stăpînește deplin și cuprinderea istoricului, și profunzimea gînditorului, și luciditatea economistului preocupat

→

dului, al condiționării oarbe, al contingenței", pare o «pregătire», singura posibilă și de altfel singura în stare să ne mîntuie, în vederea intrării în Sens, a perceperii Destinului ca formă semnificativă, totalizantă: „Eu pun destinul acestei lumi într-o inimă de om" stă scris în mss. eminescian 2262 (cf. *Fragmentarium*, p. 76, Ed. științifică și enciclopedică, 1981). Echivalențele unui asemenea gînd înalt, de cuprindere a universului în simburele incandescent și divin al inimii umane (v. identitatea atman-Brahman), nu-l poți regăsi decît în străvechea și nemuritoarea viziune cosmică din baladă: „Soarele și luna/ Mi-au ținut cununa./ Brazi și păltinași/ I-am avut nuntași/ Preoți munții mari/ Paseri, lăutari/ Păsările mii/ Și stele făclii!"

Conceptul eminescian al Destinului mi se pare în întregime solidar cu acest neasemuit răspuns — conținut în *Miorița* — de transcendere a fatalității și convertire a ei în ceva ce depășește stricta condiționare nemiloasă. Omul, se știe, este destinul său. Cu destinul nostru ne petrecem în lume. Tot ce gîndim, spunem sau facem poartă pecetea lui. Carnea noastră însăși, cu condiția ei pieritoare, este tot destin. Cifrul lui tulburător ne este gravat în fiecare întîmplare, în vorbele ce le rostim, dar și în fiecare din celulele trupului. Destinul, de aceea, nu poate fi schimbat. El se poate numai transcende. „Condiția regală a spiritului — spune Andrei Pleșu, într-un excelent capitol din cartea sa *Minima moralia* — este să aleagă liber situația pentru care a fost ales, să facă din destinul propriu materia primă, singura posibilă și singura reală a tuturor eforturilor sale". Este clar că numai de la condiția concretă a destinului propriu se poate porni. „Menirea vieții tale — spunea tot Eminescu — este întotdeauna aceeași: să te cauți pe tine însuți" (mss. 2258, *apud* ediția citată) spre a nu rămîne „un ce fără soartă" (mss. 2257). Dacă destinul nu poate fi ocolit, căci, în fond, el este singura noastră «șansă», și nici modificat, în schimb, menirea, poate cea mai înaltă a omului, pare a fi aceea de a-și transcende destinul, altfel spus, de a descoperi în destin un sens de natură diferită, situat *pe alt plan decît acela de cauzalitate și finalitate* (căci menținerea în acestea două echivalează cu o ratare a posibilității de transcendere). Modul nostru specific de a opera această transcendere a destinului nu se definește printr-un nebulos și cețos *amor fati:* cei care «descriptează» sensul Mioriței, de pildă, în acest chip, greșesc, după părerea mea. Este împotriva firii să-ți iubești nefericirea (chiar dacă o «înțelegi»), ciobanul Mioriței nu își iubește moartea (ar fi absurd), ci (atunci cînd crede că nu mai are de ales) o transmută *în alt plan*, o «valorizează», o preface în «spectacol» cosmic menit să stimuleze și mai mult însăși izvoarele vieții. Gîndul cel mai adînc despre acest tip specific de transcendere a destinului l-a exprimat, în formă teoretică, Sergiu Al-George, într-un admirabil eseu consacrat ideii de destin la Mircea Eliade. El spunea, citez din memorie, cam așa: sensul pe care omul îl descoperă în forma destinului său aparține unui strat mult mai profund decît cel la

„Astfel robit de-aceeași jale/ Petrec mereu același drum"...

EMINESCU

100 de ani de comemorare

de destinele vieții materiale a României din vremea lui, și acribia filologului capabil să așeze punți de legătură între spații lingvistice și spirituale esențiale și așa mai departe.

Dacă centenarul nașterii Poetului putea fi o laudă a existării lui pe pămînt, acest Centenar, în pragul căruia ne aflăm, trebuie să fie o laudă a existenței lui definitive în stema spiritualității românești. Focalizînd ceea ce l-a precedat și rezonînd profund în ceea ce i-a urmat și îi urmează, Eminescu rămîne principiul ordonator al culturii noastre. Și cum orice capodoperă trăiește prin chiar grăuntele ei de neîncheiere, de indefinitiv, de necunoscut, să ne așezăm cu speranță în umbra fertilă a ceea ce încă nu cunoaștem din Eminescu.

care se situează sensul rațiunii discursive, căci el se găsește inserat în acea zonă paradoxală în care contradicția instaurează o „coerență nelipsită totuși de mister". Omul surprinde în destinul său „o formă pregnantă", un ansamblu de rațiuni captate în nuditatea purei lor existențialități, evidențele unei necesități *in se*, al căror conținut „rămîne în cele din urmă misterios"

Este evident că surprinderea în cuvinte a unui asemenea conținut nu o poate realiza decît arta. Acea „coerență plină de mister", acea „formă pregnantă" rămasă tainică a destinului asumat cu înțelepciune au putut-o exprima numai geniile: autorul rămas anonim al *Mioriței*, Eminescu în opera sa, Mircea Eliade în proză, Blaga în poezie etc. O expresie de înaltă dimensiune a detașării dobîndite la capătul și cu prețul unei nobil compensate suferințe, o aflăm în celebra *Melancolie* a lui Mihai Eminescu: „Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură/ Încet repovestită de o străină gură,/ Ca și cînd n-ar fi viața-mi, ca și cînd n-aș fi fost./ Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost/ De-mi ține la el urechea — și rîd de cîte-ascult/ Ca de dureri străine?... Parc-am murit de mult". Cel ce a scris aceste geniale rînduri, precum și veșnicul vers: „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată", comparabil ca adîncime cu acel antic *„Gnoti seauton"*, înscris la intrarea în templul oracolului din Delfi, este un om care a înțeles că rostul vieții și al suferinței este înalt prilej de autotranscendere, act de convertire a absurdului în semnificativ. Găsim la Eminescu, ca și la Blaga sau Eliade, o superioară înțelegere a destinului ca *totalitate, circularitate, simultaneitate* a tuturor întîmplărilor unei vieți. Clipele toate *sunt de față* și această prezență simultană a lor instituie acea „formă pregnantă" care *semnifică* la modul misterios. „Repovestită de o străină gură", Soarta capătă sensul antic, pierdut și regăsit de *oracol*. Celălalt echivalent latinesc al sorții, cuvîntul *fatum*, care nu ni s-a păstrat dar pe care l-am regăsit mai tîrziu în neologism, conține și mai pregnant ideea de «spunere», de «rostire» prin gura parcă „străină" a unei zeițe care instituie o dată cu oracolul pronunțat „forma pregnantă" și misterioasă a Sensului. Învățații (Bréal, Bailly, Mühlman) îl socotesc derivat de la *fari* — «a spune». *Fatum* însemna, așadar, mai întîi, «spus prin oracol, profeție»; prorocirile scrise ale Sibilei se numeau *Fata sybillina*. În versurile eminesciene răsună șoapta stranie, misterioasă, a unei antice „rostitoare": „Și cînd gîndesc la viața-mi, îmi pare că ea cură/ Încet repovestită de o străină gură..." Prin faptul însuși al „rostirii" de către o gură divină, destinul, oricît de crîncen, capătă sens, un «sens» care nu ține, firește, de planul gîndirii discursive. În raport cu soarta sa, «rostită» adesea de zei, omul simte atingerea aripii inflexibile a sacrului, căci structurile Destinului sînt, în violența lor, de esență sacră. Sacrul are o natură ambivalentă, adesea negativă, de aceea vechii greci asociau ideii de destin noțiunea de *ate*, rătăcirea dată de zei omului cînd e atins de aripa neînțeleasă a destinului. *Ate* este nebunia produsă omului de destinul său, în absența «sensului». S. Al-George

→

El n-ar fi primit nici într-un chip să rămînă un tip al poetului nimicniciei, al mucenicului unui eu nestăpînit... Nici ca să se înalțe pe cerul negru unde trece Hyperion cu zîmbetul de durere și dispreț al razei sale, nici ca să se împietrească în chipul unui sublim zeu fără legături cu toate ale pămîntului, nici pentru această mare glorie falsă n-ar fi jertfit el ceea ce trebuia să prețuiască mai mult decît orice: conștiința sa deplină de om care știe, crede, înțelege, iubește și urăște și care, deci, pînă la sfîrșitul zilelor ce-i sînt îngăduite, alege, propovăduiește și luptă. Nu, el n-ar fi consimțit, de dragul nici unei teorii și nici unui ideal estetic, să se izoleze din viața întreagă a poporului său, dintre cei pe care-i avea materialicește lîngă dînsul, dintre șirurile înaintașilor, de la poarta viitorului prin care zărea așa de departe.

NICOLAE IORGA

EMINESCU

100 de ani de comemorare

... Pentru cine cercetează de aproape coordonatele spiritului eminescian, un lucru este izbitor. Nimeni nu mai cîntase în poezia română iubirea ca eveniment cosmic, nimeni nu trecuse dincolo de sentimentalitățile zilnice și nu așezase în versuri geneza, devenirea și surparea lumilor. Nimeni nu scosese visul la iveală, nimeni nu măsurase cu versul timpul, atunci cînd se desface spațiul obiectiv și curge steril în interior, nimeni nu trăise universal ca Goethe și nu încheiase viața printr-o rupere desăvîrșită de contingent, într-o rece nemișcare. Poate istoricul literar să găsească înaintea lui o virgulă la fel aplecată, un cuvînt înrudit, un vers sau o temă exterioară, mentalitatea poetică eminesciană rămîne insulară. În literatura română, Eminescu nu s-a născut, ci a ieșit de-a dreptul din ape, ca și Luceafărul.

G. CĂLINESCU

→

arăta că unul din cuvintele sanscrite pentru «suferință, durere», *anartha*, înseamnă în traducere literală «absurditate», «non-sens». În absența Sensului, destinul își dezvăluie teribila sa forță distructivă, «nebunia» sa. El capătă, dimpotrivă, o forță «vindecătoare», atunci cînd prin gura «rostitoare» se instituie sensul, un sens firește inaparent, situat pe alt plan decît acela al «cauzalității» sau «finalității». Îndrăznim a spune — și în cele ce urmează formulăm pentru prima oară o idee a cărei paternitate ținem să ne-o afirmăm — că dacă pentru grecii antici corelatul negativ (și tragic!) al destinului era *ate* («rătăcirea»), românul în atingerea sa cu destinul, dimpotrivă, se «regăsește» pe sine în *Dor*. Prin *Dor* — se știe cît de importantă este realitatea sufletească a *dorului* în creația eminesciană —, adică prin acea supremă tensiune în „nemărginirea" gîndului a întregii ființe, omul poate transcende lipsa de sens aparent a destinului, poate aspira și accede la lumea adevărată a Sensului.

Forța de transcendere a „gîndului purtat de dor" permite sufletului să se ridice dincolo de lumea aparențelor, altfel spus să regăsească transparența înalt simbolică a existenței într-un plan în care condiționările nu mai condiționează, în care întîmplările nu mai «înlănțuiesc». Prin această specifică tensiune paradoxală a întregii sale ființe, omul cîștigă capacitatea de a integra niveluri deosebite ale realului. Printr-o adevărată anamneză a unității sale originare, în care departele și aproapele coincid, gîndul „purtat de dor" se apropie tot mai mult de temeiul sau ontologic, transcende contrariile și zboară dincolo de lumea aparențelor (*El zboară, gînd purtat de dor,/ Pîn' piere totul, totul*"), dincolo de îmbrățișarea oarbă a destinului. Dorul este energie ascensională a conștiinței umane în zborul ei către absolut.

Categoria românească de *dor* își relevă astfel întreaga forță și plenitudine filosofică abia în cadrul unei teorii a Destinului. Mai mult decît atît, *dorul* — în sensul său eminescian — poate constitui o soluție neașteptată a problematicii destinului.

Din vaste margini și nemărginii de gîndire pe care numai el le-a putut cuprinde, verbul lui Eminescu operează în noi o transfuzie permanentă de Ființă și Sens. Unduirea dorului eminescian atinge o supremă intensitate și decizie existențială, pentru că vine dintr-un miez central și originar, de acolo de unde, printr-o coincidență miraculoasă a unului și multiplului, spiritul hrănește fără încetare realul. Prin verbul său, încărcat de *dor*, Eminescu leagă taina de expresie, pune în acord lumina cu limbajul, face ca înseși silabele limbii române să lumineze, să devină structurile de lumină, dătătoare de sens lumii.

„Fiecare om este o întrebare pusă din nou universului" a spus Poetul și noi simțim că prin el întrebarea pusă Spiritului universului a căpătat un răspuns pe măsura lui și a noastră.

CEZAR BALTAG

Poezia veșniciei noastre

Prin Eminescu a vorbit în sens larg Istoria. Nu o istorie *in abstracto*, ci una patetic-umană, stimulatoare de întrebări despre destin, mai exact o istorie ca succesiune de realități existențiale în cadrul cărora întregul dictează părților. Clipă și veșnicie devin termeni cu funcții polare, punctînd starea de existență, marcînd mai ales *trecerea*, „eterna alergare" sub semnul *repetiției*. Ideea desfășurării circulare — de la neființă la viață și de aici la moarte —, afirmată într-un poem din 1874 (*Împărat și proletar*), se ivise anterior, în etapa academică vieneză: „În veci aceleași doruri mascate cu-altă haină,/ Și-n toată omenirea

EMINESCU

100 de ani de comemorare

„Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scinteie"...

în veci același om..." Sau această încă mai apăsată subliniere a mecanicii oarbe: „Istoria umană în veci se desfășoară,/ Povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău..." Cum *eternitate* și *vremelnicie, mereu* și *niciodată* se confruntă inexorabil, cum lumea e o suită de transparențe și mistere, senzația de relativism universal invadează conștiința, de unde perpetua priveliște de flux și reflux. Văzută ca spectacol (de amintit *Panorama deșertăciunilor*, ca subtitlu la poemul *Memento mori!*), lumea invocată de poet eșuează în antinomii. Se zbate între *a fi* și *a părea*. Ne-o repetă un vers din postume, îmbibat de tristețe: *„Istorie e viața ce scrisă e pe apă"... (Femeia?... măr de ceartă)*. Afirmații generalizatoare ca acestea, rostite analog de Miron Costin și alții, se integrează filozofiei istoriei, vizînd un *spectaculum mundi*. Vorbește un gînditor sentimental, ultragiat de limitele condiției umane, contrazis în elanurile-i romantice spre desăvîrșire. Că astfel de reflecții au tangențe cu tezele lui Vico din *Scienza nuova* (1725) pare sigur; în ilustrul napolitan, Croce vedea, „înainte de toate, un filozof, căci, ocupîndu-se de istoria eterna, aceasta, tocmai pentru că este eternă, nu e istorie ci însăși filozofie"... Dintre principiile enunțate de Vico, fondator al filozofiei istoriei, cele din cărțile IV—V, privind așa-zisele *corsi* și *ricorsi*, se regăsesc la Eminescu. Filozoful înțelegea să desprindă din fapte o schemă pentru „o istorie ideală eternă, potrivit căreia se desfășoară istoriile tuturor națiunilor..." La rîndu-i, poetul din *Memento mori* vede: „Cum nasc popoare, cum trăiesc, cum mor. Și toate/ Cu virtuți, vicii aceleași, cu mizerii repetate..." Mișcare în cerc! Exact *cursul* descris de Vico; întocmai *recursul* acestuia, care, la Eminescu, în finalul poemului, se traduce prin *repetiție*. Fiind „dinainte repetită", istoria lumii nu mai oferă surprize: „Vrei viitorul a-l cunoaște, te întoarce spre trecut..." Mai puțin probabile sînt afinitățile cu Herder din *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschelt* (1784—1791), opera unui filozof scindat, pendulînd între idealurile iluministe și teologie, în esență încrezător în progresul ciclic al umanității. La „Junimea" avea audiență Schopenhauer — *solitarul disperat*, cum îl va numi Nietzsche, însă oricît de impregnat de schopenhauerianism va fi fost poetul, oricît de compactă ideea unui determinism strivitor, sub presiunea căruia condiția umană rămîne inevitabil tragică, Eminescu e în fond un explorator al omenescului în lumini schimbătoare. Dezamăgit, dar nu nihilist în absolut. Frapantă în textele lui privind istoria națională e adeziunea la *faptă*, la construcție adică — în numele unui statornic imperativ etic. Argument fundamental: „Dacă o generațiune poate avea un merit, e acela de a fi un credincios agent al istoriei, de a purta sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care îl ocupă în înlănțuirea timpilor..." În același spirit, tot în *Opera politică* (I, 1941) citim: „Nu sînt dezmoșteniți aceia care iubesc trecutul poporului lor, care au în suflet tezaurul de amintiri care îl face pe omul singuratic să se simtă și el o parte, un rezultat al istoriei țării sale..." (pp. 43,352). Tonificat, redresat moral prin întoarcere spre *fapta* celor vechi, romanticul se retrage sistematic într-o patrie a sufletului, în care eroicul devine indicele unei filozofii active. De la nivelul lui Decebal sau de la acela al unui *o mie patru sute* epopeic, el descriptează și captează voci, demonstrînd că între secole circulă un suflet al națiunii. Prin acesta, istoria se constituie în antidot al iregularului și decadenței ulterioare. Cu suportul ei terapeutic, energetic, o propoziție ca *trecutul m-a fascinat întotdeauna*, — dintr-o scrisoare ieșeană (8 noiemb. 1874) — trebuie luată ca năzuință de a merge spre arhetipuri. Cu cît mai departe, cu atît dimensiunile originare se aliază mitului, acesta devenit spațiu de re- →

EMINESCU

100 de ani de comemorare

„Și te-ai dus, dulce minune ...

zonanță al adevărului. Idei mitopoetice astăzi de circulație largă, precum cele din *Creanga de aur* de Sadoveanu sau comune la Blaga (drama *Zamolxe* sau poemul *Răsărit magic*), sînt anticipate de Eminescu, la care istoria bazată pe date „pururea concrete", deschisă „mijloacelor experienței și analizei", se vrea întregită mitic: „Niciodată să nu pierdem din vedere că istoria e dezvoltarea a unui aceluiași spirit omenesc, cum că adese trebuie să ne abandonăm fantasiei istorice, unde experiența n-ajunge..." (*Cugetări*, „Albastros", 1979). Resurecția romantică a vechimii reclamă, odată, convertirea realului în ireal, prin ruperea logicii curente, altădată transformarea fabulosului în real. Rațiunea inimii trece în primul plan, cum se și motivează într-o dramă (*Mira*): „Adesea iau de la istorie, de la păzitorul ei cel posomorît al trecutului, cheile lui de aur și deschid porțile inimei mele..."

Acestea fiind liniile dominante, apelul la modele gigantice care violentează gîndirea, stimulînd dezmărginiri peste dezmărginiri, se îmbină cu visul, instrument cu deschidere spre miracol. Uitat este *răul* schopenhauerian, cel despre care filozoful zice că „face istoria"! Nostalgia verticalității duce, nu odată, spre panteonul dacic, acesta concretizat în figuri sacralizate, învestite cu forțe homerice. Pasionalitatea eminesciană își află în impozanta *hereditas dacica* un izvor de excepție, încît nu e de mirare că, indignat de teoriile false ale lui Rössler (*Dazien und Romänen*, 1868; *Romanische Studien*, 1871) și ale rösslerienilor, poetul le opune dacismul ca formă primară a etniei noastre. Intră în joc mitul vîrstei de aur, contrar lui Vico, amintit anterior, la care vechile epoci nu au nimic idilic. Un lirism vizionar se alătură gîndirii mitice; sistematic eminescianizate, ideile sînt mediate prin imagini, fie de un feeric total, ca în *Miradoniz*, fie în notă gravă, crispantă chiar, ca în *Sarmis* și *Gemenii*. Ca realități consubstanțiale traducînd nevoia de certitudine și reverie, istoria și mitul poetic sînt forme de inițiere complexă, cu oscilări între concret și transcendent. Ochiul trece peste detalii, trecutul devenind, ca mai tîrziu la Blaga, pretext de mitosofie. Geniului supraterestru din *Luceafărul*, expresie a spiritului etern-incandescent, îi ține cumpănă, în ordine mitistorică, titanul, simbolizare a acțiunii, ambii proiectați în dimensiuni colosale, cu halucinația timpului și spațiului. Proiecția liricului în epic, tipică la Eminescu, convine unui anumit gen de cunoaștere, istoria fiind deopotrivă *rememorare* și *integrare*: mitul, pe de altă parte, e descifrare și încifrare, deschidere pînă la un anumit nivel și închidere la altul, asalt al tainicului și abandon. Întoarcerea spre arhetipuri implică o dilatare generală a proporțiilor, începutul istoriei noastre evoluînd în spații stîncoase, marcate cu diamante, cu argint și aur. Flori cît arborii, păsări măiestre de aur, fluturi giganți, stele de aur, o „nemaivăzută feerie" — acesta e spațiul zînei *Miradoniz*, reinvocat în fragmentul dacic din *Memento mori*.

De remarcat că din cele o mie trei sute două versuri ale amplului *Memento*, aproape jumătate (642) evocă lumea dacică, și nu în perspectivă deprimantă, ci ca forță sfidătoare a expansionismului roman: „Tari la brat și drepți la suflet și pieptoși, cu spete late,/ Coifuri ca granit de negre au ne frunte asezate/ Și-a lor plete lungi și negre pe-umeri cad de semizeu..." Interesantă e analogia dintre replica lui Decebal („Vai vouă romani puternici! Umbră, pulbere și spuză/ Din mărirea-vă s-alege") și cea a lui Mircea, adresată cotropitorului otoman: „N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid/ Care nu se-nfioreză de-a ta faimă, Baiazid!"... În sistemul de metafore de aici, munții (respectiv stînca, granitul, bazaltul) au funcție polarizantă, sugerînd nu numai forță, dar și un alpinism spiritual prestigios. Sensul ascensional este evident, „raiul Daciei", „a zeilor împărăție", fi-

Eminescu (...) a fost saturnul poeziei lirice filozofice. A istovit genul... Impunîndu-și marea lui personalitate, i-a supt seva pînă la sleirea definitivă... Și-a impus pesimismul lui total ca o formulă a lirismului însuși. Și-a creat o limbă a lui, nouă, puternică, o armonie proprie, un ritm personal, a încetățenit cuvinte, a creat chiar cuvinte, într-un cuvînt, a creat în formă și în fond o nouă poezie lirică românească, rupînd cu alecsandrismul dulceag și optimist... Desigur, un mare cîștig pentru literarura noastră; un geniu, în umbra căruia au pierit însă cîteva generații de poeți lirici... (...) Ca spre o lumină orbitoare, toate talentele plăpînde s-au îndreptat spre dînsul.

E. LOVINESCU

EMINESCU

100 de ani de comemorare

Ş-a murit iubirea noastră"...

ind un *topos* emiţător de grandios, o antecedenţă apropiată visului. Reprezentarea arhitecturală se sprijină, practic, pe trei elemente, *Muntele, Doma, Codrul,* citeşitrei, repetate obsesiv, contribuind la sacralizarea întregului. Se verifică astfel ideea unor teoreticieni ai miturilor (Mircea Eliade, *Le Sacré et le profane),* despre Munte ca simbolizare a centrului lumii. Soarele, luna, stelele îşi centrează existenţa în funcţie de un munte dacic, „jumătate-n lume, jumătate-n infinit..." Somptuosul natural transcende în fantastic: „Acolo-s dumbrăvi de aur cu poiene constelate,/ Codrii de argint ce mişcă a lor ramuri luminate/ Şi păduri' de-aramă roşă răsunînd armonios.// Munţi se nalţă, văi coboară, rîuri limpezesc sub soare,/ Purtînd pe-albia lor albă insule fermecătoare,/ Ce par straturi uriaşe cu copacii înfloriţi —/ Acolo Dochia are un palat din stînce sure,/ A lui stîlpi-s munţi de piatră, a lui streşin - o pădure, / A cărei copaci se mişcă între nouri adînciţi..."

Deasupra unei lumi mirifice, care va fi „gîndit în basme", se arcuieşte celesta boltă: *doma* — emisferă cu rezonanţe greco-latine. Un nor: „Se formează,-ncremeneşte şi devine-o domă-ntreagă,/ Plin de umbra de columne ce-l înconjură-mprejur". Noaptea „intră-n domă"; „cuvioase", stelele „intră-n domele de neguri argintii, multicolore..." Pe scurt, *departele* dacic întreţine nu atît mitul stării paradiziace, cît o anumită chietudine, necesară moral celui care ca observator al timpului său utiliza pamfletul.

Prin intermediul lui Haşdeu, din *Pierit-au dacii?*, poetul avea, mai mult decît din cronici, revelaţia fenomenului dacic, acesta devenind apoi, sub latura lui de mister, o superbă obsesie. În cadrul proiectului său de mitologie românească, poemele *Sarmis, Gemenii, Miradoniz* sînt nişte columne neterminate. Nu numai că peregrinează într-o Dacie non-istorică, de basm, dar romanticul compune, pe cont propriu, un mit al lui Zamolxe, preferînd istoriei demitizate foşnirile de aripi ale legendei, visul treaz, imaginar, mental, el simte istoria din interior, în permanenţele ei, reconstituind-o din sugestii folclorice, descoperind-o frustă în natură, mai evident încă în structura spirituală a oamenilor. În straturile vechi, imemoriale, este căutată *cauza* vreunui fenomen ulterior, manifestat în evul mediu sau mai tîrziu. Pătrundem, cu pateticul călăuz, care e poetul, într-un prezent românesc etern, ca într-un timp al miracolului. De remarcat un fabulos de tip hugolian, între decorativ şi hiperbolă, jovial nu fără solemnitate. Părul alb al zeilor „luceşte", „barba-n brîu li curge mare" şi „toţi rîd cu veselie i-a păharelor ciocnire". „Doinind din frunză", luna invită la sublim:

Zimbrii codrilor cei vecinici,
Îi dezmiardă sura coamă,
Li îndoaie a lor coame,
pe grumaz îi bate lin
Şi pe frunţi ea îi sărută,
de rămîn steme pe ele,
Apoi urcă negrul munte, pe şivoaiele de stele
Lin alunecă ş-alene drumul cerului senin...

Intervine magia depărtării în timp, încît scenele crispante îşi pierd intensitatea, scenografia lăsînd loc luminii, liniştii retrospective. Aşadar, aerul e de „diamant", în dumbrăvi cresc „rodii de aur", florile „par a fi stele topite", peste „lacuri limpezi", peste grădinile zorilor, „clare", se revarsă „lumina clară". Fie în proiecţie lunară, fie în lumină solară, peisajul e de un pitoresc extraordinar, aproape de basm. Aspectul vegetal, viticol, de o mare plasticitate coloristică atinge desăvîrşirea:

Spînzură din ramuri nalte
viţele cele de vie,
Struguri vineţi şi cu brumă,
prună albă, aurie,
Şi albine roitoare luminoasă miere sug;
Caii lunii albi ca neaua storc cu gura must din struguri
Şi la vinul ce-i îmbată pasc mirositorii ruguri
Şi în sara cea eternă veseli nechezind ei fug...

În materie de *evocare vizionară,* Eminescu dispune de

→

Poezia lui Eminescu a avut înaintaşi demni de dînsul. Cîrlova, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri. O mare personalitate lirică numai El a fost. Simţirea lui adîncă şi rară, cuvîntul cu reflexe de ambră, melodia versului înrudit cu rugăciunea, tema cea mai delicată deopotrivă cu tema eroică, drama inimei lui ca şi drama neamului său, nimeni nu le-a pătruns şi nu le-a înălţat deasupra orizontului, ca El, pînă la dînsul. Ca o fîntînă de întinerire, lirica lui îşi păstrează intacte virtuţi; e ca şi un izvor incoruptibil – dintr-însa îşi potolesc setea de artă nepieritoare toate generaţiile, fără osebire. Căci alt izvor, aşa de miraculos, ca al liricei lui, poezia românească n-a cunoscut.

PERPESSICIUS

EMINESCU

100 de ani de comemorare

resurse prodigioase. Sadoveanu, ulterior, la alt nivel, cu altă fantezie, este, în subtext, un eminescian, acționînd convergent în același sens. Pe unele porțiuni, Blaga, preocupat, ca dramaturg, de mitul lui *Zamolxe*, sau vorbind ca filozof de *„revolta sufletului nostru nelatin"* (altfel spus: susținînd ideea rezistenței moștenirii dace față de spiritul latin), îi se alătură. La formula enunțată de Blaga, pesonală numai ca limbaj, nu și ca idee — Eminescu și Sadoveanu puteau subscrie. Cercetările savante ale lui Mircea Eliade din *De Zalmoxis à Gengis-Khan*, punînd în lumină persistența arhetipurilor dace în raport cu miturile altora, aduc fapte acolo unde alții formulau ipoteze. În ipostaza de mitologizant, Eminescu e mai degrabă *un voyant, un orfic*, creator de tip decorativ-muzical, mai mult static (uneori reflexiv) decît dinamic, valorificînd constant fiorul liric, stările lăuntrice concentrate. Romanii erau eminamente constructori, lucizi, ostili (consideră E.R. Curtius) divagațiilor metafizice, de unde precaritatea mitului în literatura lor. Grecii, orientalii în genere, dar și germanii, sînt deschiși orizontului metafizic, producător de mituri. Se pare că spiritualitatea dacă avea, ca și cea gotică (bogată în întruchipări severe), o sensibilitate specială pentru misterul silvestru, de unde, probabil, la Eminescu, propensiunea spre zeitățile Walhalei.

Moartea lui Sarmis, rege dac, incită la meditație despre imperfecțiunile existenței, mitul împletindu-se discret cu aluzii etice. Ca observator al răului universal, invocînd *durerea-limită* (condiție a păcii postume la daci), poetul trebuie să fie avut sentimentul unei eliberări iluzorii din propria tortură. *Gemenii* sînt în același timp mit și fabulă. La nunta nelegiuită a lui Brigbel (fratele lui Sarmis), personaj cu stigmate demonice, devenit rege și stăpîn al fostei regine Tomiris, au venit ca oaspeți „zeii vechii Dacii", în cap cu Zamolxe. Un primitiv „cimpoi skytic" face să pornească „greoiul danț". Grupuri de juni dănțuitori „lovesc „baltage-n joc", în vreme ce: „Tinerele fete cu ei jucînd de-a valma/ Se-nvîrt și se mlădie, ușor sunînd cu palma". Precum în basme, „pe tronu-i șade el/ Cu plete lungi și negre, întunecos Brigbel", alături de „auria Tomiris". Dacă aezii n-ar declama, spre desfătare, întîmplări de la Egipet și Helada (pretext de evaziune în fabulos), ne-am crede sub incidența unui Shakespeare. Intervine, straniu, stafia regelui mort, „răposatul" opunînd fastului nupțial vocea pedepsitoare a destinului. De o forță extraordinară, dar puțin cunoscut, blestemul lui Sarmis stă pe același plan cu imprecațiile celebre din *Horații* lui Corneille sau cu acelea ale Agripinei împotriva lui Nerva, din *Britannicus* de Racine. Cu alt suport decît viitoarele blesteme arghieziene, prin verbul lui Sarmis se dezlănțuie fondul moral dacic, al cărui semn distinctiv e vigoarea:

Puteți de-acum să rumpeți bucăți a mele flamuri,
Mînjit pe ele-i zimbrul adunător de neamuri,
De azi al vostru rege cu drag va să îngroape
Domnia-i peste plaiuri, puterea-i peste ape.
Și-acum la tine, frate, cuvîntul o să-ndrept,
Căci voi să-ngălbenească și sufletu-ți din piept
Și ochii-n cap să-ți secе, pe tron să te usuci,
Să sameni unei slabe și

„Lacul codrilor albastru/ Nuferi galbeni îl încarcă"...

străvezii năluci,
Cuvîntul gurii proprii, auzi-l tu pe dos
Și spaima morții între-ți în fiecare os.
În orice om, un dușman să știi că ți se naște,
S-ajungi pe tine însuți a nu te mai cunoaște,
De propria ta față, rebel, să-ți fie teamă
Și somnul - vameș vieții - să nu-ți mai ieie vamă...

Iată-l pe spectralul Sarmis aducînd laudă pădurii — codrul constituindu-se într-un dublet meditativ al Poetului, cuvîntînd ca și acesta. Nu ne putem imagina viziunile din *Gemenii* decît în aria organică a marii poezii eminesciene:

În lumea de mizerii și lacrimi nu e loc
Pentru atîta milă și pen-

tru-atît noroc...
De-aceea-n codri negri
mă-ntorc să rătăcesc.
În umbra lor eternă eu umbra-mi mistuiesc,
Privesc cum peste frunze uscate fără urme
Aleargă zimbrii negri și cerbii fug în turme...

Hașdeu, se știe, invoca, într-un studiu din 1872 *(Viața de codru în Dacia)*, muntele, implicit pădurea, ca determinante ale psihologiei localnicilor. Nedespărțite, le regăsim, literar, la Eminescu, uneori în fragmente cețoase, tragice — cu posibile ecouri din Bürger și Tieck — ori în tonuri mai clare la Sadoveanu. Kesarion Breb din *Creanga de aur*, preot al lui Zamolxe, nu e decît „bătrînul mag" din *Strigoii*, veghind „din tronul lui de piatră", palid, orb, hieratic. La Eminescu, ulterior la Sadoveanu, pădurea, asociată muntelui, configurează o mitologie în care *lumina* coexistă cu *misterul* într-un clarobscur de intensă voluptate lirică. Plaiul, lumina, taina se vor înscrie la Blaga în cuprinsul aceluiași orizont mitic.

CONSTANTIN CIOPRAGA

Într-un fel, Eminescu e sfîntul prea curat al ghiersului românesc...

Pentru pietatea noastră depășită, dimensiunile lui trec mult mai departe peste noi.

Fiind foarte român, Eminescu e un european. Așta o știe oricine citește: cu părerea de rău că lacătul limbilor nu poate să fie descuiat cu cheile străine.

Să se vorbească de Eminescu mai des și cît mai des e o datorie. El e doar unul din ctitori și ziditori. De ce să fim reticenți? - mai mare ca toți.

Eminescu nu a scris o carte, el a suferit-o; ruptă din el. Fugărit ca un agneț, de fiare, prin spini, zdrențele culese din măciuliile ghimpate au dat pumnul de mătase diamantină, strîns în cartea lui.

TUDOR ARGHEZI

Cel mai mare istoric al românilor

Iată un titlu făcut să șocheze! Cum adică, *poetul* de geniu pe care-l recunoaștem cu toții să fie și altceva decît un mare *poet*?

Desigur, el a evocat în *Scrisoarea III* vremile și figura eroică a voievodului Mircea: a creat, poate, cea mai extraordinară resurecție artistică a unei bătălii, superioară ca forță sugestivă paginilor similare din *Iliada* și din *Poltava* pușchiniană, și oricăror altor epopei eroice din literatura universală. Dar este știut că pînă și aici el comite grave erori istorice: pune bătălia de la Rovine după bătălia de la Nicopole, cînd noi știm că a avut loc *înainte*, și face din domnul român „un bătrîn atît de simplu după vorbă, după port", atunci cînd noi știm că era cam de aceeași vîrstă cu Baiazid, oricum, în plină forță a tinereții și că se îmbrăca tot atît de somptuos ca împărații și cavalerii. În sfîrșit, patriotismul său înflăcărat transformă într-o victorie strălucită ceea ce noi știm din cartea de istorie că s-a petrecut niței deosebit: N. Iorga, P.P.Panaitescu, C.C. Giurescu, Gh.I. Brătianu - marii noștri istorici - au arătat că de fapt armata română, mult inferioară năvălitorului otoman, deși victorioasă pe cîmpul de luptă, a fost obligată să se retragă. Mircea a fugit în Transilvania, lăsînd tronul uzurpatorului Vlad, pus de turci, și abia după ce s-a întîlnit la Brașov, la 7 martie 1395, cu regele Ungariei Sigismud de Luxemburg, a primit ajutor de la acesta și în urma a „nu mai puțin de patru expediții" (P.P. Panaitescu) a fost repus pe tronul de la Argeș cu ajutor din afară. Iar Vlad a fost alungat. Desigur, Eminescu a fost poate cel mai mare cunoscător al istoriei noastre dintre *poeți*. Dar cum vrei dumneata - mi se va spune - să susții că el a fost *istoric*, și încă *cel mai mare*?

Obiecțiile de mai sus nu sînt inventate. Ele transcriu, ușor amplificate, niște observații curente, începînd cu acelea cuprinse în studiul atribuit lui Anghel Demetriescu (și publicat în ediția operelor acestuia din „Fundații" dar aparținînd - după alte opinii - unui politician liberal din epocă, Petre Grădișteanu). Și totuși, va trebui să ne obișnuim să vedem în Eminescu nu numai un mare poet, cel mai mare al românilor, ci și un tot atît de mare *istoric* și *gînditor politic*.

În toate aceste trei direcții Eminescu este la fel de important. Și dacă nu se poate vorbi de un *sistem filosofic* sau de o filosofie eminesciană în strictul sens al cuvîntului, analiza mai profundă a operei sale ne permite a percepe și fundamentele ei *filosofice*, care fac din Eminescu și revelatorul unei *structuri filosofice originale românești*, transpusă ulterior în notația „de specialitate" datorită unor filosofi de profesie.

Eminescu nu a fost „un *poet* care a mai făcut și istorie, și ziaristică politică", preocupîndu-se toată viața cu pasiune și

→

EMINESCU
100 de ani de comemorare

EMINESCU

100 de ani de comemorare

Mintea lui Eminescu lucrează cu ideea originilor lumii, a infinitului, a creației, adică cu cele mai înalte concepte făurite de rațiunea omului. Printre acestea, ideea eternității stăpînește mintea sa într-asemenea măsură, încît una din atitudinile cele mai obișnuite ale poeziei sale este considerarea lucrurilor în perspectiva eternității, sub specie aeternitatis. *(...) Este, în toată poezia lui Eminescu, o considerare a lucrurilor foarte de sus și foarte de departe, dintr-un punct de vedere care rușinează orice îngustime a minții, orice egoism limitat. Marea superioritate intelectuală a poetului este una din formele cele mai izbitoare ale manifestării lui și aceea care explică prestigiul atît de covîrșitor al operei sale.*

TUDOR VIANU

→

de filosofie, ci *el este un geniu polivalent, de structură cantemiriană sau hasdeiană.* Un geniu care a reușit *major* ca și cei doi, în multiple domenii. Singurul care l-a mai apropiat, după aceea, a fost Lucian Blaga, egal de important în *poezie* și *filosofie*, și lăsînd o operă considerabilă de *dramaturg*, deloc minoră, chiar dacă nu de forța dramaturgiei unui Shakespeare sau Pușkin.

Înscrierea lui Eminescu în marea linie a geniilor noastre universale, în seria Cantemir–Hașdeu, cu mai multe drepturi chiar decît Iorga (citat curent după cei doi), a cărui operă strict literară (poezie, teatru) nu prezintă interes decît pentru numele semnatarului, ilustru în alt domeniu, ni se pare unul din imperativele acestui final de prim „secol eminescian" din istoria sufletească și culturală a românilor. Un mare pas înainte către împlinirea acestui deziderat l-a făcut Constantin Noica, și înainte de el G. Călinescu. Dar rămîn încă multe de făcut pentru a ne da seama într-adevăr de amploarea geniului eminescian aplicat altor domenii de manifestare decît poezia.

Credem că se va găsi un condei în stare să ne reveleze deplin pe Eminescu – *gînditorul politic*, unul dintre cei mai mari și mai importanți, mai actuali chiar, ai culturii europene și nu numai europene. *Prin Eminescu, gîndirea politică românească atinge a doua oară* (prima oară a fost în secolul XVI, cu Neagoe Basarab) *o altitudine și o importanță mondiale*, chiar dacă ea nu a fost valorificată, pînă în zilele noastre, dincolo de hotarele experienței românești. Dar abia în lumea în care ne mișcăm noi, cînd machiavelismul falimentează, prin starea de „apocalips" universal la care a ajuns, cei doi uriași gînditori politici ai românilor, unul din timpul Renașterii și celălalt din secolul „națiunilor" și al imperialismelor anti-naționale, devin de o acută actualitate și se poate prevedea o carieră universală a ideilor lor.

Eminescu–omul politic și gînditorul politic, *omul de stat*, cel ce a întemeiat *pe dinlăuntru* un neam căruia asigurarea granițelor statale, în urma eroicei lupte a generației Unirii și Independenței, nu-i era suficientă spre a se păstra în fața șocului unei civilizații și conjuncturi istorice cu multiple virtualități destructive (de el prevăzute și în parte prevenite!), *acest* Eminescu și-a găsit, tocmai în studiul *istoriei* naționale și universale, principala sursă de fortificare a „vertebrelor naționalității" (cum se exprima el însuși în legătură cu Hașdeu, dar indirect și cu sine însuși).

Citind istoria cu formația și vocația unui om de stat, așa cum făcuseră înaintea lui un Bălcescu și Kogălniceanu, Eminescu a reușit să-i pătrundă ca nimeni altul pînă la el, și nici de la el încoace, resorturile ce au menținut vie națiunea română, și totodată să înțeleagă primejdiile cu care aceasta a fost confruntată. Cînd deci spunem că Eminescu este „cel mai mare istoric al românilor" nu înțelegem prin asta că el este un istoric mai mare decît Cantemir, Hașdeu, N. Iorga sau Vasile Pârvan (supremele piscuri ale gîndirii și creației istorice românești), ci vrem să spunem că *el a înțeles mai adînc și mai total decît toți cei amintiți destinul istoric românesc*, și că a reușit să intuiască de foarte multe ori, cu o exactitate genială, adevărul, acolo unde unii dintre ei s-au bîlbîit ori au rătăcit.

Eminescu a creat, în ultimă instanță, *un model de abordare a istoriei naționale care, alături de modelul hașdeian, iorghist și pârvanian, constituie materie obligatorie de studiu pentru oricine vrea să facă istorie în țara noastră.* Despre Eminescu-*istoricul* deținem cea mai autorizată mărturie ce se putea dori: a lui Nicolae Iorga, cel ce l-a preluat și continuat cu o forță congenială. Iată ce ne spune N. Iorga: *„Eminescu stăpînea cu desăvîrșire cunoștința trecutului românesc și era perfect inițiat în istoria universală; nimeni din generația lui* (care era a lui A.D. Xenopol – n.n.!) *n-a avut în acest grad instinctul adevăratului înțeles al istoriei, la nimeni el nu s-a prefăcut ca la dînsul într-un element permanent și determinant al întregii lui judecăți. E uimit cineva astăzi, la capătul atîtor cercetări minuțioase și pline de răbdare, după adăugirea unui imens material de informație și ati-*

EMINESCU

100 de ani de comemorare

„De ce pana mea rămîne în cerneală, mă întrebi?"...

tor sforţări ale criticii, cînd constată cît ştia, cît înţelegea acest om, şi gînditorul politic trebuie să admire ce mare era puterea lui de a integra faptele mărunte şi trecătoare ale vieţii publice contemporane în maiestuoasa curgere a dezvoltărilor istorice. Nu e de mirare că un asemenea limbagiu care ar fi onorat orice ţară de veche cultură n-a fost priceput de contemporani cu o pregătire aşa de slabă, a căror minte nu se putea ridica la recunoaşterea aceloraşi adevăruri eterne" (*Istoria literaturii româneşti contemporane*, vol. I, Bucureşti, 1934, p. 281).

Este de urgenţă ca cineva să parcurgă cele 5 volume ale publicisticii sale şi să extragă din ele toate pasajele în care Eminescu se referă la istoria naţională, la istoria culturii româneşti, la istoria universală, alcătuind cu ele un volum. Ceea ce va ieşi va fi uimitor! Iar în fruntea acestui volum, ca „moto", vor trebui aşezate cuvintele lui N. Iorga!

Să nu uităm apoi că Eminescu a tradus într-o minunată limbă română primul volum din *„Fragmentele din istoria Românilor"* ale lui Hurmuzaki, şi că a făcut din ziaristica sa una din cele mai pătrunzătoare analize ale contemporaneităţii, egală cu publicistica unor Marx şi Engels, uimitor de asemănătoare pe alocuri, aşa cum a atras atenţia Ilie Bădescu.

Dar cea mai spectaculoasă izbîndă a „poetului" Eminescu asupra istoricilor de meserie şi reputaţie o constituie fără îndoială rezultatele ultimelor cercetări cu privire la bătălia de la Rovine dintre Mircea (pe care Eminescu îl numeşte de cele mai multe ori „cel Mare") şi Baiazid, aşa cum au fost consemnate mai ales în volumul aniversar *Marele Mircea Voievod* (Coordonator Ion Pătroiu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1987). S-a demonstrat categoric, pe bază de noi izvoare cu o valoare documentară indiscutabilă, că victoria românilor asupra oştilor otomane a fost *o victorie totală:* că înfrîngerea lui Baiazid Ildirîm a luat aspectul unui veritabil dezastru militar, cunoscut şi înregistrat ca atare la Paris doi ani după ce avusese loc, şi că *Mircea cel Mare nu a fost obligat nici să se retragă, nici să ceară ajutor regelui Sigismund, ambele afirmaţii constituind erori patente, preluate de istoricii români de la ungurul Pray şi austriecii Huber şi Jireček!* Episodul cu Vlad „Uzurpatorul" se plasează în alt moment istoric decît cel consecutiv bătăliei de la Rovine. S-a adeverit astfel documentar justeţea imaginii din *Scrisoarea III*, şi cine trebuie corectat nu mai este poetul, ci sînt istoricii amintiţi!

S-a constatat, totodată, că aşezarea bătăliei de la Rovine după cea de la Nicopole era o eroare curentă în epocă (o face şi Xenopol), sursa ei aflîndu-se în cronicarul bizantin Chalcocondil. Dar că *Eminescu era la curent cu noua datare*, mai corectă, deşi nu întru totul, a lui Jireček: 10 octombrie 1394, deci înainte de Nicopole. El a ales totuşi varianta eronată din raţiuni artistice: numai aşa putea pune în gura domnului român vestita antiteză dintre oştile Apusului, căutătoare numai de glorie, şi oştile sale, ce-şi apărau „sărăcia şi nevoile şi neamul". Dialogul Mircea-Baiazid nu mai era posibil dacă se respecta cronologia, şi atunci poetul a recurs la licenţa istorică. Dar la el era o *licenţă*, în timp ce la Xenopol a rămas o eroare!

Tot o licenţă au fost „bătrineţea" şi „portul" lui Mircea. Pana de aur a poetului ne-a trasat, în publicistica sa, despre marele voievod, un portret de o măreţie şi o strălucire care nu numai contrazice imaginea poetică, dar depăşeşte tot ce se scrisese în epocă despre Mircea cel Mare, şi chiar tot ce s-a scris după aceea. Imaginea globală pe care „poetul" Eminescu şi-a făcut-o despre unul dintre cei mai mari conducători ai românilor este superioară tuturor celor schiţate de istorici, Iorga nefăcînd excepţie! Iar faptul acesta nu se explică prin simpla divinaţie a poetului, ci prin profundul geniu *istoric* ce-l servea pe poetul de geniu.

Eminescu-*istoricul* trebuie să fie descoperit în toată amploarea, şi mai ales trebuie să regăsim *atitudinea eminesciană, raportul eminescian cu istoria naţională*. Dacă vrem să dăm studiilor istorice de azi forţa pe care au avut-o acum un veac sub pana poetului.

DAN ZAMFIRESCU

EMINESCU
100 de ani de comemorare

Un magistral model de analiză sociologică

În articolele și studiile social-politice ale lui Mihai Eminescu, ca și în manuscrisele care ne-au rămas de la marele poet, se află, între altele, și primul model de analiză sociologică a societății românești în întregul său. Un model prin care marele gînditor se vădește preocupat, în egală măsură, de viața economică, socială, politică, de viața cultural-spirituală a tuturor românilor — din Țara Românească, Moldova și Transilvania.

Evoluția românilor și împlinirea ca națiune, în granițele naturale ale aceluiași stat, stă în puterea lor de creație și folosire, în interes propriu, și a valorilor politice, și a valorilor juridice. Știința care studiază întregul acestui proces, legile obiective ale societății în care are loc, activitatea oamenilor, locul și rolul acestora în contextul fenomenelor sociale, al determinismelor societății în epoca dată, *este* — spune Eminescu — *SOCIOLOGIA*. Ca orice altă știință, subliniază el, ea se „întemeiază pe un axiom comun tuturor cunoștințelor omenești, ca adică întîmplările concrete din viața unui popor sînt supuse unor legi fixe, care lucrează în mod hotărît și inevitabil".

Înțelesul este, aici, de știință a *totului social* în evoluția sa firească, naturală, *în* și *prin* activitățile etniilor respective, în cadrul unor societăți date. Însă nu un tot social static, dat odată pentru totdeauna, ci *un tot social dinamic*, întemeiat pe „progresul consecutiv al științelor, invențiilor, aflărilor, clasificărilor și de-a urma dezvoltarea principiilor".

Eminescu definește societatea din punct de vedere cultural, ocupîndu-se de cultura materială, cultura științifică, cultura tehnică, cultura politică, cultura morală și juridică, cultura artistică, cultura comportamentală și de civilizație, cultura tradițională (bazată pe obiceiuri și datini), cultura sentimentală (bazată pe psihologie și comportament).

Cultura materială este „albina care suge din florile a toată știința", ea nefiind „mărginită pe un teren anumit al științei." Pentru Eminescu, „nici un fel de materie nu e cugetabilă, care să nu poată constitui un element al culturii".

Aici stă ideea sa de geniu privind definirea societății umane ca *matricea* și *agentul* alții. Atunci apar și creația, și cultura, și civilizația. De ce? Și creația, și cultura, și civilizația au nevoie, ne spune poetul, de *a fi*, de *a exista*, de *a deveni*, au nevoie de *universalitate*, ca semn distinctiv al „ființei umane", al individului ca *socius*. Și de aici încolo, Eminescu discută de *om*, de *colectivitatea umană*, de *societate* în grade diferite, după

> *... Poate că în această «coexistență a contrariilor» stă cheia cu care am putea descifra «enigma» lui Eminescu: faptul că acest «pesimist» în filosofia lui teoretică era atît de «optimist» cînd interpreta istoria și politica românească; faptul că acest «tradiționalist» era însetat de culturile occidentale și extrem-orientale; faptul că acest «conservator» a înfăptuit cea mai radicală «revoluție» lingvistică, fundînd în bună parte poetica română modernă și contribuind, ca nimeni altul, la purificarea, însănătoșirea și îmbogățirea prozei literare și didactice. Poate că această «coexistență a contrariilor» era cerută chiar de structura «omului universal», așa cum tindea să-l întrupeze geniul lui Eminescu.*
>
> **MIRCEA ELIADE**

creației sale proprii. În consens cu natura, cu legile ei obiective, societatea „se poate mișca liberă în universul celor ce se pot ști", „în modul care-i e măsurat scopului ei".

Eminescu a înțeles foarte clar că omul, înainte de a fi social, adică *socius*, are nevoie de „hrană", „îmbrăcăminte", „locuință". Pe acestea și le poate realiza, firește, și singur. Dar atunci nu-i încă om. El devine om cînd acestea sînt realizate colectiv, cînd simte nevoia de a comunica bucuriile ori necazurile lui, cînd simte nevoia de a fi cu „măsura universalității în care ea se mișcă".

Nimeni n-a definit mai clar și mai deplin decît Eminescu *obiectul științei sociologiei*, ca știință a unui *anumit* grad de *generalitate* în cunoașterea și acțiunea umană. Cum a numit-o un alt mare savant al românilor, Vasile Conta, sociologia este asemenea mineralogiei, fizicii, fiziologiei, adică știință a *structurilor* și *activităților primare ale societăților*.

Pe terenul culturii, astfel concepută, ne-a înfățișat Eminescu știința sociologiei. În fapt, sociologia *nu este* și-

EMINESCU

100 de ani de comemorare

inţa societăţii, aşa cum a încercat să o definească întreaga sociologie universală (de la Comte şi Marx la Durkcheim, Tarde, Wundt, Simmel, von Wiese, Weber, Sombart), ci ştiinţa *culturii societăţii*, aşa cum o *defineşte* Mihai Eminescu. *În* cultură, ne arată el, se află *matricea societăţii umane*, şi prin cultură se defineşte *demersul* (creaţia) ei, *personalitatea* la care a ajuns într-un stadiu dat, *viitorul* pe care şi-l propune pornind de la acel stadiu al fiinţării şi dezvoltării sale şi de la *puterile* agenţilor ei — oamenii, poporul, masele, naţiunea.

„O, vis ferice de iubire,/ Mireasă blîndă din poveşti"...

Pe asemenea structuri şi idei se întemeiază modelul de ştiinţă a sociologiei al lui Mihai Eminescu. El a fost fructificat într-o latură sau alta de întreaga ştiinţă a sociologiei româneşti. Marii noştri sociologi — Drăghicescu, Gusti, Andrei ş.a. — au încercat să-l aplice ca atare. Ei au privit sociologia ca pe un instrument de cunoaştere şi transformare, în structurile ei fundamentale, a societăţii româneşti.

Pentru Eminescu, sociologia a însemnat, dintre toate ştiinţele, *demiurgul*, *creatorul* care a oferit şi omului de geniu, şi savantului, şi omului cult în genere, dar şi *producătorului* (şi în primul rînd lui, din moment ce a ştiut ce trebuie să facă, *pentru cine* să facă şi *în ce scop* să facă) *matricea totului social*: valorile *economice*, valorile *ştiinţifice*, valorile *tehnice*, valorile *artistice*, valorile *morale*, ca singurele „primate" prin care Eminescu credea că naţiunea română poate ajunge la *valoarea ei supremă* de *eponim* al Europei şi chiar al lumii. Căci, spune Eminescu, în lumina şi trăirea celei mai complete experienţe naţionale, „naţiunea română trebuie să fie pusă pe terenul de *drept* (subl. ns.) pe care stau toate celelalte naţiuni"... El nu vrea, în acest sens, „nimica mai mult şi nici o iotă mai puţin".

Deci sociologia, în raport cu social-generalul uman, societal, se defineşte prin social-particularul societal. Ea este ştiinţa totului social dat, al unei anumite etnii, al unui anumit popor, al unei anumite naţiuni. Nu ştiinţa general-umanului, ci a general-umanului concret, societal, naţional, de etnie (în diferitele sale stadii de evoluţie).

Naţiunea este definită de Eminescu prin *popor*. Acesta reprezintă *matricea* creaţiei, a culturii, a civilizaţiei. Şi etnic-biologic, şi politic-statal, şi juridic-cutumiar, şi moral-tradiţional, oamenii sînt cei care definesc şi *marginile*, şi *interiorul*, şi *valorile* (materiale sau spirituale), şi *intensitatea* trăirii şi acţiunilor lor, şi *dimensiunea* creaţiilor lor în spaţii şi timpi.

Dar, pentru ca poporul să ajungă la *constituţia* sa de naţiune, el trebuie să ajungă, ne spune marele gînditor, la conştiinţa de sine. Numai prin aceasta se defineşte şi prin aceasta există şi poate fiinţa în istorie. Poporul nu este un conglomerat biologic, ci o *împlinire* socială, un factor *constructiv*, *creator* de valori, *emiţător* de idealuri şi *realizator* de activităţi. *Prin* el şi *pentru* el viaţa *socială* (economică şi politică) a unei ţări (comunităţi sau societăţi umane), *ştiinţifică* (inventivă sau constructiv-tehnică), *culturală* (care adoptă idei din alte părţi sau şi le construieşte singură) şi *morală* (care se comportă cum i se impune sau cum crede ea că trebuie să se comporte) fiinţează, se dezvoltă şi îşi propune programul de viitor. Aici este geniul modelului sociologic al lui Eminescu. Nimic superficial, nimic din afară, nimic străin (intern sau extern) fiinţei colectivităţii umane respective. Sociologia devine, în concepţia poetului, ştiinţa *generalului uman particular*, ştiinţa unei colectivităţi („gemeinschaft" ori „geselschaft") date. Pe baza unui asemenea concept, de societate în integralitatea sa, el cere ca stăpîn să fie numai poporul. „Legile unui popor, drepturile sale — spunea Eminescu — nu pot purcede decît de la el însuşi".

Întemeiat pe ideea determinismului, Eminescu relevă că, precum natura este condusă de legi eterne, tot aşa alte legi, mai greu de cunoscut şi

→

EMINESCU

100 de ani de comemorare

→

de sesizat, dar supuse în esență aceloraşi necesități, „de la care nu este nici abatere, nici excepție, guvernează oamenii şi societățile". În cadrul societății, concepută de Eminescu ca *un tot*, individul are menirea de a fi executorul a ceea ce aceasta impune. Individul devine, astfel, un credincios *agent* al istoriei, purtînd „sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în înlănțuirea timpilor".

Teza cooperării, a solidarității sociale a indivizilor, ocupă un loc principal în gîndirea sociologică a lui Eminescu. Popoarele nu sînt „producte" ale inteligenței, ci ale naturii, şi, precum roiul are nevoie de matcă, tot aşa ele au nevoie de un punct stabil împrejurul căruia să se cristalizeze *lucrarea lor comună*. Prin cooperare, Eminescu nu înțelege însă un act mecanic, deşi compară societățile umane cu roiurile de albine, ci un act social, un act ce trece prin gîndire şi se manifestă prin fapte, activități, acțiuni conştiente. Indivizii, remarcă poetul, au *nevoie* (evident, socială) unul de altul pentru *a cuceri* natura, pentru a-şi satisface reciproc nevoile sociale. Urmărind desfăşurarea proceselor şi fenomenelor sociale, activitățile oamenilor, Eminescu observă că acestea gravitează în jurul unor trebuințe fundamentale pentru existența lor ca *socius:* „mîncarea, locuința, îmbrăcămintea". De aceea, continuă Eminescu, „o nație trebuie să se îngrijească de clasele care produc obiectele ce corespund acestor trebuințî". Marele gînditor militează ca toți oamenii să fie *egali* în fața societății, să aibă *aceleaşi* drepturi şi obligații. Valoarea societății, ne spune el, provine din valoarea activității membrilor săi şi, în primul rînd, din a acelora care sînt cuprinşi în clasele ce *produc bunurile materiale* ale acesteia.

Activitatea şi ideile sociologice ale lui Eminescu vor căpăta un sens bine determinat pentru societatea românească a epocii. Ideii de independență națională îi adaugă ideea de independență economică şi pe cea de eliberare socială. Libertatea adevărată şi neatîrnarea economică, spunea Eminescu, „sînt două noțiuni identice. Şi cînd vorbim de neatîrnare economică înțelegem eliberarea continuă, prin cultură şi prin împroprietărirea clasei celei mai numeroase şi exclusiv productive, a clasei țăranilor"

Preocupat nu numai de viitorul țărănimii, ci şi al națiunii întregi, al țării ca stat liber şi independent pe plan economic, social, politic şi cultural-ştiințific, Eminescu avansează ideea înaintată *a dezvoltării industriale*. Industria înseamnă, pentru el, ca şi pentru alți mari patrioți, singura în măsură să scoată poporul din anonimat şi să-l ridice la nivelul popoarelor civilizate din Europa. „Neapărat — sublinia Eminescu — că nu trebuie să rămînem un popor agricol, ci trebuie să devenim şi noi o nație industrială măcar pentru trebuințele noastre".

Tot ceea ce Eminescu ne lasă ca moştenire în planul ştiinței sociologice este definitoriu pentru creația sa ştiințifică, pentru opera sa poetică, pentru gîndirea şi acțiunea sa social-politică. Întemeind totul pe cultură, el aduce acest „tot" în planul gîndirii, al ideilor, al activităților umane. Pentru el cultura este o trebuință general-umană, e împlinirea scopului umanitar „valabil pentru oricare individ" membru al societății, indiferent de *capacitatea* de creație, de *gradul* de cultură, de *disponibilitățile* sale teoretice şi practice de civilizație. Pentru Eminescu toți membrii colectivității sociale date (comunitate sau societate) iau şi trebuie să ia parte activă, egală, la afirmarea şi împlinirea idealurilor ei. Prin cultură, popoarele *învață, cugetă* asupra lor înseşi, cugetă asupra lumii întregi şi *pentru* lumea întreagă, prin cultură popoarele *emit* idei asupra a tot ceea ce le înconjoară şi acționează pentru a se afirma (căci fiecare popor simte nevoia nu numai de a *ființa*, ci şi de a *se afirma)* în *consens* cu progresul social şi *pentru* progresul social al omenirii.

Eminescu nu ne lasă moştenire numai o sociologie a etniilor, a popoarelor, a națiunilor ca atare, ci şi o *ştiință a sociologiei*. Modelul eminescian este şi va rămîne pentru multă vreme, dacă nu pentru totdeauna, matricea unei ştiințe a sociologiei *complete*, integrale, în ceea ce priveşte *obiectul, legile, principiile* (care nu au fost abordate şi studiate niciodată de nimeni, nici în plan național, nici în plan universal) şi modele de *cercetare, cunoaştere* şi *împlinire* a socialului dat: *comunitate ori societate*. Şi Spiru Haret, şi Dimitrie Gusti, şi Petre Andrei au meritul de a fi căutat să împlinească un astfel de model de gîndire şi de ştiință sociologică.

După cum se vede, Eminescu a oferit sociologiei — ca ştiință a fiecărei nații, cu tot ceea ce a moştenit, a creat şi a lăsat aceasta urmaşilor — un temei de necontestat.

EMINESCU

100 de ani de comemorare

Gîndirea, activitatea, creaţia şi opera lui socială întruchipează, în plan teoretic, social-naţionalul românesc în întregimea sa: *ontologic* — colectivitatea umană, etnia, naţiunea; *epistemologic* — mitologia, istoria, filosofia; *politic* — dreptul, statul, revoluţia; *artistic* — creaţia, cultura, civilizaţia. Altfel spus, Eminescu cercetează, analizează şi pune în evidenţă, ca obiect al sociologiei, totalitatea valorilor create de fiinţa umană ca *socius*, ca subiect activ, creator al valorilor materiale şi spirituale, al valorilor ştiinţifice şi de cunoaştere, al valorilor etice şi, în ceea ce ne priveşte, al valorilor privind locul şi rolul românilor în istoria europeană şi universală. *Viaţa socială* în întregul său, *viaţa spirituală* a naţiunii, *practicile* ei, atît cele venite din istorie cît şi cele impuse de contemporaneitate, *gîndurile* ei de afirmare, conform cu *destinul* pe care i l-a hărăzit universalitatea, *capacitatea* de a descifra, înţelege şi împinge istoria naţiei — prin valori materiale şi spirituale autentice, prin acţiuni şi fapte de vitejie — în prim-planul istoriei universale, iată ce propune Eminescu să studieze *ştiinţa sociologiei româneşti*.

A *cunoaşte* societatea prezentă, a-i *înţelege* şi *stăpîni* direcţiile de evoluţie, a *lupta* pentru realizarea progresului ei reprezintă, pentru Eminescu, o primă fază, un prim scop al sociologiei. Al doilea obiectiv al acestei ştiinţe a societăţii în întregul ei — şi, prin aceasta, împlinirea menirii sale — îl reprezintă descoperirea şi punerea în valoare — cu toate condiţiile create de societate — a *individului*. Acesta este nucleul, atomul *în* şi *prin* care fiinţează, se dezvoltă şi îşi realizează societatea menirea.

Individul are însă nevoie, pentru afirmarea sa întru împlinirea societăţii pe care o reprezintă şi pentru care luptă, de *ştiinţă*, de *moralitate*, de *ideea de obligaţie* (datorie) faţă de colectivitatea în numele căreia există şi fiinţează. Prin el însuşi, orice funcţie ar ocupa în societate (stat), individul nu reprezintă nimic. Creaţiile de valoare, materiale ori spirituale, sînt, spune Eminescu, „un rezultat al cugetării generale". Meritul oricărui membru al societăţii, indiferent de locul şi de funcţia pe care le ocupă, „va consista numai în formularea ideilor şi trebuinţelor existente ale poporului". Oricine vom fi noi, precizează Eminescu, trebuie, pentru a fi eficienţi naţiei noastre, a ne „lăsa îndreptaţi de cugetarea şi trebuinţele poporului nostru, nu de-ale noastre proprii, receptate parte de la străini; ne vom lăsa conduşi de ideile naţiunii şi nu vom pretinde rolul de a conduce noi prin ideile noastre individuale".

Iată o idee sociologică de mare relevanţă, pe care şi D. Gusti, şi P. Andrei au aplicat-o, înţelegînd importanţa ei şi în plan teoretic (P. Andrei), şi în plan practic (D. Gusti).

Eminescu raportează totul la naţie, adică la cei care produc, şi apreciază că progresul social în general şi al fiecărei naţii în parte se realizează prin valorile materiale şi spirituale create de naţia respectivă. În felul acesta ne-a lăsat definită, în cel mai deplin înţeles al cuvîntului, o sociologie la care urmaşii nu au avut decît să se raporteze, îmbogăţindu-o cu datele epocii lor şi propunîndu-şi, în funcţie de acestea, noi şi rodnice programe de activitate.

MIRCEA MĂCIU

Eminescologul „Ca şi iedera"...

Mihai Eminescu este poetul mîndriei româneşti.

Datorită versurilor lui, pe care le purtăm „în cuget şi-n simţiri", nouă, celor care avem privilegiul să trăim după El, viaţa ne este mai bogată, iar gîndul ni se avîntă mai cutezător.

Profesorul Augustin Z.N. Pop şi-a dăruit, cu nobil patos, viaţa întreagă luminării unor crîmpeie din viaţa poetului naţional.

Stă mărturie un raft întreg de tomuri, în casa şi în biblioteca şi în tihna fiecăruia dintre noi. Sînt, acestea, tomuri pe care, chiar atunci cînd nevoie avem de ceea ce se cheamă „informaţie" filologică strictă, le deschidem şi le răsfoim nu numai cu folos şi cu spor gîndului, ci, mai cu seamă, cu bătăi pripite ale inimii.

Nimeni, cu excepţia singurului Perpessicius, n-a ilustrat aidoma lui Augustin Z.N. Pop versurile înseşi ale Poetului:

„...viaţa-ntreagă
Ca şi iedera de-un arbor de-o idee i se leagă."

Sînt convins că dacă Eminescu l-ar fi cunoscut pe Profesorul nostru iubit şi venerat, i-ar fi închinat - lui - aceste versuri.

GH. I. TOHĂNEANU

100 de ani de comemorare

CREANGĂ

Veacul care s-a scurs de la trecerea în neființă a humuleșteanului Ion Creangă n-a reușit să stingă nimic din farmecul firii sale scînteietoare. Omul care a fost merge prin eternitate umăr la umăr cu opera pe care a scris-o, disputîndu-și încă locul în interesul cititorilor. Dacă Amintirile din copilărie, **poveștile și povestirile, abecedarul și scrisorile s-au „cuminți" în rafturile literaturii, trăindu-și în liniște anotimpurile exegetice, umbra inegalabilului personaj numit Ion Creangă continuă să colinde gîndul și imaginația oamenilor de litere.**

Autor al unui scenariu de film despre Ion Creangă, scriitorul Mircea Radu Iacoban caută, în paginile care urmează, să pătrundă în intimitatea unei existențe în permanentă fierbere. Pitorească, mobilă, necruțătoare, lumea care înconjoară existența marelui povestitor devine, în paginile ce urmează, un fel de oglindă în care figura acestuia se răsfrînge cu adevăr. O biografie crestată de traume, pe care Creangă le depășea cu ascuțișul ironiei și autoironiei, ni se dezvăluie, iată, în cîteva dintre momentele sale mai puțin cunoscute.

În Țicău

Se apropie centenarul și humulești-eanul se află în primejdie de a „urca" pe marele ecran. Nu scăldîndu-se în Ozana, vînzînd pupeze în tîrg și furînd cireșele megieșilor, nu-l vom vedea, adică, pe Nică a' lui Ștefan a' Petrii, ci chiar pe dumnealui, Creangă Ion, drumețind cu Eminescu de-a lungul și de-a latul colinelor ieșene, citind la „Junimea", trudind, în bojdeucă, asupra filei albe și stingîndu-se, pe o uliță troienită, în seara de ajun, cînd cetele de urători anunțau că „mîine anul se-nnoiește"... Personajul nu-i un „chisnovat" oarecare, pitoresc și, în consecință, lesne de descifrat; întinsa bibliografie ce i s-a consacrat ni-l înfățișează în ipostaze din cele mai felurite, avansîndu-se (Călinescu) ipoteze construite meticulos și cvasiunanim acceptate. Și totuși... Nu atît „petele albe" din biografie (de pildă, data exactă a nașterii) îl fac dificil de „desenat" scenaristic, ci, dimpotrivă, sumedenia de informații care, curgînd de pretutindeni, ajung, pînă la urmă, să se șubrezească reciproc. Iar „noutățile" aflate în paginile vechilor gazete ieșene și neînregistrate, pînă acum, de istoria literară, atestă, la Creangă, disponibilități de nebănuit. Că era înclinat către politicale (cam între 1866—1872), o știm din propriile-i declarații, dar și din „Electoralele" lui Negruzzi, unde „Popa Smîntînă" este caricaturizat cu umorul blajin al junimiștilor („Care strigă tot mai tare: *Jos, destul, sfinția ta!* Altă parte îl susține: *Sus, părinte! nu te da!*"). Gazeta (destul de obscură) „Lupta", din 16 februarie 1886, ni-l înfățișează pe eroul nostru, știut mușteriu al crîșmelor ieșene — întru preschimbarea ulcelelor de vin în *pahare de vorbă* — sumețindu-se amarnic împotriva... crîșmarilor veniți să *protestuiască* la adresa introducerii monopolului băuturilor alcoolice. Protestul s-a dovedit în van, iar „răspopitul", prins în vîrtejul polemicii, și-a ridicat în cap întreaga breaslă a cîrciumarilor — ceea ce, zicem noi, aduce oricînd a imprudență...

Echilibrul fragil ce caracterizează întreaga existență a prozatorului avea să se „ascută" mereu, întrucît, dezrădăcinat din vatra strămoșească de pe valea Moldovei, oarecum acceptat în scorțoasa și, în același timp, lejera companie a junimiștilor, n-avea cum accede la deplina intrare într-o lume ce-i era și străină, și departe. O unică posibilă trăsătură de unire — literatura ce o scria — înțeleasă și de humulești-eanul oarecare și prețuită pînă la ministrul Maiorescu lega, mai degrabă simbolic, *lumile* lui Creangă. Între care avea să rămînă într-o anume suspensie cumpănită pînă la sfîrșitul sfîrșitului, deși, formal, ajunsese membru în înalte comitete și comiții, ba mai primise și un „Bene merenti" (evident, clasa a II-a, spre a se păstra distanța și rînduiala cuvenite). O *cheie* pentru înțelegerea făpturii lumești a lui Creangă o oferă, poate, relația cu cei apropiați. Spațiile dintre informații, presărate cu puncte-puncte, pot fi completate cu propuneri întru limpezirea unui episod ori altuia. Nimeni și nimic nu ne îndrituiește a acredita *propunerile* cu valoare de interpretare corectă, exactă și indubitabilă. Oricum, merită încercat.

Ce resorturi (sufletești) vor fi acționat spre a determina căsătoria cu Ileana și, apoi, grabnica despărțenie, tîrziul divorț? Cum arăta, dincolo de ochii lumii, cuplul însurăților de la Golia? Instituția căsătoriei va fi fost, ca și altele, luată în răspăr de diaconul tuns, vînător de ciori pe acoperișuri de biserică? Călinescu ia în considerare mai întîi, cum e firesc, *interesul* ce a condus la unirea cu Ileana (neînsurat, diaconul nu era diacon). Neasemănarea fizică dintre cei doi ar explica și altfel hotărîrea lui Creangă (extremele „se plac", contrastele „se cheamă"). Despărțirea de Ileana s-a petrecut, sufletește, cu mult înaintea celei în fapt, cîtă vreme, prin 1883, Creangă răspunde unei întrebări năstrușnice a elevului Dumitriu, „Hei, măi Țicău! Coana mea o fi de acuma un pumn de țărînă!", iar numai cu puțină vreme înainte (1881), Ion și Ileana își dădeau consimțămîntul pentru căsătoria fiului lor, Constantin. Sugestia de infidelitate, avansată de soț, nu pare a avea cine știe ce temei. Mai degrabă am lua-o ca o explicație oarecare, menită să azvîrle praf în ochii celor din jur. Cuplul era avariat din însuși momentul formării lui: fata de 14—15 ani devenise nevasta lui Creangă printr-un soi de *misitie* matrimonială, iar mai vîrstnicul ei soț își cam „scăpa" ochii în dreapta și în stînga, ba după maicile de la Văratec, ba după cutare hangiță. De reținut faptul că Ileana e cea care a părăsit — ca să utilizăm termenii consacrați — „domiciliul conjugal", sastisită de traiul cu un bărbat pus pe contrazicere cu cine nu se cade, pidosnic, doritor de escapade și mereu apărat de-o zdravănă ironie țărănească. Femeia — fiica economului Grigoriu — poate fi suspectată de ceva bigotism și mărginire, cîtă vreme educația i-a asigurat-o și supravegheat-o taică-său, iar juneța și-a petrecut-o în ogradă de biserică. Mai era, se zice, „înfumurată", aplecată către cheltuieli necugetate întru satisfacerea pretențiilor modei aiuristice a celuilalt veac, iar bărbatul n-o scotea în lume și n-o arăta nici chiar rubedeniilor de la Ozana. Taica socrul *nu-l* avea deloc la suflet pe ginere — scandalurile dintre ei ajungînd la urechile sus-pușilor de la Mitropolie; a zgîndărit, probabil, și popa Grigoriu pojghița menită să ascundă o căsătorie de conveniență, a mai turnat și el, cînd i-a venit bine, gaz peste foc. Plecînd de acasă, Ileana (avea acum și un băiat, pe care l-a lăsat în grija lui Creangă) a rămas

→

CREANGĂ

100 de ani de comemorare

→

în același oraș, mare și mic totodată. Lipsesc informațiile (ori nu avem noi cunoștință de ele) în legătură cu numeroșii ani în care foștii soți imposibil să nu se mai fi întîlnit, chiar și din întîmplare. „Moarta", chiar dacă nu frecventa teatrul ori „băile" de la Ungheni, n-avea cum (și de ce) ocoli biserica (dimpotrivă!), iar ulițele strîmte ale orașului ofereau destule prilejuri să dai ochii cu cine vrei și cu cine nu vrei. Ileana nu s-a remăritat; dacă în 1859 număra 14—15 ani, înseamnă că avea, la data divorțului (cerut cu mult mai tîrziu decît despărțirea reală), vreo 28 de ani. Nu-i o vîrstă la care, chiar după un eșec, să renunți definitiv la încercarea de a te așeza, lîngă un bărbat, la casa ta. Starea și condiția ei ne îndreptățesc să bănuim că n-ar fi lipsit eventualii pretendenți. Atunci? Firavă o știm dintotdeauna — fragilitatea ei probabil c-a și cîntărit în luarea hotărîrii diaconului, zdravănul „Popă Smîntînă" văzînd în Ileana o ființă delicată, ce se cuvenea, nu-i așa, ocrotită. Cum a murit Ileana, de ce, unde, cine i-a vegheat ultimele clipe, n-avem a ști prea multe. Făptura ei subțiratică a trecut asemenea unui abur prin viața lui Creangă, iar odrasla, Constantin, s-a dovedit pînă la urmă un soi de nătăfleț exaltat, atras ca musca de lampă de mirajul unor străinătățuri pe care le-a ajuns cu greu, meritele fiindu-i puține și intervențiile lui taică-său destule. Cît va fi fost de nemulțumit Creangă de Ileana înțelegem din alegerea celei ce i-a luat locul, Tinca Vartic fiind o Ileană cu „semn contrar". Trupeșă, robustă, împăcată cu sine, opacă la tot ceea ce depășește aria plină de miresme a bucătăriei, Tinca era „bună la toate" și-atît. *„(Săraca băbușca mea,/ Fie bună, fie rea,/ Tre' să țin casă cu ea").* Tinca păstra într-un cotlon al sufletului nemărturisitul vis de a ajunge, odată și odată, în rochiță albă, cu voal de mireasă și flori de lămîiță. (A și oferit spectacolul unei asemenea cununii, după moartea lui Creangă.) Humulești-teanul n-a luat-o de nevastă, dar a răsplătit-o în felul lui: cînd a încropit ceva bani (mai ales din vînzarea manualelor școlare), cumpără bojdeuca și locul din Țicău, trecîndu-le pe numele Tincăi. Era în 1879, Eminescu plecase din Iași, numeroși alți junimiști asemenea, povestitorul ajunsese destul de singur și bănuim c-a intenționat să întărească devoțiunea Tincăi făcînd-o „apropitară" peste acareturile din Țicău. Alt temei pentru explicarea neobișnuitei hotărîri a bine știutului strîns la pungă Creangă, nu întrezărim. Interesant este, vizavi de personajul Tincăi, zvonul ce a circulat cu insistență prin Iași în legătură cu rolul țiitoarei în însăși nașterea literaturii humulești-eanului. Cum s-a întîmplat mai tuturor clasicilor noștri, nici Creangă n-a fost ocolit de acuzația de plagiat; e drept, spusă ceva mai ocolit decît în cazul — să zicem — Caragiale. Creangă ar fi utilizat (ca să nu zicem *reprodus)* poveștile auzite de la... Tinca (și de la alt presupus povestitor). Chestiunea în sine (geneza prozelor) este lămurită și de Creangă, și de Călinescu, Vladimir Streinu, Al. Piru ș.a.: sigur, poveștile au fost *auzite,* dar a rămas numai *scheletul* acestora, purtător al unor motive de largă circulație universală; în rest, tot ce atinge zona *artisticului* ține, neîndoielnic, de talentul povestitorului. Oricum, biata Tinca n-are, în istoria literaturii române, decît locul și rangul oferite de atingerea umbrei lui Creangă și de virtuțile ei întru cuhnie. Cîtă minte avea, se știe — doar a fost prinsă, noaptea, săpînd pe coasta dealului Șorogari întru aflarea unor comori ascunse (văzuse ea niște flăcărui albastre pîlpîind în miez de noapte!). Creangă îi mai citea din cînd în cînd (Schiller nu conditiona ieșirea operei în lume de asentimentul bucătarului?) și scena merită închipuită: la ceas de iarnă, rotundul Creangă, în nelipsita-i cămeșoaie, citea la lumina lămpii filele așternute cu condeiul de plumb, în vreme ce Tinca, desfăcînd tecile păstăilor de fasole uscată într-un lighenaș ținut în poale, asculta, cu gîndurile duse cine știe unde; din toate cotloanele, pervazurile, colțurile și pragurile, pîndeau ochii nenumăratelor *mițe...* De altfel, viețuirea în bojdeuca din Țicău naște întrebări legitime privind înscrierea celor doi (apoi trei, cu Eminescu) într-un spațiu fizic neverosimil de strîmt, asemănător cabinelor acarilor de la calea ferată. A apărut, mai tîrziu, și polobocul cu apă, unde se încerca izbăvirea ori măcar alinarea suferințelor ce par a fi fost, la Creangă, ereditare. Cu toate acestea, în perimetrul peste măsură de strîmt al odăiței erau primiți oaspeți, se lucra la manualele școlare, mai veneau Constantin, Zahei... Nu-i de nebăgat în seamă nici foiala liotei de pisici — se pare, vreo douăzeci de toate! Nu știm dacă bojdeuca a preluat funcția de „metoc al Humuleștiului", cum caracteriza Călinescu locuința de la Golia; se pare că, aici, Tinca a pus piciorul în prag și n-a mai îngăduit rubedeniilor și

Mii și mii de vizitatori iau, anual, drumul Humuleștilor și al Țicăului, căutîndu-i pe autorul neuitatelor „Amintiri". (În imaginea din dreapta: spre bojdeuca din Țicău)

CREANGĂ

100 de ani de comemorare

consătenilor lui Creangă să-i confunde casa cu un han, aducînd plocon o traistă („Iaca, niște nuci!") și pretinzînd găzduire pe întreg timpul cît îi țineau treburile la Iași... Pe cît de jos era tavanul, pe atît de înalt țîșnea gîndul, într-o absolută (și fericită) contradicție; oricum, bojdeuca trebuia să imprime o anumită lentoare a mișcărilor, să tempereze gestica avîntată și să așeze peste întreg tabloul cotidian al vieții locatarilor o undă de auto-ironie caldă și blajină. „Asta-i împărăția mea!" — spunea Creangă — și a *împărățit* preste Țicău și „Valea plîngerii", fără urma vreunui com-

plex al strîmtorării — doar și acasă, la Humulești, se înghesuiau sub un acoperiș asemănător, drănițit solzos, cîți și cum se nimereau... Cît despre acceptarea lui Creangă la „Junimea" (*acceptare* ni se pare termenul potrivit), e de remarcat, cercetînd colecția revistei „Convorbiri literare", un fapt pe care editările de mai tîrziu, în volume, nu-l mai arată: poveștile apăreau cu supra-titlul „literatură poporală", indicînd o rubrică ce a găzduit, în timp, și alte semnături, unele (Slavici) de prestigiu. Scrierile nu erau considerate deci, la început, cu mult mai mult decît un material folcloric. Ceea ce nu putea să se întîmple cu „Mos Nichifor Coțcariul" (1877), ori cu amintirile din copilărie (1880—1881). S-a produs o acceptare în timp, legată de o evoluție scriitoricească datorată în bună măsură „Junimii". Rangul de *scriitor*, Creangă și l-a obținut greu, trudind amarnic asupra fiecărei fraze, cumpănind, recitind, modificînd. Nu minuia chiar atît de lesne cuvîntul cum apare din țesătura sclipitoare a oricărui text, unde nimic nu avea voie să se afle decît exact la locul cuvenit. (Cineva m-a întrebat, în legătură cu fraza „Să-i iasă fum din parfum, căci mă cred în rai fără mălai, *în iad fără Vlad*, în casă fără nevastă", ce semnifică acel *Vlad* și dacă nu-i așezat acolo decît din necesitățile rimei. Chestiunea, deși extrem de mărunță, m-a preocupat, întrucît ușurătăți de acest gen nu caracterizează proza lui Creangă. Tîrziu, mi-am amintit de domnitorul *Vlad Dracul*, al cărui loc era, nu-i așa, taman în iad...) Și drept eroul nostru, adînc preocupat de proprietatea și corectitudinea fiecărui semn, avea să aibă parte, pe „fluturașul" ce-i anunța decesul, de o crîncenă greșeală de ortografie: *fii în loc de fiiil*... La început, Maiorescu îi învecina opera cu aceea a lui Ispirescu (tratat drept *culegător*), critica i-a validat tîrziu adevăratele merite, scriind „cu bemol la cheie" despre „virtuosul glumeț" Creangă; Panu afirmă chiar, în „Amintiri de la Junimea", că prozele lui Creangă l-au făcut să afle, aproape cuvînt cu cuvînt, basmele auzite în copilărie. Maiorescu avea să avanseze, peste ani, ideea că „Amintirile din copilărie" reprezintă un *roman* în deplina accepțiune a cuvîntului. Numai că — spune Călinescu — „Maiorescu avea o puternică inteligență mediocră" (!!), aprecierea concluzivă avansată la adresa lui Creangă fiind pe cît de generoasă („Creangă e poporul român însuși, surprins într-un moment de genială expansiune"), pe atît de discutabilă: *„Ion Creangă este, de fapt, un anonim"*. Iată că nici astăzi lucrurile nu-s pe deplin lămurite! Un *scriitor* nu poate fi un anonim. Anonim este creatorul popular multiplicat în *n* ipostaze, din *n* generații ce-au șlefuit și purtat mai departe literatura orală. De ce a simțit Călinescu nevoia unei asemenea încheieri într-o carte care, de fapt, demonstrează contrariul? Citățm: „...deși în fond un scriitor «cult», Creangă rămîne popular într-un sens înalt. Creația lui e lipsită de personalitate morală, de Weltanschauung individual. Asta se întîmplă numai creatorilor excepționali, unui Shakespeare, de pildă". *Anonim* precum Shakespeare? Parcă, de acum, e altceva.

Dar iată, am părăsit Țicăul spre a păși pe un teren mai lunecos, intrînd fără a avea căderea într-o posibilă gîlceavă a înțelepților. Ne-a interesat numai *personajul* Creangă. Încercările de a-l înțelege pînă la capăt eșuează ades. Ceea ce înseamnă că, în continuare, se cuvine încercat...

MIRCEA RADU IACOBAN

Creangă și Eminescu

Întîlnirea dintre Mihai Eminescu (1850—1889) și Ion Creangă (1839—1889) și prietenia lor fără vreo umbră vizibilă are un înțeles pilduitor și tainic, înălțător în cel mai deplin înțeles al cuvîntului, atît pentru literatura noastră, cît și pentru spații culturale mai largi, în care e greu a găsi asemenea norocoase împrejurări. Evident, mari prietenii au fost și sînt multe în lumea culturii, de la aceea dintre Goethe și Schiller, ori, revenind la meridianul nostru și mai către actualitate, cea dintre G. Călinescu și George Ivașcu sau cea dintre Vladimir Streinu și Șerban Cioculescu. În cazul relațiilor dintre „cel mai mare poet al românilor", cum îl numea Creangă pe Eminescu (anticipîndu-l pe Maiorescu, care-i va fixa pentru multă vreme imaginea în posteritate) și autorul *Amintirilor din copilărie*, lucrurile se nuanțează în chip diferit. Mai întîi, prin repeziciunea cu care s-a închegat. Eminescu ajunsese la Iași în toamna anului 1874, cînd fusese numit de către Titu Maiorescu, pe atunci ministru, în postul de director al Bibliotecii centrale ieșene. Venea după patru ani de studii la Viena și Berlin, avea un nume bine cunoscut de poet, gazetar, animator cultural și prozator, era prețuit în cercul *Junimii* și al „Convorbirilor literare", în care publica adesea, era un om deosebit de frumos și interesant la chip, tînăr, pletos la modul romantic, bine legat și cu mers visător, încît figura lui nu putea să scape atenției unui om ca Ion Creangă. Mai mult, în vara următoare Eminescu e numit revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui, încît Creangă intră în sfera de atenție a poetului și prin natura meseriei sale (era învățător la Școala nr. 2 din Păcurari, calitate în care e invitat de Eminescu să vorbească în cadrul conferințelor metodologice ținute la Iași între 20 iulie și 10 august 1875, ceea ce agerul povestitor face cu plăcere, știmind interesul revizorului). În plus, cel ce publicase recent *Făt-Frumos din lacrimă* stătea, împreună cu Ioan Slavici și cu Miron Pompiliu, la bucovineanul Samson Bodnărescu, în locuința Școlii normale de la Trei-Sfetite, deci în calea învățătorimii, prin urmare și într-a lui Creangă. Dincolo de datele exterioare, mai multe și diverse, atracția dintre cei doi avea temeiuri spirituale trainice. Eminescu era unul din cei mai cultivați oameni ai epocii și nu numai ai ei, cu o viziune organică și limpede asupra destinului poporului nostru, ale cărui valori și posibilități le trăia și afirma cu toată convingerea, nepierzînd nici un prilej pentru a le releva. Creangă venea spre el cu cealaltă învățătură, anonimă, străveche și complexă, exprimînd substanța însăși a vieții poporului. Căci el este, cum scria G. Călinescu, „o expresie monumentală a naturii umane în ipostaza istorică ce se numește poporul român, sau, mai simplu, e poporul român însuși, surprins într-un moment de genială expansiune". Pentru Eminescu, cum scrie Zoe Dumitrescu-Bușulenga, „unul din factorii cei mai de seamă care au dat preț neîntrecut personalității și operei sale a fost legătura nezdruncinată, permanentă cu poporul. Aceasta a fost temelia pe care s-a ridicat edificiul gîndirii, credințelor, creației eminesciene". Iar Creangă a putut constitui pentru el, de la început, un reprezentant tipic al acestui popor.

Destăinuindu-se reciproc și bogat amîndoi, în rătăcirile lor prelungite pe la crîșmele de dincolo de barierele lasilor, unde Creangă era unul de-ai casei, ei s-au trezit prieteni ca de cînd lumea, încît în scurtă vreme, cum spune George Panu în *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, nimeni „nu mai văzu pe Eminescu fără Creangă și pe Creangă fără Eminescu". Poetul, avînd geniul de descoperitor și stimulator de scriitori, verificat deja în cazul lui Ioan Slavici, al lui Miron Pompiliu și al altora, și-a dat repede seama de înzestrarea excepțională a humuleșteanului care se cheltuia într-o încîntătoare oralitate și a trecut la perseverente îndemnuri: „Scrie, măi tată Ioncule, scrie tot ce-ai spus, s-o audă și alții, că e minunat de bine!", i-ar fi zis el, potrivit unei consemnări a lui I.A. Bassarabescu. Fie că Creangă scria mai de mult, fie că s-a apucat atunci, cert este că în toamnă citi *Soacra cu trei nurori* la „Junimea" și produse o bună impresie, nuvela apărînd la 1 octombrie 1875 în „Convorbiri literare", unde-i vor fi tipărite și celelalte scrieri prezentate. În scurtă vreme institutorul răspopit deveni un fel de personaj nelipsit de la orice întrunire a cercului, cînd își da drumul (uneori pe ulița mare) sacului nesfîrșit de povești, proverbe, pilde și mai ales anecdote cu felurite înțelesuri. N-a scăpat însă de epitetul „scriitor poporal", care l-a urmărit pînă tîrziu, deși Maiorescu nu ezitase în același timp să apese și pe faptul că scrierile lui „sunt o adevărată îmbogățire a literaturii noastre".

La această îmbogățire Eminescu a contribuit din plin, dîndu-i lui Creangă imboldul decisiv. Sigur, cel ce a scris *Moș Nichifor Coțcariul* se exersase și mai înainte, ca autor de manuale, cel puțin. Pe acestea marele poet, devenit revizor școlar, le prețuia cu deosebire, iar ca membru în *Comisiunea pentru esaminarea cărților didactice din Iași* susține introducerea obligatorie în școli a „*Învățătoriului copiilor*, de d-l Creangă, Grigorescu și V. Răceanu" și a „abecedarului *Metodă nouă de scriere*

CREANGĂ

100 de ani de comemorare

Sus: Veronica Micle și Constantin Creangă, fiul povestitorului. Dedesubt: faimoasa „bojdeucă", într-o imagine apropiată de cea a epocii

cetire, compus de institutorii I. Creangă, C. Grigorescu etc.". Despre ultimul, Eminescu adăugînd că: „În modul acesta urmînd, elevii fără întîrziere învață a cunoaște literele, a le scrie și a le citi unite în cuvinte." Observația pare astăzi banală, dar în babilonia didactică a vremii ea era esențială. Cît despre *Povățuitorul la cetire prin scriere după sistema fonetică* de Gheorghe Ienăchescu și Ion Creangă (Iași, 1876), manual al „unor învățători înzestrați de la natură cu darul de a instrui", el este recomandat călduros într-un raport special adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, cu mențiunea că: „Deosebirea între metoda propusă în această broșură și învățarea rutinară și mecanică, precum se profesează în genere în școalele noastre, este deosebirea dintre *pedagogie și dresură*". Dar centrul atenției lui Eminescu se va muta imediat către scriitorul Ion Creangă, manifestînd față de el o încredere nețărmurită. *Harap Alb*, de pildă, a fost scrisă în primăvara 1877, într-o asemenea stare de tensiune și concentrare că povestitorul habar nu avu că țarul trecuse Prutul, că începuse războiul și altele. Scria îmbrăcat într-un cămeșoi, mînca hulpav și pe apucate și iar scria. Cînd a terminat basmul i l-a citit lui Eminescu, cu rugămintea să-l îndrepte. Dar acela răspunde:

„— Lasă, Creangă, ai să citești în «Junimea», tu n-ai nevoie să fii corectat de nimeni!" Cu aceeași certitudine că are în față un mare scriitor, autorul *Cezarei* îi reproduse cu un an mai devreme povestirea *Dănilă Prepeleac* din „Convorbiri literare" în „Curierul de Iași", unde era redactor.

Locuind chiar în bojdeuca lui Creangă cîtva timp, îmbrăcîndu-se, ca și el, în haine groase de șiac, mergînd împreună la Humulești, Eminescu l-a putut cunoaște îndeaproape, surprinzînd originalitatea talentului său și tipicitatea țărănească, românească, a felului său de a gîndi, pînă într-acolo încît în multe articole ale marelui gazetar putem intui cîte o referință de fundal ce-l poate avea în vedere, ca tip uman, pe autorul *Prostiei omenești*, povestire aparținînd, ca motiv, tezaurului european de proză populară dar în care „ce e original — zice Eminescu — e modul de a spune, e acel grai românesc cu care se-mbracă..., sînt modificațiunile locale, potrivite cu spiritul și cu datinile noastre". Cu Slavici poetul a trebuit să stea o vreme și să-i îndrepte paginile, expurgîndu-le de nesemnificativ, Veronicăi Micle, tot astfel, i-a îndreptat destule versuri. Pentru Creangă n-a fost nevoie hotărîtoare decît de încurajări și garanții morale că e ceva de capul scrierilor sale. Restul a venit de la sine, cei doi completîndu-se reci-

→

CREANGĂ

100 de ani de comemorare

CREANGĂ

100 de ani de comemorare

→

proc în multe privinţe şi comunicînd într-un chip cum rar se mai poate exemplifica în cazul oamenilor de geniu. Cînd, în toamna 1877, Eminescu părăseşte Iaşul şi se mută la Bucureşti pentru a prelua redacţia „Timpului", despărţirea trebuie să fi fost destul de grea, cu atît mai mult cu cît Creangă suferise primul atac generalizat de epilepsie, care nu-l va cruţa pînă la moarte. O scrisoare de mai tîrziu a autorului *Amintirilor din copilărie* este un indiciu în acest sens: „Bădie Mihai, ce-i cu Bucureştiul de ai uitat cu totul Eşul nostru cel nenorocit?

O fi numai viaţă burlăcească pe acolo, dar nu se cade să ne uiţi prea de tot. Veronica a fost azi pe la mine şi mi-a spus că şi cu dînsa faci ca şi cu mine. De ce? Ce rău ţi-am făcut noi? De Crăciun te aşteptăm să vii.

Tinca a pregătit de toate şi mai ales sarmalele care ţie îţi plăceau foarte mult...

La Eşi ninge frumos de ast-noapte, încît s-a făcut drum de sanie. Ciricul parcă e mai frumos acuma.

Vino, frate Mihai, vino, căci fără tine sînt străin. Te sărut pe frunte, Ion Creangă".

Poetul era însă ocupat pînă peste cap cu cele redacţionale şi cu altele, încît întîlnirile dintre ei au devenit rare. Nu-l uitase. După ce afirmase că *Povăţuitoriul la cetire prin scriere* este „cel mai bun abecedar românesc", avea să scrie în „Timpul" din 6 mai 1880 că „În vremea din urmă s-au ivit într-adevăr un şir întreg de scriitori cu totul naţionali, unii din ei chiar intraductibili şi pe deplin înţeleşi numai pentru cel ce ştie bine românește. Goethe zicea că partea cea mai bună a unei literaturi e cea intraductibilă, şi avea cuvînt. Cel mai original dintre ei pîn-acum e povestitorul Ion Creangă, ale cărui basme, traducîndu-se, ar pierde tot farmecul şi mai cu seamă tot hazul lor". Schimbînd ce e de schimbat, observaţia e valabilă şi pentru autorul *Doinei*, a cărei citire la Iaşi, în 1883, le-a prilejuit o nouă întîlnire. Altele au avut loc la Bucureşti, unde Creangă îl căuta din cînd în cînd. Cînd a aflat că poetul a suferit primul atac a plîns cu deznădejde. Iar moartea acestuia, la 15 iunie 1889, avea să-l sfîşie. La 3 august, acelaşi an, va muri Veronica Micle, la 14 octombrie avea să se stingă sora poetului, Harieta, iar în ultima zi a anului, la 31 decembrie, avea să închidă ochii şi Creangă. Se încheia astfel un ciclu de mari drame umane, de suferinţe de toate felurile, luminate doar de devotamente neasemuite, de iubiri şi prietenii fără margini şi mai ales de opere ce se ingemănează tulburător pe cerul destinului spiritual al acestui popor, propunînd umanităţii un mod de a privi şi înţelege lumea care-i face pe cei doi repere fundamentale în existenţa acestui neam. Iar dimensiunea prieteniei lor se constituie într-o pildă şi o pavăza împotriva multor nelinişti şi restrişti, într-un îndemn la cît mai multă puritate şi omenie. Eminescu şi Creangă au avut mulţi prieteni şi admiratori, de la Maiorescu şi Caragiale la Samson Bodnărescu şi Slavici, ori Al. Chibici-Revneanul şi alţii, dar se pare că nici una dintre acestea n-a avut dimensiuni sufleteşti ca aceea dintre ei doi. Se oglindeau unul în celălalt şi se completau, îmbogăţindu-se, cum rar se întîmplă între pămînteni. I-a legat mai ales dimensiunea nepămînteană a fiinţei şi geniului lor.

GEORGE MUNTEAN

■ – Dacă vreţi să cunoaşteţi firea cuiva, întrebaţi-l ce părere are despre şvaiţer.
– De ce?
– Fiindcă pesimiştii nu văd în şvaiţer decît găurile, iar optimiştii numai brînza!

■ Un psihiatru i se plînge unui coleg:
– Nu ştiu ce să fac, am un pacient care se ţine scai de mine. Îmi propune tot timpul să cumpăr cascada Niagara...
– Şi de ce n-o cumperi?
– Cere o groază de bani pe ea!

■ Într-o clipă de răgaz, doi medici psihiatri schimbă păreri.
– Îl ştii pe cel din salonul 3? Cel care-şi închipuie că este Ludovic al XIV-lea? Nu-ţi face impresia că se simte mai bine?
– Ba da. Acum zice că e Ludovic al XIII-lea!

■ Un savant, după ce-i citeşte nevesti-si lucrarea pe care abia o isprăvise, o întreabă:
– Ai înţeles ceva?
– Totul.
– Atunci sînt liniştit, toată lumea va înţelege!

■ Dialog în redacţia unei reviste literare:
– Aveţi talent, dar versurile sînt şchioape.
– Extraordinar! Va să zică şi ăstora cu talent le găsiţi nod în papură?!!

■ Un medic-poet, care tocmai tipărise un volum de versuri, primeşte vizita unei prietene.
– De ce tot scrii poezii? îl chestionează ea.
– O, pur şi simplu, aşa, ca să-mi omor timpul.
– Timpul? Dar ce, nu mai ai pacienţi?

■ La un anticariat, un ins răsfoieşte „Viaţa albinelor" de Maeterlinck. Degetul lui urmăreşte cu răbdare rîndurile minute în şir. Se întoarce apoi către vînzător:
– Ascultă, drăguţă, n-ai cumva o carte la fel, dar despre vaci?

■ – Nu ştiu ce să mă fac, doctore! Căsătoria noastră a intrat într-un grav impas.
– Cum aşa?
– Simplu, soţia mea nu mă poate suferi cînd sînt beat, iar eu n-o pot suferi cînd sînt treaz.

■ Soţul, visător:
– Iubito, nu-i aşa că ţi-ar plăcea să auzi prin cameră tropăiturile unor picioruşe micuţe, micuţe?
– Nu, dragule, urăsc şoarecii!

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

ORA DE GRAMATICĂ

Dialog despre LIMBA ROMÂNĂ

Cu cîţiva ani în urmă, în Almanahul Flacăra 1984, apărea, sub semnătura prof. Gh. Bosianu, o propunere de completare şi de clarificare a gramaticii în vigoare, a sintaxei în speţă, prin introducerea unor termeni noi, pe care autorul îi numea „subiect prim", „subiect secund" (ultimul, cu valoare de nouă unitate sintactică) şi „modul subiectului". Ulterior, în revista „Flacăra", ca şi în alte publicaţii, distinsul cărturar, autor de cercetări complexe şi nu doar în cîmpul filologiei, ci şi în cele ale filozofiei şi matematicii (a se vedea, în acest sens, capitolul „Grămătic de vremuri nouă" pe care i l-am dedicat în volumul nostru „Carte cu oameni", Ed. Scrisul românesc, 1988), şi-a dezvoltat propunerea, însoţind-o cu argumente pe cît de noi şi de îndrăzneţe pe atît de fertile, după părerea noastră, în rezultate.

O ultimă intervenţie de acest fel, intitulată „O nouă teorie sintactică?", publicată în revista „Ramuri" din 15 VII 1987, a atras atenţia unei somităţi a domeniului ca Alf Lombard, profesor la Universitatea din Lund (Suedia), unul dintre marii romanişti ai vremii noastre şi, în materie de românistică, cea mai autorizată voce din afara spaţiului culturii române. Într-un comentariu tipărit de revista „Luceafărul" din 16 iulie 1988, Alf Lombard dezbate articolul din „Ramuri" al lui Gh. Bosianu, articol pe care-l socoteşte „interesant" şi pe marginea căruia inserează o serie de remarci pline de densitate şi de fineţe. Modul eliptic în care, constrîns de rigorile spaţiului tipografic, şi-a expus Gh. B., în „Ramuri", ideile (căci, să recunoaştem, publicaţiile noastre, inclusiv „Flacăra", nu se deschid cu generozitate unor astfel de teme) i-a suscitat ilustrului savant suedez dorinţa de a obţine un plus de informaţie, mărturisită prin întrebarea cu care îşi încheie comentariul: „de ce nu ajung termenii obişnuiţi (adică unităţile sintactice cu care operăm la ora de faţă, n.n.)?"

Prof. Alf Lombard

Prof. Gh. Bosianu

Cum almanahul nostru a fost prima publicaţie care i-a oferit coloanele spre a-şi expune ideile, prof. Gh. Bosianu ne-a trimis un răspuns (tot lapidar, ştiindu-ne „generozitatea" de care vorbeam mai sus!), rugîndu-ne să-l publicăm. Îi dăm cuvîntul.

ILIE PURCARU

De ce este nevoie de aceşti noi termeni?

Este nevoie fiindcă, fără ei, părţile de propoziţie nu pot fi definite, după părerea mea, în mod corect. Atributul, de exemplu, este definit nu o dată, în actualele cărţi de gramatică, drept „un cuvînt care determină substantivul". Or, substantivul nu poate fi determinat (adică legat printr-un raport de determinare), întrucît el este o parte de vorbire, şi nu de propoziţie, deci un cuvînt izolat, în afara oricăror legături de determinare. Complementul, la rîndu-i, este definit ca „un cuvînt care determină predicatul". Dar predicatul, de asemenea, nu poate fi determinat, el fiind (ne-o spun aceleaşi cărţi de gramatică) un cuvînt determinant, adică un cuvînt care determină, fără a primi determinări.

Să reamintim celor ce ne citesc că părţile de propoziţie, în număr de patru (subiect, predicat, atribut, complement), sînt, din punctul de vedere al relaţiei dintre ele, de două feluri: determinabile şi determinante. În gramaticile aflate în circulaţie calitatea de a fi determinat i se conferă doar subiectului, celelalte trei părţi ale propoziţiei fiind, ni se spune, determinante. Numai că subiectul fiind determinat de predicat, atributul şi complementul rămîn în căutarea unor termeni determinabili, care lipsesc. Fiindcă lipsesc, atributul şi complementul determină, în aceste gramatici, nu numai subiectul (aşa cum este corect), ci orice cuvinte. (Vezi exemplul de mai sus, în care atributul e silit să determine substantivul!). Ca să completez aceste lipsuri, am propus, alături de subiectul propriu-zis (pe care l-am numit „subiect prim"), două noi unităţi determinabile, „subiectul secund substantival", determinat de atribut, şi „subiectul secund nesubstantival", deter-

Prof. GH. BOSIANU

→

Fără cuvinte

Fără cuvinte

Fără cuvinte

Fără cuvinte

→

minat de complement. (Cît privește predicatul, atributul și complementul, care nu sînt — cum dau de înțeles gramaticile curente — elemente eterogene, ci au însușirea comună de a se atribui altui termen, le-am grupat, spre o mai bună înțelegere a rolului lor, într-un „gen proxim", adică un „mod al subiectului", sau, mai precis, un „fel de a fi al subiectului".)

Completînd unitățile sintactice cu doi termeni determinabili („subiectul secund substantival" și „subiectul secund nesubstantival") se obțin următoarele trei cupluri de contrarii: 1. subiect prim și predicat; 2. subiect secund substantival și atribut; 3. subiect secund nesubstantival și complement. Aceste părți ale propoziției corespund unele altora, se definesc unele prin altele, făcînd ca propoziția (enunțul) să apară ca o unitate constituită din două principii contrare: un principiu determinabil și un principiu determinant, aflate într-un raport dialectic. Avînd în vedere faptul că un termen nu poate fi definit decît prin contrariul lui, ni se deschide, iată, posibilitatea de a defini corect cuvintele, dîndu-i gramaticii claritate, inteligibilitate și siguranță în operații.

În concluzie — părțile de propoziție determinabile primesc pe cele determinante, iar părțile de propoziție determinante sînt date (atribuite) celor determinabile, configurînd următoarele definiții: *subiectul prim* este un principiu determinabil care primește predicatul; *subiectul secund substantival* este un principiu determinabil care primește atributul; *subiectul secund nesubstantival* este un principiu determinabil care primește complementul; *predicatul* este un principiu determinant care este dat (atribuit) subiectului prim; *atributul* este un principiu determinant care este dat subiectului secund substantival; *complementul* este un principiu determinant care este dat subiectului secund nesubstantival.

Ce înseamnă, concret, „subiectul secund" și cum funcționează el am explicat, cu exemple, în intervențiile mele din Almanahul „Flacăra" 1984, revista „Flacăra" și, ultima oară, revista „Ramuri" din 15 iulie 1987.

obiecte frumoase

CERAMIȘTI și STICLARI

În artele zise decorative materialele — spre deosebire, bunăoară, de acelea ale picturii — prezintă o seamă de specificități care în ochii multora trec de virtuți. Discuția frumuseților unei bijuterii, spre exemplu, se resimte de importanța ce-o acordăm metalelor prețioase din care se fabrică obiectul. Pentru majoritatea oamenilor, o brățară de aur nu-i nici urită, nici frumoasă; e de aur. Chestiunea se pune întrucîtva la fel și-n arta sticlăriei. Cînd exploratorii de altădată ai insulelor și continentelor necunoscute dăruiau băștinașilor mărgele — ori, cum stă scris în cronici, „fărîme de sticlă colorată" — ei contau pe efectul direct al proprietăților fizice: luciu, transparență, tactilitate atrăgătoare. Cuburile și sferele de cristal, pe care le întîlnim uneori în cabinetele științifice, în colecții de curiozități sau pe biroul unor medici psihiatri, răspund nevoilor fundamentale ale ființei umane într-un simetric și antinomic. Un cub de cristal e obiect și, deopotrivă, himera obiectului, lucru și idee, ceva palpabil și ceva ce trebuie imaginat, o formă și o idealitate. Aproape toate materialele de care se slujesc în făurirea operelor lor ceramiștii și sticlarii au meritul de a fi și a sugera concomitent. Această concomitență, pe care mintea omenească o realizează cu efort, dar și cu o stăruitoare satisfacție, marchează prezența fiecărui bol de sticlă sau faianță.

Sticlarii și ceramiștii noștri sînt foarte talentați și, fapt la fel de remarcabil, harnici. Făcutul obiectelor de sticlă și ceramică implică un tip de devotament al drumului străbătut, adesea cu momente de eroism. Tehnologiile sînt nu numai deosebit de rafinate, ci și costisitoare: tipare, cuptoare, temperaturi înalte, scule prelucrătoare sofisticate. În atelierul sticlarului sau al ceramistului simți că te găsești, într-adevăr, în făurărie. Am evocat hărnicia laolaltă cu talentul întrucît aici munca devine într-un număr scurt de ani aproape un viciu. Gîndirul și făcutul sînt atît de intim întrepătrunse încît ceasurile trec ca clipele și cursul vieții e foarte grăbit. Iar opera se risipește în lume, suportă agresiuni de tot felul, ce era întreg devine ciob și urmă, intră în anonimatul prestigios al obiectelor de decor și podoabă, își pierde reperele biografice.

Artistul decorator de mare har știe ce primejdie reprezintă frumosul în sine al materialului. Mulți absolvenți ai institutelor de artă se lasă dominați de seducătoarele aparențe ale lucrului ce le iese din mînă, de avantajele perfide ale producției de serie mare, de lenea dulce a succesului cîștigat cu efort minim în baza glorioaselor tradiții ale domeniului. În artele decorative, ca niciunde, nimic nu seamănă mai mult cu lucrul bun ca lucrul prost. Elementul deosebitor rămîne capacitatea de a crea, de a născoci frumuseți acolo unde totul pare să se fi inventat. Grupajul de opere și artiști pe care vi-l prezentăm selectează pe artiștii care, mai bine și mai activ decît alții, au căutat și adesea au reușit să înoveze.

Iată, de pildă, pe cîțiva dintre acei care, începînd cu anii '70, au pus bazele „școlii sculpturii ceramice românești" — cum o numea Ion Frunzetti: COSTEL BĂDEA, FLORIAN LAZĂR ALEXIE, DUMITRU RĂDULESCU. Lucrările lor, indiferent de dimensiuni și de materialele în care sînt realizate, respiră monumentalitate și un tip de gravitate ideatică socotit, pînă nu demult, impropriu creației decorative.

O realitate aparte o constituie existența atelierului „Felix", un spațiu de creație în care se împlinește opera unor personalități veritabile: IOANA ȘETRAN, LUCIA MAFTEI, CRISTINA POPESCU RUSSU, VASILE CERCEL. Dacă vom adăuga că la „Felix" a lucrat o bună bucată de vreme și ION BERENDEA, vom avea imaginea unuia din acele locuri ce capătă un nume datorită notorietății artiștilor ce-l frecventează. Deși nu e vorba de o grupare, de niște spirite cu orientarea unor principii limpede exprimate, sîntem îndreptățiți să scriem despre climatul stimulator instaurat de „Felix", un climat care face cît un principiu.

Din generații diferite, cu o formație care nu anunță preocupările actuale, ceramiști precum SILVIA RADU, EUGENIA MANEA PASIMA, RODICA MAZILESCU, CORNELIA MOLDOVEANU, ALEXANDRA GHEORGHE FILIPESCU, VASILE CRAIOVEANU s-au impus printr-o gîndire originală, dar genul acela de originalitate care, cu temeiul unei simțiri artistice autentice, are prestația firescului. Aceasta rămîne întotdeauna o mare performanță intelectuală: să vii cu lucruri noi, iar publicul și critica să le primească fără rezerve, ca pe necesități ale spiritului. Foarte activ, cu o putere de muncă și o capacitate de a turna în tipare moderne sugestii extrase din muzee, CONSTANTIN NIRCĂ ilustrează cazul creatorului ce luptă pentru revizuirea statutului artei ceramicii. Dintre tinerii cu har dovedit în prim planul problemelor domeniului am selectat pe GHERGHINA DUMITRACHE COSTEA și DANIELA FĂINIȘ, dar deodată cu aceștia am fi putut solicita pe foarte mulți alții din Cluj-Napoca, Sighișoara, Alba Iulia, Dorohoi, precum și din alte orașe, unde apariția unor industrii ale ceramicii a dat artiștilor posibilitatea de a călca mai repede și cu argumentul deplinei profesionalități treptele afirmării.

Dintre sticlarii ce-au dobîndit notorietatea cu prețul neodihnei și al trudei vizionare îi numim pe DAN BĂNCILĂ, DIONISIE POPA și CONSTANȚA DOGEANU, avînd, de asemenea, frumoase pricini pentru a cita numele altor creatori de merit: Ion Cadar, Dan Popovici, Laurențiu Anghelache, Valeriu Semenescu, Ovidiu Bubă, Vladimir Șerban Cioroiu, Silviu Dancea, Cătălin Hrimiuc, Valer Neag, Adriana Popescu, Ion Tămălan, Mihai Topescu.

TUDOR OCTAVIAN

Florian Lazăr ALEXIE

Artist decorator specializat în ceramică, n. 10 octombrie 1938 la Podari (Gura Văii), jud. Dolj. Absolvent al Institutului „Nicolae Grigorescu" (1964), unde în prezent e cadru didactic. Debutează în 1965. Lucrări monumentale (fresce, forme spațiale, panouri decorative). Expoziții în țară și peste hotare. Diplome, premii: Vallauris, Roma. Premii ale CSCA și ale Uniunii Artiștilor Plastici.

Costel BADEA

Ceramist și sculptor, n. 6 iunie 1940, Iași. Absolvent, în 1964, al Institutului „Nicolae Grigorescu", unde în prezent e cadru didactic. Debut: 1965. Expoziții personale la București, Budapesta, Debreczen, Pitești. Numeroase participări la expoziții internaționale, simpozioane, tabere de creație. Lucrări de artă decorativă și monumentală în țară și peste hotare. Premii ale UAP: 1969 (tineret), 1972 (artă decorativă), 1973, 1978.

CERAMIȘTI și STICLARI

Ion BERENDEA

Ceramist, n. 18 februarie 1943, Corbasca, jud. Bacău. Absolvent Inst. N.G., 1967. Debut: Faenza, 1966. Participă la numeroase expoziții de arte decorative în țară și peste hotare. Expoziții personale la București în anii 1971 și 1978. Premiul pentru prototip al U.A.P., Sighișoara, 1974, Plachetă Castellarano, Italia, 1981, Premiul pentru prototip la Salonul de design, București, 1982.

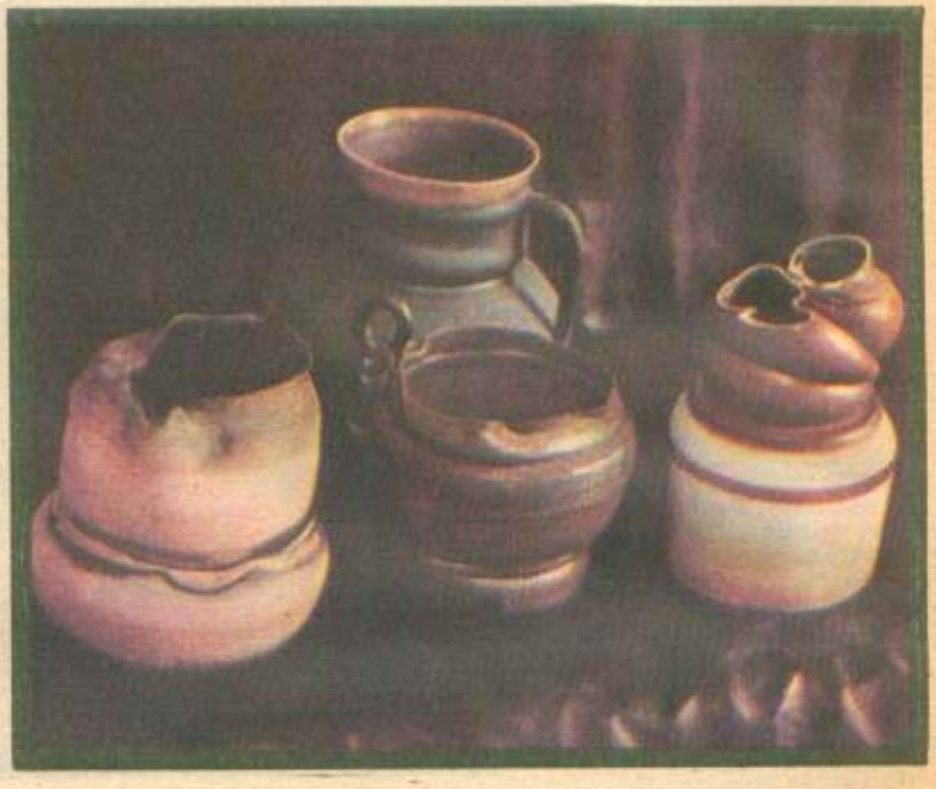

Dan BĂNCILĂ

Artist decorator, specializat în sticlă, n. 7 oct. 1943, București. Absolvent Inst. N.G., 1969. Debut: 1967, München. Expoziții personale în București și în străinătate. Decorațiuni parietale (vitralii) la București și Târgoviște. Participări la expoziții de artă românească la Varșovia, Viena, Moscova, Tokyo, Atena etc. Premii la Erfurt și Coburger-Glas Preis, Premiul Uniunii Artiștilor Plastici (1986).

Vasile CERCEL

Artist decorator, n. 17 noiembrie 1946, Bacău. Absolvent al Inst. N.G. Expoziții personale: București, 1976 și 1978. Participări la expoziții internaționale: Erfurt, Faenza, Peruggia, Vallauris, Lodz.

Gherghina DUMITRACHE-COSTEA

Născută la 7 iulie 1955, Pietroșani, jud. Prahova. Absolventă a Inst. N.G., secția ceramică, 1978. Expune, începînd cu anul 1978, la Pitești, la București și la Vallauris, Franța.

CERAMIȘTI și STICLARI

Vasile CRAIOVEANU

Absolvent (1967) al Inst. N.G. secția pictură monumentală. Specializat ulterior în ceramică și arte decorative. Născut la 6 septembrie 1940, Buzău. Expoziții personale la București (1967, 1970, 1971, 1976, 1979, 1981, 1988), Londra, Atena, Arezzo, Concarneau-Montoire. Participă la principalele saloane republicane ale artelor decorative, la expoziții colective, precum și la expoziții de pictură.

Constanța DOGEANU

Artist decorator, născută la 21 august 1923, Roșiori de Vede, jud. Ilfov. Absolventă a Inst. N.G., 1951. Participă la expozițiile republicane de artă decorativă și de artă românească organizate la Moscova, Riga, München, Stuttgart, Praga, Köln, Viena, Budapesta. Lucrări în colecții de stat și particulare din Polonia, Franța, Italia, Cehoslovacia, Canada, Belgia, Japonia, S.U.A., R.F.G.

Alexandra GHEORGHE-FILIPESCU

Născută la 26 ianuarie 1942, Ploieşti. Absolventă a Inst. N.G., 1966. Debut la Bucureşti, 1966. Expoziţii personale la Bucureşti, în anii 1968, 1972, 1975, 1987. Participări regulate la concursurile internaţionale de la Faenza şi Vallauris, precum şi la expoziţii de artă românească peste hotare. Premiul revistei „La Ceramique moderne", Franţa.

Tatiana Daniela FĂINIŞ

Născută la 3 octombrie 1961, Fratoşiţa, judeţul Dolj. Absolventă a Inst. N.G., 1986, secţia ceramică. Lucrează la Dorohoi, la Întreprinderea de sticlă şi porţelan. Participă la expoziţii de grup la Braşov, Dorohoi, Botoşani.

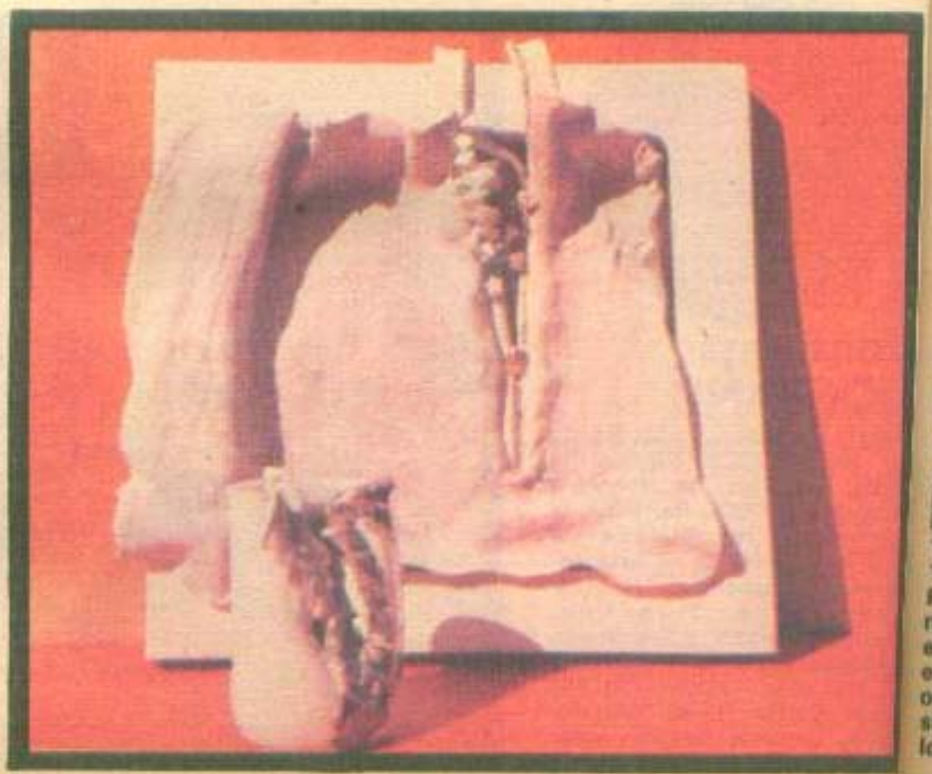

CERAMIȘTI și STICLARI

Lucia MAFTEI

Artist decorator, născută la 4 septembrie 1940. Absolventă a Inst. N.G., 1968. Din 1967 participă la manifestări de artă românească organizate la Tel Aviv, Beirut, Moscova, München, Praga, Budapesta. Expoziții personale la București, participări la saloanele naționale ale artelor decorative, la expoziții de grup. Marea diplomă de onoare, în 1970, la Vallauris.

Rodica MAZILESCU

Artist decorator, născută la 8 august 1938, Turnu Măgurele, jud. Teleorman. Studii de biologie, absolventă a Inst. N.G., 1969. Expoziții personale: 1970, 1974, 1978, 1981, 1985. Participări la expoziții internaționale — Peruggia, Faenza, Vallauris, Erfurt —, la expoziții de artă românească organizate peste hotare, la simpozioane ale ceramiștilor.

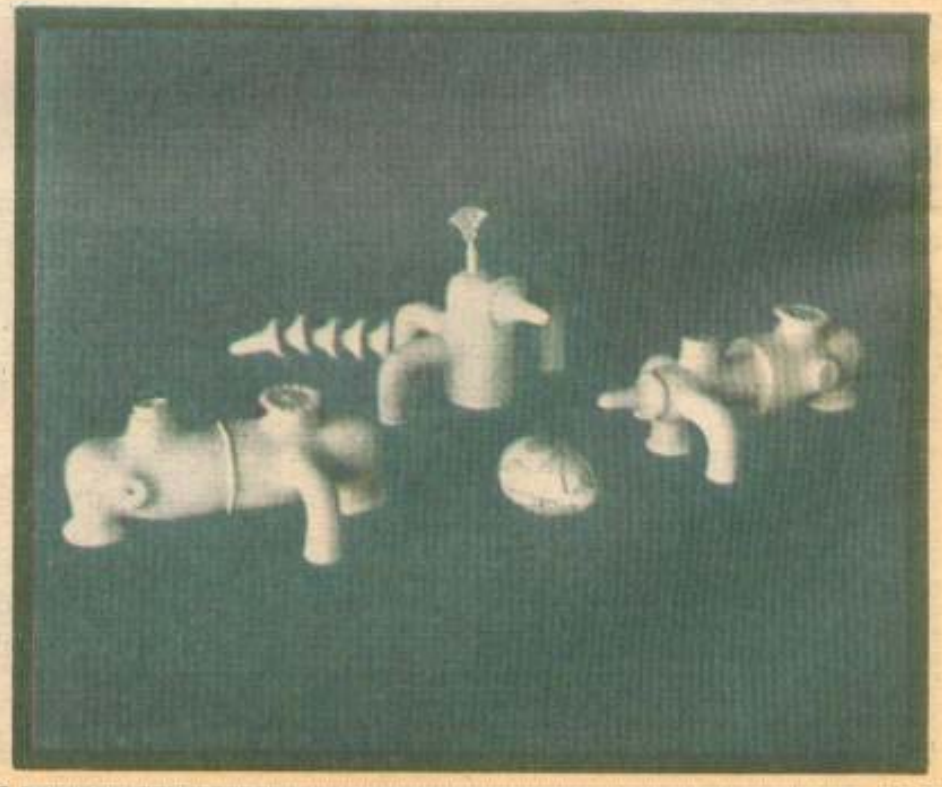

Cornelia MOLDOVEANU

Născută la 25 noiembrie 1950 la Șintereag, județul Bistrița-Năsăud. Absolventă în 1976 a secției de ceramică a inst. N.G.* Debut în același an. Expoziții personale la București, în anii 1980, 1982 și 1986, în Belgia (Galeria L'Oeil), Franța, (Galeria Vendôme), la Biblioteca română de la Paris, în Olanda (Galeria Jean van Munster).

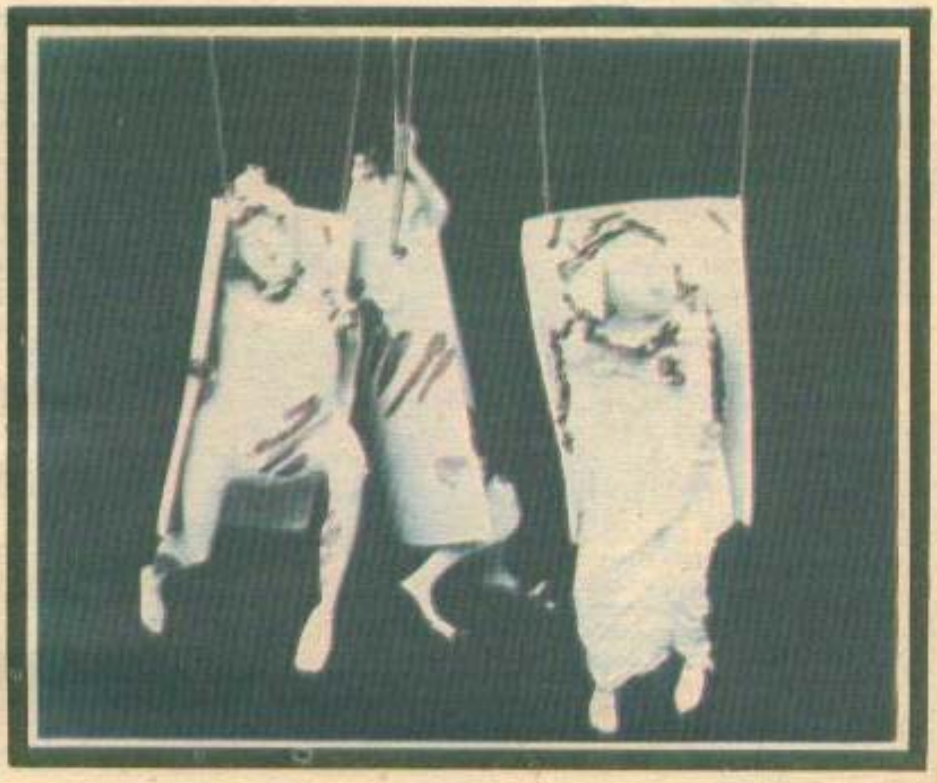

Constantin NIRCĂ

Născut la 31 martie 1938, la Cernăuți. Absolvent al inst. N.G. 1968, secția pictură monumentală. Din 1968 expune pictură, tapiserie, ceramică la expozițiile naționale și municipale, precum și în străinătate. Expoziții personale în București (1977, 1979, 1980, 1982, 1985, 1988), Constanța (1983), Heidelberg, Köln, Solingen, Wupertal, Alexandria, Warstein și în Italia.

CERAMIȘTI și STICLARI

Eugenia MANEA-PASIMA

Născută la 22 august 1948, București. Absolventă a Inst. N.G., secția ceramică, 1973. Expoziții personale: București, 1974, 1979, 1986, 1988. Participări la expoziții peste hotare: Faenza, Erfurt, Plovdiv, Piran și Prilep (R.S.F. Iugoslavia). Prezentă cu lucrări la toate marile expoziții ale genului începînd cu anul 1973. Premiul U.A.P. pentru arte decorative.

Dionisie POPA

Născut la 19 mai 1938, Cluj-Napoca. Absolvent al Inst. N.G., 1970. Debutează cu lucrări în sticlă în 1969. Expoziții personale: 1976, 1981, 1983, 1984. Lucrări monumentale: Teatrul Național din București, Porțile de Fier. Premii: Erfurt, 1986, și premiul U.A.P. Expoziții personale în Italia și R.F.G. Participări la expoziții în R.F.G., R.D.G., S.U.A. etc.

Silvia RADU

Sculptor şi ceramist. Născută la 30 iunie 1935 la Pietroaia, jud. Argeş. Absolventă a Inst. N.G., 1960. Debutează în 1967. Expoziţie personală în 1967. Premiul U.A.P. pentru sculptură şi Premiul U.A.P. pentru artă monumentală. Participări la expoziţii de artă românească organizate la Cracovia, Praga, Torino, Anvers, Lugano.

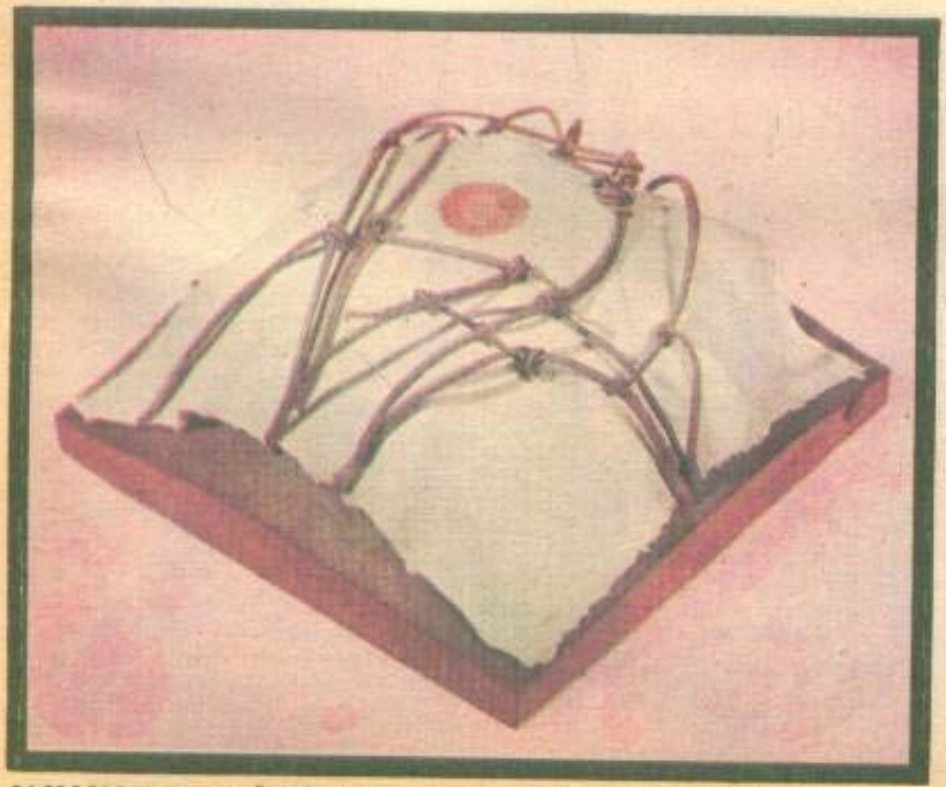

Cristina POPESCU-RUSSU

Născută la 26 septembrie 1951, Bucureşti. Absolventă a Inst. N.G., secţia ceramică, 1975. Debutează în 1976. Bursă de creaţie în anii 1975—1976. Expoziţie personală la Galeria Galateea, 1985. Participări la expoziţii internaţionale la Faenza, Vallauris, Moscova, în Franţa şi Elveţia.

CERAMIȘTI și STICLARI

Dumitru RĂDULESCU

Artist decorator, specializat în ceramică. Născut la 24 mai 1942, București. Liceul de arte plastice „N. Tonitza" și Inst. N.G., 1967. Debutează în anul 1964, concomitent la București și Faenza. Expoziție personală în 1972, București. Lucrări de artă monumentală la Mediaș și Târgoviște. Participă la Taberele de sculptură în ceramică de la Sighișoara, Medgidia. Participă la expoziții de ceramică la Florența, Moscova, Faenza.

Ioana ŞETRAN

Ceramistă, născută la 1 ianuarie 1936, București. Absolventă a Inst. N.G. Membră a Academiei internaționale de ceramică, Geneva. Premiul pentru arte decorative al U.A.P., 1974, Premiu la Quadrienala de la Erfurt, Premiul Muzeului Ariana, Geneva, Premiul Academiei internaționale de ceramică, Vallauris. Din 1964 participă la expoziții de artă românească organizate peste hotare și la expoziții internaționale (la Constantinopole, Milan, Tokyo).

N-au luat foc rochiile cucoanelor

...cînd locomotiva a fluierat pentru prima oară!

A doua zi după inaugurarea căii ferate București-Giurgiu, ordinul de serviciu privind exploatarea liniei precizează: „Serviciul este făcut de patru trenuri regulate, încrucișîndu-se două cîte două, dimineața și seara, la Comana, oricare ar fi întîrzierile." În imagine, o fotografie a lui Szathmáry, făcută în gara Comana, în timp ce trenul de Giurgiu - care sosea primul - aștepta să vină trenul dinspre București, pentru a-și putea continua drumul.

În gazeta „Muzeul Național" din 3 iunie 1836 citim, sub semnătura lui Nicolae Golescu, că „trăsurile care umblă cu abur pe multe drumuri din Englitera, în Franța și în Germania, transportează oameni și mărfuri cu o iuțeală care întunecă mintea de mirare și ar socoti cineva că acesta este un farmec. Și e adevărat, cine nu s-ar minuna cînd vede că o căruță care nu se trage de cai sau alte dobitoace, ci numai de puterea unor aburi ce fierb într-un cazan, face într-un ceas o călătorie care de-abia ai putea-o săvîrși în trei zile pe picioare".

În epocă, minți luminate vedeau, și la noi în țară, necesitatea începerii construcției de căi ferate. În cel de-al doilea sfert al veacului al XIX-lea se fac mai multe încercări în acest sens, atît în Muntenia cît și în Moldova, dar fără rezultat, cu toate că cerințele în materie erau tot mai evidente. În cea de-a doua jumătate a veacului aceste cerințe deveniseră de-a dreptul presante. Cifrele epocii o confirmă. Este suficient să arătăm că, o dată cu depășirea distanței de 100 km, grînele își scumpeau de două ori costul, din cauza cheltuielilor de transport. Iar călătoria cu diligența de la București la Iași ori la Galați, sau de la Iași la Galați, rute deservite de sute de cai, era făcută cu o viteză de... 15—17 km pe oră!

Numeroase personalități ale epocii, din rîn-

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

dul cărora la loc de frunte se situează Mihail Kogălniceanu, se pronunță pentru începerea neîntîrziată a construcției de căi ferate. Dar mulți boieri, ale căror interese erau legate într-un fel sau altul de mijloacele tradiționale de transport, se lamentau că — citām din lucrarea „Misiunea căilor ferate române", apărută după mijlocul veacului trecut — „Guvernul vrea să aducă mizeria, să ruineze țara, să reducă activitatea cailor, să ucidă populația prin explozia locomotivelor, să pună foc la produsele proprietarilor și la rochiile cucoanelor, prin scînteile locomotivelor"! Iar cu prilejul dezbaterilor, în Adunarea deputaților, a proiectului de cale ferată București—Giurgiu, se prezintă o jalbă semnată de 400 de negustori din Giurgiu și din împrejurimi, în care se spune: „Să nu care cumva să se facă drum de fier prin partea locului, pentru că trenul, în mersul lui nebunesc și nesocotit, va ucide vitele gospodarilor"...

Toate aceste împotriviri n-au putut însă rezista în fața necesității economice ca transporturile să păsească pe calea progresului. Așa s-a făcut că, duminică 19/31 octombrie 1869, un tren format din locomotiva „Mihai Bravu" și trei mici vagoane, în care au încăput 90 de călători, a inaugurat prima noastră cale ferată, plecînd din București—Filaret la ora 10,45 și sosind la Giurgiu la ora 12,30. La un sfert de oră în urma acestei garnituri a plecat cea de-a doua, locomotiva acesteia fiind condusă de primul mecanic român, Nicolae Tănase.

Astfel au demarat căile noastre ferate. Imediat a început construcția altor linii, bun prilej de afaceri pentru concesionarii străini, dar și pentru unii politicieni sau înalți funcționari români care înlesneau tranzacțiile. A devenit celebra, în acest sens, „afacerea Strussberg", una din cele mai oneroase ale vremii. Consorțiul, înființat cu capital străin, de către Strussberg, a preluat, între altele, comanda edificării liniilor ferate Vîrciorova — București — Brăila — Galați — Tecuci — Mărășești — Roman și Tecuci — Bîrlad, în lungime de 915 km. Acțiunile consorțiului au fost garantate de statul român. Statul plătea acționarilor și o dobîndă de 7,5 la sută și, totodată, urma să acorde consorțiului exploatarea liniei pe timp de 90 de ani: timp în care respectivul consorțiu urma să obțină un venit anual — enorm pentru epocă! — de 19 milioane lei. În vreme ce afacerea, din punct de vedere financiar, prospera din plin, lucrările, pe teren, înaintau încet și, pe deasupra, se vădeau de proastă calitate. În final, statul român îl dă în judecată pe Strussberg, care e condamnat pentru escrocherie. Cîtă pagubă a suferit țara de pe urma „afacerii Strussberg" se dovedește și prin faptul că linia Buzău — Mărășești, construită la un înalt nivel calitativ sub conducerea inginerului român D. Frunză, a costat doar 93.000 lei km, ceea ce însemna, la vremea aceea, prețul cel mai scăzut din Europa (în timp ce consorțiul cu capital străin stabilise cele mai ridicate prețuri!).

Traficul feroviar începe să crească vertiginos. La sfîrșitul veacului trecut, lungimea liniilor ferate depășea 3 000 km, numărul locomotivelor era de circa 450, al vagoanelor de călători de aproape 1 000, iar al celor de marfă, poștă și bagaje de 10 000.

V. RĂDULESCU

■

AUTIERĂ

Autobuz pe șine

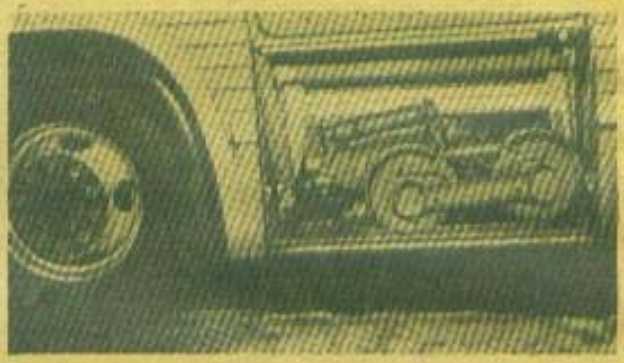

Autobuzul din imagine, care la prima vedere nu se deosebește cu nimic de unul obișnuit, poate circula atît pe șosele, cît și pe linii de cale ferată. El a fost dotat cu boghiuri ce, la nevoie, sînt coborîte automat de conducătorul auto. Acest mijloc nou de transport, creat în S.U.A., poate prinde viteze mari și pe liniile ferate, fără a fi necesară utilizarea unor surse suplimentare de energie. Se suprimă, totodată, transbordarea pasagerilor, în gări, din autobuz în tren și invers.

Gavrilă, Ion şi iar Gavrilă Hotico Herenta

Un destin i-a legat pe cei trei Herenta – moşul, fiul şi nepotul – cu numele Moşului. Cine nu-i cunoaşte în leud? Dar mai întîi vorbesc despre ei faptele lor. Au pierit oamenii, au trecut viețile generațiilor, dar faptele celor trei Herenta au rămas încrustate în lemnele, în pietrele şi în pămîntul leudului.

Moşul, Gavrilă Hotico Herenta, s-a născut la leud, în anul 1870, şi a murit tot aici, în 3 martie 1953, fiind înmormîntat la cimitirul bisericii din Şes. Crucea şi-a făcut-o el, aşa cum şi-a dus şi „crucea" suferințelor în viață. A făcut cruci la mulți, prea mulți în sat, ca să nu-şi facă şi lui „unuța", cum zicea el, aşa cum a dorit. Poza îl arată ca pe un dac coborît de pe Columnă. O figură aţoasă, hotărîtă, dar blîndă la înfățişare. Părul lung, cu plete, retezat pe frunte, aşa cum purtau dacii. Cămaşa de cînepă, cu iecreu peste ea şi cu sumanul de lînă, pe deasupra cioarecii largi. În picioare, opinci.

Ieudenii care l-au cunoscut spun că a fost un om de omenie. Faţa lui senină e ca a unui sfînt. În privirea lui citeşti veacurile de trudă şi de dîrzenie ale țăranului român. Cuprinde în privirea lui şi ceea ce nu poate fi văzut de oricine, cuprinde înțelepciunea şi iubirea de oameni care au biruit în ființa lui pămînteană. Altfel, de mult el se afla pe drumul ce duce spre lumea liniştii veşnice. De el se leagă atîtea lucruri făcute în leud de la Crucea de pe deal cu monumentul eroilor şi la cea al familiei P. Bilțiu-Dăncuş. A făcut apoi porți de lemn, la

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

de zestre, furci de tors, laițe, blidare și ulcelare, și atîtea altele. Le găsim și azi în leud, la locurile lor: în casele oamenilor. Știa să lucre și în fier. Îi plăcea să picteze. Se ocupa cu albinăritul. Citea, iarna, oamenilor din sat cărți, unele scrise în limba slavonă.

Se mai ocupa și de legatul cărților degradate. Le coperta frumos și le lipea cu o artă a lui. Tot el împletea funii pentru clopotele ctitoriilor din jur, căci era și singurul care se ocupa cu așa ceva. Acestea ar fi „calificările" în meserii ale lui Gavrilă Herenta. Nu-l întrecea nimeni în lucru. În lucrurile făcute de el trăiește creația în frumos, care n-are vîrstă și care va trăi cît leudul. O seamă din uneltele sale, pe care și le făcea cu mîna lui, atît cele din lemn cît și cele din fier, împreună cu obiectele lucrate în lemn, se găsesc la Muzeul Maramureșului din Sighetul Marmației și la Muzeul etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca. Un pictor național, Traian Bilțiu-Dăncuș, l-a eternizat într-un tablou intitulat „Moș Herenta".

Amintirea Moșului Gavrilă Hotico Herenta e încă vie la leud. A fost un om cum n-a mai fost altul, de la moartea lui, în leud. De la el a moștenit meseria Ion Hotico Herenta (1903–1964), meșter în lemn și el, dar și poet, așa cum s-a văzut în jurnalele poetice ale leudului. A scris poezii și cîntece. Cum le-a scris, numai sufletul său știe. Cînd era departe, pe la Buzău, a simțit „dorul înstrăinatului" de casă, de sat și de coconii lui. Atunci a scris, nu pentru a fi publicat în lume, cît pentru a nu pieri suflarea adîncă de suflet a unui „înstrăinat" de lîngă ai săi. E atît de mare dragostea lui pentru leud încît se sperie că n-o să mai ajungă în el.

Dar s-a dus din lumea asta și Ion Hotico Herenta. A rămas, însă, băiatul lui, Gavrilă Hotico Herenta (n. 15 aug. 1930), purtînd numele Moșului. Nu numai numele, ci și darul cel binecuvîntat al lucrului în lemn, făcînd porți, troițe, tărnațuri, ancadramente și multe altele. L-am găsit într-o zi de decembrie la Sighet, la Mu-

→

→

zeul de aici, unde lucrează acum. Cu sufletul trăiește în leud. De aceea se întoarce în fiecare sîmbătă la „căsuța" lui, terecată în minuni care au ieșit de sub mîna lui. L-am căutat acasă, în leud, și l-am găsit la Sighet, unde l-am și cunoscut. Cînd l-am privit întîia oară, mi s-a părut, după poza cunoscută, că-l am în față pe Moșu Herenta. Aceleași trăsături, aceeași putere sufletească și o omenie ce te cucerește, făcîndu-te să te bucuri de viață și de faptul că mai poți întîlni asemenea oameni printre oameni. Mi-a spus, cu vorba lui caldă: „De la moșu' și de la tata am moștenit eu meseria pe care o am, de meșter în lemn, și pe care o practic din anul 1958. Timp de 20 de ani, am restaurat un număr de 63 de monumente istorice și case memoriale, din lemn și din piatră. Apoi, din 1978, am venit la Muzeul Maramureșului din Sighet, ca restaurator". Da! Cine a văzut un om pe acoperișurile cele mari ori pe turlele țuguiate ale clitoriilor de lemn din Ardeal, grăind acolo numai cu înălțimile, acela l-a văzut, desigur, pe acest om cu mîini de aur, dar atît de modest în viață, Gavrilă Hotico Herenta. Cine trece prin București va putea admira monumentele funerare de la Cernica, de la mormîntul pictorului Traian Bițiu-Dâncuș, iar la Cimitirul Bellu cele cioplite pentru poeții Nichita Stănescu și Grigore Hagiu, dăltuite, spre nemurire, tot de mîinile lui Gavrilă Herenta. Moșul, fiul și nepotul, intrați în calendarul lumii cu numele Gavrilă, Ion și iar Gavrilă, alcătuiesc trinitatea unei tradiții la leud, tradiția lucrului în lemn. După ei vin strănepoții moșului, cu numele Gavrilă (n. 1968, ian. 26) și Ion (n. 1969, sept. 7), sculptori în lemn la Sighet, la Combinatul de prelucrare a lemnului. Așa dăinuie, încă, vechea noastră civilizație, numită „civilizația lemnului", cu originile ei în leud, în Bârsana, Rozavlea, în toate satele de pe Iza și de pe Mara, din Maramureș.

VASILE VETIȘANU

■ – Am citit că există oameni care dorm numai trei ore pe noapte.
– Da, există. Nevasta vecinului meu tocmai a născut un om din ăsta.

■ Discuție între două prietene:
– Perspectiva bătrîneții mă sperie cumplit. Uite, refuz să mă gîndesc la cea de-a 50-a aniversare a zilei mele de naștere.
– De ce? Ce s-a întîmplat atunci?

■ La cinematograf, soțul și soția privesc, cu sufletul la gură, un film cu „suspans", în care sînt vreo duzină de ucigași posibili.
– Pariez că Paul Newman e criminalul, șoptește soția.
– Nu spune prostii! Paul Newman nu joacă în filmul ăsta.
– Păi tocmai de-aia! Îți dai seama ce alibi are?!

■ – Ce mai e cu noul tău roman?
– E foarte citit!
– Felicitări. Cînd a apărut?
– Încă n-a apărut, dar a fost citit în toate editurile...

■ – Maestre, cum vă place povestirea mea?
– Nu-i rea. Păcat însă că partea bună nu-i originală, iar cea originală nu-i bună...

■ – Îmi vine rolul lui Hamlet ca o mănușă, nu?
– Da, dar cam mare...

■ – Ai auzit că Ionescu a ajuns critic literar? Și încă unul foarte combativ?
– Nu-i de mirare. Nici la școală nu-i plăcea cartea...

■ – De ce romanele polițiste sînt scrise mai ales de bărbați?
– Fiindcă femeile, de obicei, nu știu să păstreze un secret pînă la sfîrșit.

■ – Eu cred că prostia este ereditară.
– Nu-i frumos, tinere, să vorbești urît despre părinții tăi!

■ – Vasilică, să presupunem că locuiești la etajul al cincilea și că între fiecare etaj sînt 15 trepte. Cîte trepte va trebui să urci ca să ajungi acasă?
– Pe toate, domnule profesor.

■ – Frumoasă duduie, te-ai căsătorit cu un gură-cască numai fiindcă e plin de bani?
– Hm... nu știu. Dar sugestia dumitale e interesantă...

■ Costică se întoarce acasă cherchelit și se ratoiește la nevastă:
– Sucită mai ești! Eu îți spun politicos „bună seara", iar tu mă întîmpini cu „bună dimineața"!

■ – Am consultat doi medici. Unul îmi recomandă marea, celălalt plimbările pe jos. Și nu știu ce să fac...
– Fă o plimbare pe jos pînă la mare!

■ Revista londoneză „Psychic News", despre psihicul bărbatului și al femeii: „Bărbatul uită ce trebuie să țină minte, iar femeia își amintește ce ar trebui să uite".

■ – Scumpa mea logodnică, o să petrecem o seară minunată! Am luat trei bilete la piesa de la Teatrul Național.
– De ce trei bilete?
– Păi, unul pentru tatal tău, unul pentru mama ta și al treilea pentru frățior... Iar noi vom rămîne acasă singuri, singurei!...

■ – Ospătar, nu numai că friptura e tare ca o curea, dar nici cuțitul nu taie!
– Ascuțiți-l pe friptură, șefule!

■ – De fapt, cu ce te îndeletnicești?
– Cu nimic!
– Plăcută îndeletnicire!
– Da! Numai că, din păcate, concurența e foarte mare!...

■ – Am auzit că te-ai căsătorit cu un arhitect. Ești fericită?
– Da. În viitor n-o să mă mai căsătoresc decît cu arhitecți!

■ – Și, cum spuneam, la vînătoarea aceea nemaipomenită am împușcat 12 fazani...
– Tăticule, ai mai povestit asta și anul trecut, dar atunci ai spus că erau 7 fazani!
– Anul trecut erai prea mic ca să cunoști întregul adevăr.

■ – Cînd se gîndește fiica dumneavoastră să se mărite?
– Tot timpul.

propunere pentru o nouă știință interdisciplinară

etnofizica

Așa cum piramidele egiptene nu sînt doar o problemă de arhitectură, nici măcar doar de istorie antică sau de egiptologie, ci pur și simplu un fapt enigmatic al cunoașterii umane, al științei planetare, „piramidele" datinilor și credințelor noastre arhaice sînt și ele un mesaj ce trebuie descifrat, un eșantion al nivelului la care a ajuns știința „omului pămîntean" (folosim expresia în accepțiunea din basmele românești) în cucerirea cosmosului, ca și a propriilor limite umane.

****

Cred că e nevoie, în acest punct istoric în care ne situăm, să abolim cunoașterea pe piste izolate, și folosind cele mai perfecționate aparate de investigație și comunicare ale fizicii, chimiei, electronicii, bionicii, psihologiei, ciberneticii etc...să constituim expediții mixte care să radiografieze „piramida" datinilor noastre, porțiune cu porțiune, punct cu punct, așa cum a făcut expediția din 1968 a lui Ams Gohed sau cea recentă a lui Sakuji Yoshimura cu piramida de la Giseh. Pentru că o abordare a „tradiției" doar din punctul de vedere al etnografiei și etnologiei este, credem, deja irelevantă. Se impune lărgirea metodelor de cunoaștere prin apelarea la ultimele cuceriri ale secolului în toate științele, acceptarea unui punct de vedere antropologic de **maximă deschidere interdisciplinară.**

Multe lucruri în care „omul pămîntean" a crezut ca în niște adevăruri eterne au căzut în lumina științei actuale. Dar aceasta poate ține de însuși caracterul progresiv, nelimitat, al cunoașterii. Raportate la epocile din zorii umanității, multe dintre „credințele populare" pe care le numim azi „superstiții" au fost veritabile cuceriri revoluționare ale paradigmei științifice de atunci, care au dimensionat și orientat evoluția speciei umane și a spiritului uman multe milenii de-a lungul istoriei sale, în timp și spațiu. Și mai ales multe dintre ele au rămas valabile și azi.

Eseul de față ar putea constitui punctul de plecare al unei noi științe interdisciplinare: ETNOFIZICA. O știință care, asemenea etnolingvisticii, etnobotanicii, etnopsihologiei, etnoistoriei etc., să privească relicvele străvechimii noastre în lumina celor mai noi descoperiri ale științei actuale. Și care să facă posibilă, în cele din urmă, **iluminarea reciprocă** a celor două teritorii atît de străine pînă acum, spre profitul amîndurora. Menționăm că termenul de „etnofizică" nu figurează în „Dicționarul de etnologie" scos de Romulus Vuicănescu și în nici unul din dicționarele și studiile apărute și consultate pînă în prezent. Propunîndu-l specialiștilor, ne vom strădui să-l argumentăm în rîndurile care urmează.

POMUL STERP

În Maramureș se păstra pînă nu demult o tradiție legată de riturile de fertilizare conform căreia, într-o anumită zi a anului, bărbatul ieșea cu toporul în grădina și amenința pomii care nu rodiseră anul trecut că-i va tăia dacă nici în anul care vine nu vor face fructe. Omul vorbea deci cu pomul, făcea o înțelegere cu el avînd „credința" fermă că și pomul îl va omeni cum se cuvine. Așadar, omul **se pomenea** vorbind cu pomul iar pomul **îl omenea** pe om dăruindu-i roada așteptată.

Dar, ca să fim mai exacți, să deschidem cartea „Datini și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea" (Ed. Minerva, Buc., 1976) care constituie ordonarea și sistematizarea efectuată de Adrian Fochi asupra răspunsurilor la chestionarele lui Nicolae Densușianu, difuzate de acesta în toată țara în vederea scrierii monumentalei sale cărți „Dacia preistorică".

Între paginile 237—240 sînt sistematizate informațiile referitoare la „datina și eresul" pomului sterp. Transcriem selectiv:

a) **Data practicării:** „În dimineața ajunului" (...); „de Anul Nou", „la 6 august" etc.

b) **Practicanții:** „stăpînul pomilor"; „stăpînul cu un om"; „bărbatul cu femeia"; „două femei"; „doi copii sau oameni" etc.

c) **Descrierea practicii:** „La pomul sterp merg doi oameni, unul cu un topor și altul fără. Cel cu topor îl amenință pe pom că-l taie. Celălalt zice: «Lasă-l, că face la anul». **Primul atinge cu toporul coaja pomului** (s.n.), al doilea îl oprește: «Lasă-l, că la anul încarcă carul»"; „discuția are loc **de trei ori, fiind diferită ca formă** (s.n.), dar identică în conținut: «faci poame la vară, că te tai?/ — Nu-l tăia, **că-l lau eu în chezășie** că face poame (s.n.)»"; „Dacă asistentul îi zice ca să-l lase, că poate cumva va rodi, atunci pomul sterp este iertat. **Contrariu este tăiat**" (s.n.); „Lasă-mi-l, nu-l tăia! **Dăruiește-mi-l!**" (s.n.); „zice că-l taie, că nu face rod, iar femeia **cu mina cu aluat îl tot netezește** (s.n.) și zice că să-l lase, că are să ro-

→

→

dească"; „Are să fie așa plin de poame ca mîinile mele de aluat"; „Femeia se duce la pom **și-l îmbrățișează** (s.n.), iar bărbatul se duce în urmă cu un topor și zice către pomul sterp: „Ei, pomule (cireș, păr etc.), de ce astă-vară nu mi-ai făcut fructe? Te tai, de-amu **te pun pe foc**" (s.n.). Iar femeia se face **că-l apără pe pom** și-l roagă pe bărbat să-l mai lase un an. Iar bărbatul **dă cu toporul în coaja copacului,** zicînd necontenit: „Te tai, te tai!" Femeia se face că-l apără pînă ce, în fine, **îl înduplecă să-l ierte.** Apoi femeia zice către pom: **„Vezi, pomule,** te-am scos acum, dar la anul să faci fructe multe, multe, că eu nu te-oi mai scoate"; „Faci poame, ori te tai?" Iar soția, ce deja **se suise în pom,** îi răspunde: **„Nu mă tăia, că fac!"**; „Ai să faci, ai să faci roade?", iar **femeia răspunde în locul pomului:** „Am să fac, am să fac poame la vară" și așa **pomul, de frică, face roade în vara aceea";** „Se face o **legătură de pale,** se pune împrejurul pomului cu vorbele: „— Te tai, pomule, te tai!/ — Ba nu mă tăia,/ Că roadă-ți voi da!" **Se crede** apoi că pomul va rodi", „În urma **se unge tulpina cu jolfă:** faina de sămînță de cînepă muiată în apă caldă" etc.

Toate aceste informații și multe altele referitoare la cultul arborilor (a se vedea în acest sens Romulus Vulcănescu, „Coloana cerului", sau capitolul „Sensul pomului" din cartea lui G. Durand „Structurile antropologice ale imaginarului") ar putea rămîne mai departe excepționale mărturii etnologice ale civilizației noastre arhaice, profitabile pentru omul contemporan, în afara domeniului strict al etnologiei, ca documente poetice, ca surse inepuizabile de inspirație pentru creațiile artistice.

Ele pot fi și surse de inspirație pentru cercetările științifice în domeniul biocomunicației.

EFECTUL KIRLIAN ȘI FITOENERGIA

În ultimii ani, mai precis, începînd din februarie 1966 (cînd Cleve Backster descoperă fenomenul de „biocomunicație"), au luat amploare în diferite țări cercetări privind posibilitatea oferită de efectul Kirlian de a se investiga universul bioenergetismului vegetal și animal pentru profitul medicinei și al cunoașterii umane în general.

La Institutul de științe biologice din București,

un colectiv de cercetători a obținut, în acest sens, cîteva rezultate remarcabile, care au făcut posibilă realizarea filmului documentar „Dincolo de tăcerea plantelor", prezentat și la televiziunea română de dr. în biologie Marioara Godeanu, dr. în științe medicale Eugenia Grosu și ing. electronist Eugen Alexandrescu. Ulterior, autorii experimentelor au revenit cu ample și repetate relatări în presă pe baza cărora putem face o succintă recapitulare a șocantelor experiențe:

- plantele reacționează la sunete și la game diverse de agresiuni;
- sesizează chiar de la distanță intenția unui agresor, distanța aceasta putînd fi de ordinul kilometrilor;
- cînd se comite o agresiune asupra unei plante se constată că intră în reacție și o altă plantă, „martor": aceasta trimite două „brațe" energetice spre planta afectată, ca într-o reacție de „compasiune" sau de „solidaritate";
- dacă agresorul se îndreaptă spre plantă cu o foarfecă rostind propoziția „o să te tai!", dar gîndindu-se: „n-o să te tai!" — propoziție care exprimă, de fapt, adevărata sa intenție — planta sesizează și reacționează în conformitate cu **mesajul mintal,** nu cu cel verbal!

Cea mai complexă sursă de informații din bibliografia românească referitoare la comunicările energetice din lumea plantelor o constituie, fără îndoială, cartea medicului Dumitru Constantin: „Inteligența materiei", Ed. Militară, Buc., 1981, în special capitolul „Plantele gîndesc?" Să completăm rezumatul de mai sus cu date noi, selectate din abundentul rezervor de informații care este cartea medicului Dumitru Constantin, ea însăși realizată pe baza unor rezumate dintr-o întinsă bibliografie română și străină, ținută la zi cu cercetările efectuate în acest fascinant teritoriu (ca, de altfel, și cealaltă excepțională carte care se ocupă de acest fenomen, „Sonologia" lui Corneliu Cezar, Ed. Muzicală, Buc., 1984);

- Cleve Backster demonstrează experimental că toate celulele vii, chiar cele aflate pe o scară inferioară de evoluție, „se sperie" de agresiune răspunzînd, în anumite condiții, la acest gen de stimulare psihică umană, ceea ce înseamnă că întreaga lume vie, indiferent de regn și specie, „pare să comunice pe un canal necunoscut, diferit de sistemul nervos";
- planta sesizează dintr-un grup de șase persoane pe cea destinată prin tragere secretă la sorți s-o distrugă;
- plante plasate în camere diferite, în aceleași condiții de presiune, temperatură, cîmp electric și cîmp magnetic etc., reacționează sincron și violent în clipa în care un dispozitiv comandat de un sistem electronic (este eliminată deci prezența umană) aruncă în apă fiartă, la intervale aleatorii, creveți vii;
- Ken Hashimoto traduce reacția de răspuns electric a unui cactus în sunet realizînd deci o „conversație" sonoră cu plantele;
- M. Vogel observă, lucrînd pe filodendroni, că aceștia au perioade de activitate și perioade de inactivitate. Tot el face remarca excepțională că **„pentru a obține un răspuns de la plante este nevoie de o comunicare afectivă cu ele,** întocmai cum se întîmplă în telepatia spontană". „Neîncrederea în experiment determină o ostilitate, ca să spunem așa, și din partea plantelor" (op. cit.);
- cercetătorii sovietici evidențiază existența unui potențial electric care se transmite de la celulă la celulă asemenea influxului nervos

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

Tot ei confirmă că răspunsurile vegetale depind de relația afectivă dintre om și plantă, de maniera de stimulare, de starea de „epuizare" a plantei etc.;

- prelungind artificial ziua-lumină, s-a constatat că plantele obosesc, ele au deci perioade de activitate și repaus;
- plantele au capacitatea de a păstra informații pe o durată variabilă de timp. „S-a reușit chiar să li se inducă ceea ce s-ar putea numi reflexe condiționate" (op. cit.). Astfel, unui filodendron i se aplica un impuls electric de cîte ori era așezat lîngă el un cristal. După un timp planta reacționa imediat ce era așezat lîngă ea cristalul, fără să mai fie stimulată electric;
- colectivul amintit de cercetători români a atestat reactivitatea plantelor la un biocîmp de origine umană înregistrînd aceste cîmpuri biologice emise și urmărind interferența lor;
- bulgarul Athanas Smilov cuantifică amplitudinea grafică a reacției plantei și constată că **sugestia hipnotică provoacă cea mai mare reactivitate din partea plantelor;**
- plantele răspund diferit la agresiune și protecție. Ele sînt „terifiate", recunoscînd un agresor, și „tandre" în preajma unui protector;
- în sfîrșit, o serie de alte experiențe confirmă din nou că plantele sînt sensibile la „emoțiile umane și îndeosebi ale proprietarului lor, **la amenințări formulate la adresa lor".**

Subliniez că toate descoperirile enumerate mai sus sînt certitudini indubitabile ale biofizicii contemporane, obiectivitatea lor a fost și poate fi oricînd verificată de oricine respectă aceleași condiții de laborator în care au fost făcute.

DECODIFICAREA PRACTICILOR LEGATE DE POMUL STERP

Acum, după ce știm pînă unde au ajuns cercetările în domeniul comunicărilor fitoenergetice și sîntem siguri că ele au avansat vertiginos din 1981, cînd Dumitru Constantin își publică sinteza asupra biocomunicației, să ne întoarcem la „pomul sterp" din chestionarele lui Nicolae Densușianu și să decodificăm, dacă mai e nevoie, practicile legate de fertilizarea lui.

Se impune o primă observație legată de data practicării „obiceiului": aceasta fluctuează de-a lungul anului: în „joi mari", la „vinerea mare", în 6 august, la Sîngeorz. După cum am văzut, plantele sînt și ele supuse unor cicluri de activitate și repaus pulsatorii, nu numai de-a lungul unei zile, ci și de-a lungul unui an. Mai mult decît atît, credem că ele au propriile lor bioritmuri (similare, oarecum, cu ale omului), care le înscriu în timp ca destine fitomorfe. Nu ne îndoim nici o clipă că omul arhaic avea cunoștințe temeinice asupra pulsațiilor vitale ale activității plantei. Așa cum reiese din culegerea lui Tudor Pamfile „Agricultura la români" (Buc., 1915), cum și din informațiile noastre de teren, se cunoștea perioada optimă de semănat pentru sămînța fiecărei legume și cereale, pom, floare sau altă specie vegetală, în parte. Ceea ce este, orice s-ar spune, de-a dreptul uluitor! Iată o astfel de informație: „Cepele se seamănă la sfîrșitul lunii martie sau la începutul lui aprilie, cînd descrește luna, să nu facă sămînță". Considerăm, așadar, că se știa exact perioada cînd specia respectivă de pom poate fi optimizat prin „psihoterapia" descrisă. Majoritatea datelor plasează acest moment la Anul Nou. Să aibă plantele o memorie atît de lungă încît să rețină șocul amenințării de la Anul Nou pînă la rod? Aici se impune din nou o precizare. După cum se știe, în vechime Anul Nou se sărbătorea în primăvară, la echinocțiu, cînd începeau muncile agricole. În urma ultimei reforme gregoriene a calendarului, Anul Nou s-a mutat iarna, pentru a corecta decalajele de timp ivite față de calculele astronomice. Așa se și explică, de altfel, de ce în acest anotimp se practică plugușorul, sorcova florilor de măr și păr, de ce majoritatea colindelor noastre au ca refren „florile dalbe de măr". Să aibă plantele și arborii memorie, posibilitatea de-a stoca informația, a o perpetua și a reacționa prin biofeedbeck? (La această întrebare răspundem cu noi argumente din cartea lui G.V. Svețarov „Biologia pentru toți", Ed. Albatros, 1982): Fasolea, grîul, castraveții, cartofii, „țin minte" ritmul unor impulsuri luminoase ale unor lămpi cu xenon și hidrogen. Plantele ținute cu rădăcinile în apă foarte rece reacționează, după un timp, în mod analog cînd sînt amenințate cu aceeași pedeapsă. Sînt plante care își deschid florile dimineața și le închid seara la aceleași ore. Dacă pe o mimoză picură constant apă 20 de minute, planta nu se mai strînge. Ea prezintă fenomenul de habituare, a învățat deci din experiență! În același mod e posibil ca arborele din grădină să reacționeze în fața agresorului pentru că a „sesizat", din experiență, că și pe ceilalți pomi care n-au rodit doi-trei ani consecutiv stăpînul i-a tăiat.

Presupun că omul și femeia repetă de trei sau mai multe ori scenariul de fertilizare, identic în conținut, „dar diferit în formă", cum ni se spune, pentru a crea o stare puternică de sugestie și chiar hipnoză la care pomul reacționează cel mai ușor, după cum am văzut din experiențele lui A. Șmilov. Credem însă că e vorba de relații energetice mult mai complexe între bioenergia umană și cea fitomorfă. Femeia ia pomul în garanție, în chezășie, pe răspundere proprie: „dăruiește-mi-l", spune ea și, în continuare, va răspunde în numele pomului. Pomul se dăruie cu toată identitatea fitoenergiilor sale, exact în același mod în care copilul nou născut se dăruie („se închină") unui brad în datinile arhaice legate de naștere. De altfel,

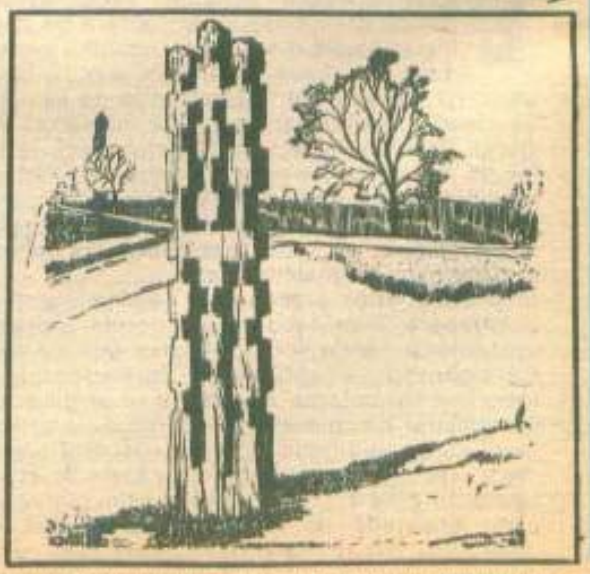

Ilustrațiile noastre: figurări ale „coloanei cerului" în arta populară românească arhaică (imagini din comuna Pesteana, jud. Gorj, de pe malul Răstoacăi, de lîngă Focșani, de pe drumul dintre Focșani și Odobești, de pe drumul dintre Cozia și Rm. Vîlcea, reproduse după „Coloana cerului" de Romulus Vulcănescu, Ed. Academiei R.S.R., 1972; în imaginile fără decor - stîlpi-coloane pentru străvechi morminte, după Tudor Pamfile)

→

această practică a luatului pe răspundere proprie în garanție intră în consonanță cu o alta de același fel, practicată în cazul unui copil bolnav pe moarte: acestuia i se schimbă numele și este „vîndut" pe fereastră unei mame adoptive. Nu intrăm în amănunte, dar credem că și în cazul omului bolnav, și în cel al pomului bolnav, este vorba de același transfer de identitate energetică, într-un sens sau altul. Așa se explică de ce femeia mîngîie pomul tot timpul cît **vorbește în numele lui, îl îmbrățișează, sau se suie în vîrful lui:** se realizează ceea ce Dumitru Constantin numește fenomenul de **biocomunicație**, pe care îl consideră una din trăsăturile fundamentale ale lumii vii.

La sfîrșitul practicii „pomului sterp" i se aduc acestuia anumite „recompense" pentru presupusa lui acceptare de fertilitate: paiele din jurul trunchiului pentru a nu-i fi roasă scoarța de iepuri, bălegarul ca îngrășămînt natural, jolfa de sămînță de cînepă, prăjituri și resturi de mîncăruri din ajunul Crăciunului etc. Am asistat, deci, la un fel de exercițiu de educare întru fertilitate a pomului; iar în urma efortului depus de acesta în timpul „învățării", el este stimulat și răsplătit, în felul în care un dresor creează reflexe condiționate animalelor sale.

În urma acestor presupuneri rămîne deschisă o întrebare: cum decodifică arborele și planta intențiile și sentimentele noastre față de ele? Cu siguranță că arborele nu „înțelege" cuvintele. Dar formularea mentală a unui gînd are un substrat biochimic și e însoțită de prezența unui cîmp energetic specific fiecărui sentiment, așa cum au demonstrat o serie de experiențe de pînă acum. Creierul nostru emite un cîmp energetic de informații sub formă de unde beta, alfa, theta și delta, după cum iarăși se știe. Acest cîmp va fi recepționat de plante și de orice fel de celulă vie, pentru că proprietatea de a comunica prin biocîmp este specifică întregii lumi vii. Întregul front biosic al universului are o cale secretă de comunicare la toate nivelele sale de organizare. Probabil, sentimentele umane creează o polaritate energetică a biocîmpului, iar această polaritate e decodificată de celula vegetală. Amadeo Oscar Gross a obținut imagini electrografice specifice pentru fiecare stare afectivă.

Presupunem de asemenea că în fazele primare ale istoriei omenirii, ca și în cazul unor oameni „primari" dintr-o colectivitate arhaică, posibilitatea de a comunica pe cale bioenergetică era mult mai intensă decît azi, cînd sistemele comunicaționale prin cuvînt s-au sofisticat pînă la abstractizare. Cuvîntul de azi, preluat pe toate canalele de comunicare mass-media, și-a pierdut tocmai corpul, dublura sa bioenergetică. A ajuns o literă, un „pom" aproape sterp. Cuvîntul oral al omului arhaic, **graiul său viu,** era foarte puternic dublat de biocîmp, era el însuși biocîmp, vietate energetică. Cuvîntul făcea parte din trupul omului, ca orice organ al său. Între cuvîntul oral și trupul vorbitorului nu era absolut nici o fisură. De aceea, diversele practici terapeutice prin cuvînt aveau eficiență. Omul arhaic credea în ceea ce făcea: în trupul oral al cuvîntului său era exprimată întreaga sa corporalitate bioenergetică.

De altfel, aceste practici (ca și tot ce ține de „magia populară") se făceau numai în anumite zile, corespunzătoare diverselor faze ale lunii, sau ale sărbătorilor arhaice. Este ceva cît se poate de firesc în aceasta: în timpul unei sărbători, cînd toată colectivitatea era adunată în sat, toți aveau o stare energetică orientată în același sens, biocîmpul acelei colectivități biologice se intensifica prin consonanță și focalizare, lucru ce nu se întîmpla în restul săptămînii, cînd colectivitatea era răspîndită pe dealuri și munți, la lucru, biocîmpul individual avînd o orientare proprie interesului imediat.

Se întîmpla deci în această comunicare dintre om și pom o interferență de biocîmpuri, ceea ce se înregistrează de altfel în timpul experimentărilor actuale. „Admițînd ipoteza universalității biocomunicației în afara sistemului nervos, vălul mistic ce acoperă multe din fenomenele considerate încă pline de mister dispare. Și vom înțelege de ce plantele nu gîndesc, dar pot fi influențate de gîndurile noastre" — spune Dumitru Constantin, rezumînd astfel experiențele și observațiile făcute de cercetătoarea Thelma Moss: „În cazul unei persoane cu intenții agresive față de planta, imaginea cîmpului ei energetic este aproape complet ștearsă, ca și cum bioenergia sa ar fi «răpită» de agresor. Dimpotrivă, în cazul în care se apropie de plantă un om cu intenții bune, cu sentimente de ocrotire, imaginea de cîmp a plantei apare mult amplificată ca mărime și mai vie, mai intensă, „ca și cum prin generozitatea sa a oferit plantei un plus de viață. **Și poate chiar le dăruim"** (op. cit.)

Elucidarea relațiilor bioenergetice dintre om și pom nu este decît unul din multiplele aspecte abordabile de **etnofizică.** Focalizarea tuturor nivelelor de informații asupra unui subiect al cunoașterii umane nu face însă decît să deschidă perspectivele fascinante ale unei visate „gramatici" universale.

ION ZUBAȘCU

IPOTEZE

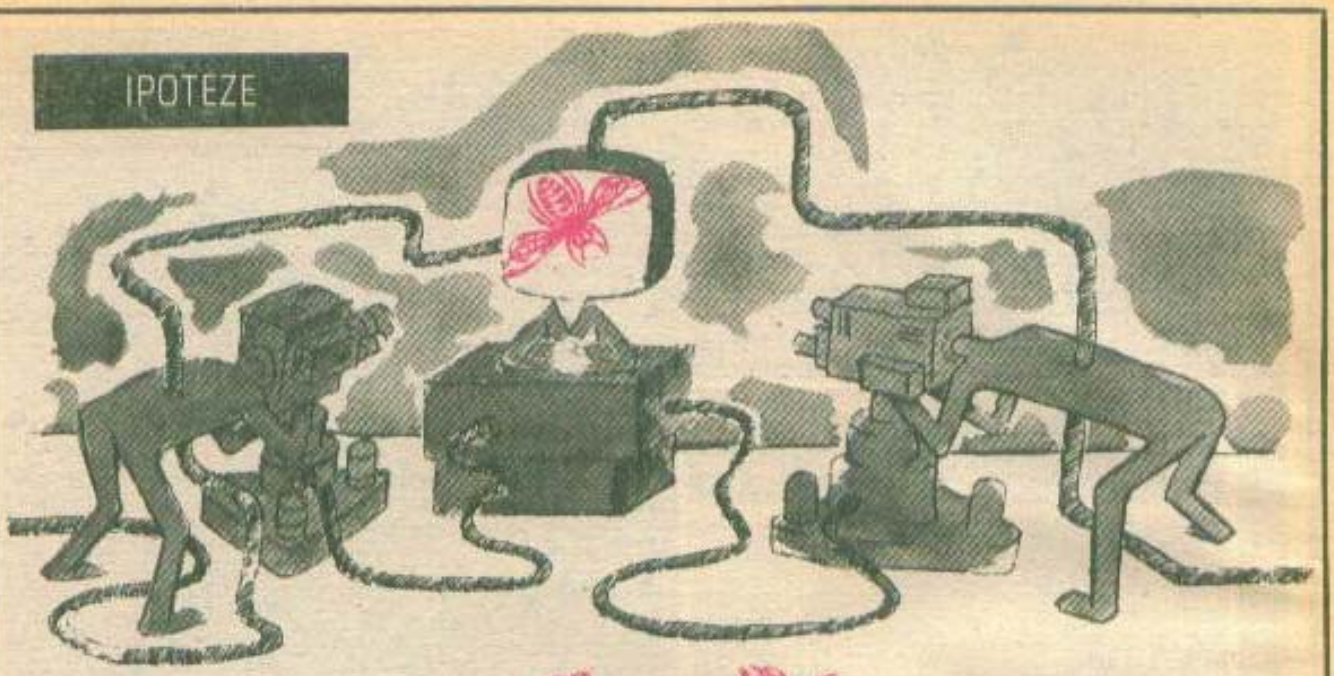

STUPUL unitate biologică?

Între oamenii cu idei este și ing. Valer Lupșan din Tîrgu Mureș, pasionat apicultor și autor al unei lucrări intitulate „Stupul, unitate biologică".

— Unii biologi, ne declară interlocutorul nostru, susțin că albina-individ se prezintă ca un animal cu sînge rece, în vreme ce stupul prezintă toate caracteristicile unui animal cu sînge cald. Într-adevăr, lucrînd cu albinele am putut constata că ele nu alcătuiesc o colectivitate, ci că sînt părți ale unui întreg. Am observat, astfel, ca și alți cercetători, că ele prestează o muncă asiduă și dezinteresată pentru binele colectiv, că sînt constrînse de legi necunoscute să se sacrifice pentru integritatea stupului, că pierderea matcii (sistemul nervos) provoacă panică generală. Din observație în observație, și comparînd stupul cu societatea umană și animalieră, am apreciat ca justă concluzia acelor biologi care consideră că, în stup, există două feluri de viață, una a albinei ca individ și alta a albinei în colectiv, stupul avînd toate datele unui organism unitar, deci ale unui animal cu sînge cald.

— Ce alte argumente vin în favoarea ipotezei dumneavoastră?

— Albina are o viață scurtă, de numai 45 de zile, iar stupul trăiește ani la rînd. Apoi, albina nu poate trăi ca individ solitar mai mult de cîteva zile, în timp ce stupul, cum am spus, viețuiește ani. Dacă albina, ca individ, nu poate trece peste anumite intemperii ale naturii, stupul este acela care le învinge pe toate. Astfel, cel ce poate dăinui în împrejurări vitrege este acela ce predomină asupra celui firav și neputincios.

— Se poate aprecia, deci, că stupul, ca unitate biologică, posedă organe și funcții specifice?

— Dacă îl comparăm cu alte organisme, atunci putem observa ușor că, prin funcțiile sale, pot fi determinate și organele existente. Stupul are un sistem nervos, un schelet osos, un tegument, plămîni, placentă, sistem digestiv etc. Albina în stup o consider ca pe o celulă ce face parte din complexul organism stup și ea asigură formarea funcțională a diferitelor organe ale acestuia.

— Dar albina e totuși, și ea, o entitate biologică, o insectă cu anatomie și funcții proprii.

— Nu neg că albina este o ființă ce își are legile ei genetice, dar susțin că și stupul posedă legile lui genetice, după care se conduce, se naște, se dezvoltă, trăiește și moare. Și un alt argument: stupul se înmulțește prin diviziune, așa cum se înmulțesc viețuitoarele unicelulare. Deci albina individuală trăiește ca un animal cu sînge rece, iar stupul se comportă ca un animal cu sînge cald.

— Sîntem informați că propuneți și schimbarea unor termeni în apicultură.

— Eu consider că anumiți termeni din literatura apicolă românească, împrumutați din literatura franceză, ar trebui înlocuiți cu denumirile vechi populare românești — ca stup, matcă, papă lăptoasă și papă larvară, termeni care exprimă mai sugestiv și integral în limba română noțiunile regină, colonie, lăptișor de matcă etc.

LIVIU MAIOR

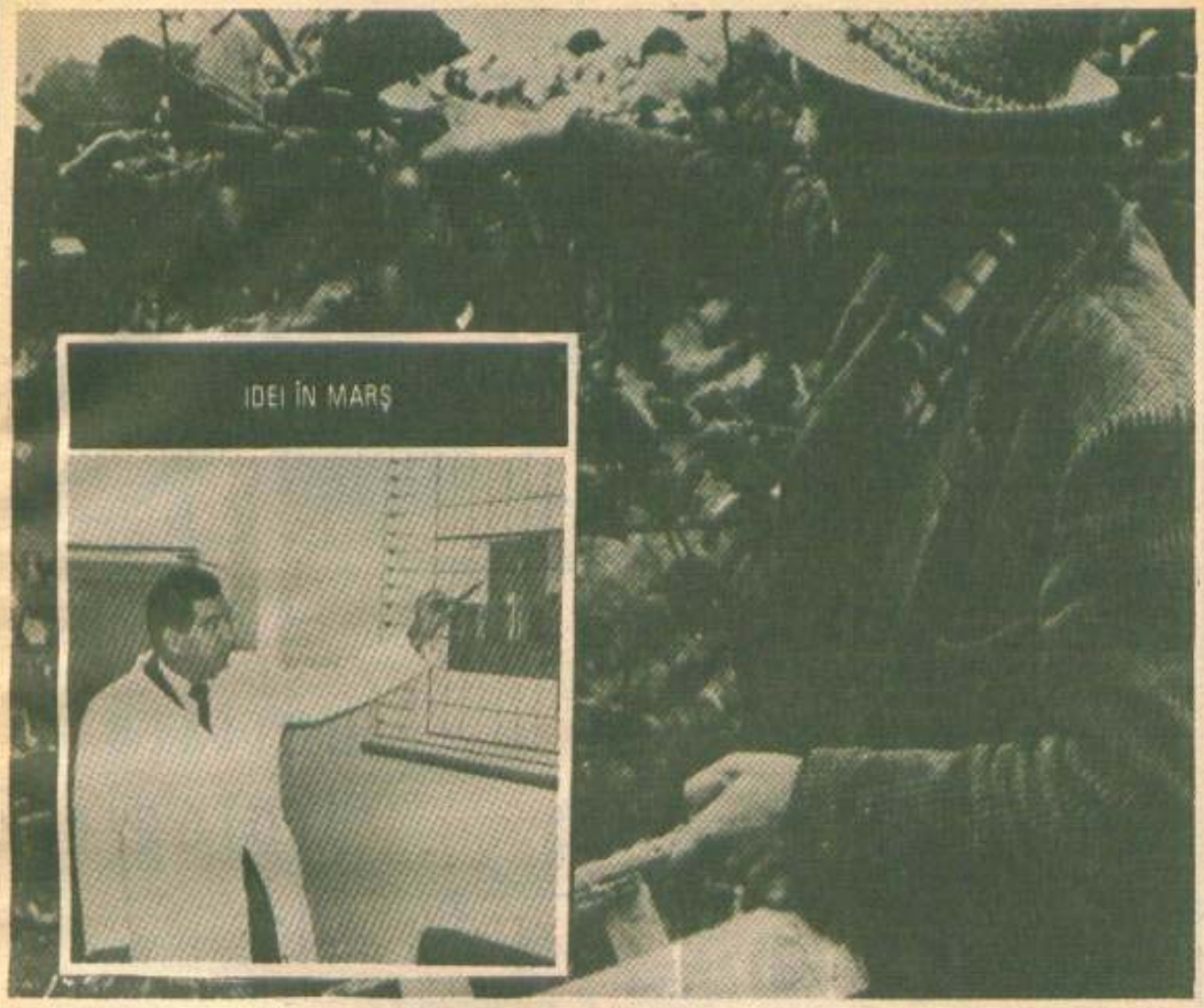

IDEI ÎN MARŞ

Premiere în „Sahara olteană“

■ Pentru prima oară pe nisipuri: LAVANDĂ
■ Pentru prima oară în România: ARAHIDE

Nu-i prima dată cînd cititorii „Flăcării“, ca şi ai altor publicaţii, iau cunoştinţă de opera valorificării nisipurilor din ţara noastră. Au exaltat-o, prin ani, reporterii, găsind în ea un subiect ideal, cu toate cele de trebuinţă (cu pitoresc natural, cu dramatice întîmplări ale vieţii plantelor şi ale vieţii oamenilor, cu rezultate spectaculoase ale demersului novator întreprins aici), au cercetat-o şi au aplaudat-o specialiştii agriculturii, de la noi şi din alte părţi. O operă de proporţii, exersată pe mai bine de 400 000 ha de nisipuri, răspîndite în 14 judeţe, o operă al cărei sediu de prospecţie, de concepţie şi de dirijare e Staţiunea centrală de cercetări pentru cultura plantelor pe nisipuri, întemeiată în 1965, în Dabulenii Doljului (inima aşa-numitei „Sahare oltene“, întinsă pe vreo 200 000 ha), şi, tot de atunci, pusă sub autoritatea unui reputat om de ştiinţă, prof. dr. Petre Baniţă, membru corespondent al Academiei de ştiinţe agricole şi silvice. O operă care, de 24 de ani, propune în tabelele de valori ale ştiinţei şi practicii agricole româneşti nişte indici de cei mai înalt interes, desemnînd o experienţă cu valoare de unicat.

Nu vom parcurge, căci spaţiul tipografic nu ne îngăduie, întregul itinerar de trudă, de căutări, care constituie istoria staţiunii, itinerar pe care, la rugămintea noastră, ni l-a desfăşurat în faţă, vreme de cîteva ceasuri, prof. dr. Petre Baniţă. Vom nota numai, pentru împrospătarea cunoştinţelor în materie ale cititorului, că locuri în care abia se nevoiau să crească salcîmul şi corcodușul, arar porumbul, niciodată grîul, deloc legumele, mai bogat răsfăţîndu-se pe ele răchitele reumatice şi rogozurile buboase (e drept, şi viţa de vie, dar printr-o muncă amarnică, dăbulenii plantînd-o în şanţuri adînci de 4—5 metri, astfel ca rădăcinile ei să se poată fixa într-un sol mai rodnic), dau azi preţioase recolte de

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

cereale (grîu, porumb, orz, secară), de fructe (struguri, piersice, caise, cireşe, vişine, mere), de legume (roşii, cartofi, ceapă, morcovi, ardei, soia, pepeni), de plante furajere (lucernă, sorg), de plante medicinale şi aromatice (lavandă, cimbru de cultură, fenicul, crăiţe), chiar şi de flori (laiele, gladiole, chiparoase), chiar şi de specii exotice (migdale, arahide). Recolte care fac ca nisipurile, decretate din veac drept „soluri născute moarte", să concureze cernoziomul, şi asta nu numai pe cele 3 000 ha ale staţiunii, ci pe vreo 200 000 ha de „Sahare" din Oltenia şi din ţară, deja ameliorate, transformate în tipsii pentru roade. Supuse unor operaţii de facere şi refacere ce sugerează, prin anvergură şi consecinţe, o nouă geneză (nivelări ale dunelor de nisip, ale zecilor de mii de hectare de dune, plantări de perdele de arbori în calea vînturilor pustiitoare, îngrăşăminte complexe, unele dintre ele fiind fructul colaborării industriei cu staţiunea, şi, peste toate, irigaţiile, întemeiate şi ele pe studiile tehnico-economice ale cercetătorilor staţiunii), aceste soluri şi-au vădit, an de an, potenţe germinative tot mai înalte, făcînd posibilă aclimatizarea a 28 de plante (vezi cele de mai sus, ca şi altele) pe care zona, pînă nu prea demult, le refuza. Deci 28 de „premiere pe nisipuri", cu tot atîtea tehnologii de producţie inedite, legitimînd cu brio investiţiile, inclusiv de încredere, acordate acestei staţiuni-pilot al noului şi pasionaţilor ei slujitori.

Între cele mai noi premiere: lavanda, pentru prima oară aclimatizată pe nisipuri, şi arahidele, pentru prima oară produse în România. O discuţie cu cei ce le au în grijă, dr. ing. Alisa Marinică (pentru lavandă) şi dr. ing. Gheorghe Buică (pentru arahide), ne-a pus în faţa unor date dintre cele mai expresive pentru munca cercetătorilor şi pentru făgăduinţele conţinute în ea.

Lavanda, ne spune dr. A. Marinică, e o plantă rară, chiar foarte rară la noi, unica staţiune de cercetări ce a cuprins-o în raza experimentului fiind, pînă la Dăbuleni, Fundulea, drept care industria de parfumuri o caută încă, cu bani grei în mînă, prin alte părţi. Ca în cazul tuturor „premierelor", aclimatizarea ei pe nisipuri s-a făcut ţinîndu-se seama de pretenţiile plantei, nu mari, ni se spune, faţă de sol, mari numai „faţă de soare" (iar soare, în „Sahara oltenă", e cît pofteşti, durata de strălucire a astrului trece de 2 300 de ore pe an!), şi mai ţinîndu-se seama că acest sipet vegetal de mireasmă „ţine pămîntul ocupat" vreme de 10—15 ani. Deci, pentru loc, o plantă ideală, una din grijile de căpetenie ale cercetătorilor fiind aceea de a nu răscoli prea mult un sol care, şi-aşa, e într-un echilibru precar, spulberabil la prima suflare a vîntului. Transplantul de lavandă pe nisipuri a izbutit, fără comoţii, nu şi fără emoţii, cele mai mari dîndu-le buruienile, năpustite pădure asupra tinerei trufandale. Pe plantaţiile cu lavandă de pe nisipurile din California, pe care profesorul Baniţă le-a vizitat acum cîţiva ani, stîrpirea buruienilor e dată în seama gîştelor. Cîrduri de gîşte sînt slobozite în culturi, unde fac o ordine fără cusur. Staţiunea din Dăbuleni n-are gîşte, aşa că şi-a pus la treabă oile (oi are), care, ascultătoare şi cuminţi, au păscut buruienile, cruţînd lavanda, în folosul cercetării şi al producţiei. Acest folos înseamnă circa 12 litri de ulei de lavandă (extras chiar aici, cu ajutorul unei moderne autoclave) oferit de recolta unui hectar. Un litru de ulei e plătit cu 1 800 de lei, deci efortul merită. Cît priveşte arahidele, povestea lor, ne spune dr. Gheorghe Buică, este, în linii mari, cam aceeaşi, planta simţindu-se bine în această „cîmpie a soarelui" care sînt nisipurile, dînd şi ea bătaie de cap cu dăunătorii (cu aşa-numiţii „viermi albi", încă puţin studiaţi în literatura de specialitate), mai dînd bătaie de cap şi cu recoltarea (fructele se culeg manual, în aşteptarea unor soluri, aflate pe masa de lucru a cercetătorilor, ce vor permite recoltarea mecanizată), dar răsplătind de pe acum, prin recolte de 1 000 kg la hectar, plătibile şi ele cu bani buni.

Să mai notăm, în finalul acestor rînduri, prea scurte pentru greutatea faptelor ce le-au stat în faţă, că anul 1988 n-a fost deloc o binecuvîntare pentru zonă. În primăvară, în plină explozie vegetală a pomilor şi a viţei de vie, a muşcat îngheţul, în vară a fost o secetă cruntă (65 de grade la suprafaţa solului!), în prag de toamnă a bătut cu furie grindina. Dar cei ai locului sînt deprinşi cu toate. Ei s-au deprins să facă ştiinţă nu în birouri capitonate, ci în aprigă luptă cu o natură rebarbativă, pe care o simt de-a dreptul cu inima, cu pulsaţia alarmată a sîngelui, suferind de insolaţie o dată cu cimpiile calcinate de arşiţă, răbdînd reumatisme o dată cu plantele îngheţate, trosnind de ger în nopţi albe. Fac ştiinţă şi fac producţie (chiar în această nefericită vară au scos 9 000 kg de orz şi peste 5 500 kg de grîu la hectar), demonstrînd că soluri „născute moarte" se pot integra cu succes în existenţa de azi a pămîntului românesc. Şi mai demonstrînd, lucru deloc neglijabil, că „viaţa la ţară" nu e incompatibilă cu creaţia de anvergură.

Dăbuleni — o încîntă a noului, amplu deschisă spre viitor.

ILIE PURCARU

Raport ştiinţific din Dăbuleni: 28 de tehnologii pentru plantele aclimatizabile pe nisipuri

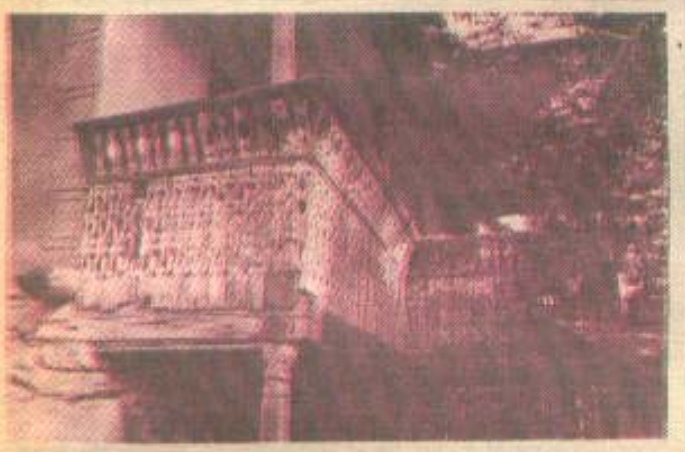

Tipologia locuinței sătești tradiționale din România (vezi harta din pagina următoare) este, și n-o spunem doar noi, ci toți cei care ne vizitează, de o impresionantă frumusețe, bogăție și armonie, o sinteză plastică și cromatică a darurilor unui pămînt ales și a harurilor celor ce-l locuiesc

CASA SATULUI

Satul românesc se remodelează. Pentru a se acorda cu exigențele epocii, cu civilizația ei, pentru a se acorda cu viitorul, cu era supertehnologică a mileniului trei. Pentru a se acorda cu oamenii care îl vor locui.

Satul românesc vine însă de demult, vine cu o zestre de istorie și civilizație care îl face inconfundabil în Europa și în lume. Este o matrice a neamului, a ființei sale, poartă în sine valori de esență ale poporului român, ale spiritualității sale.

Ce se schimbă în acest sat? Ce menținem? Ce îndepărtăm? Ce adăugăm? Sînt întrebări pe care ni le punem toți, oamenii satului în primul rînd, pătrunși, firesc, de importanța, oportunitatea și legitimitatea marilor transformări dictate de opera modernizării tuturor localităților țării, parte integrantă a strategiei dezvoltării patriei noastre - concepută și dirijată de secretarul general al partidului - pînă dincolo de marginile acestui mileniu. Sînt întrebări pe care și le pun, în aceste zile, cu o deosebită acuitate, specialiștii - proiectanți, arhitecți, constructori - angajați într-o operă care, prin amploarea și prin adîncimea ei, e de o unică relevanță istorică, fără precedent la noi. Și nu numai la noi.

Cu un astfel de specialist, arhitecta Doroteia Cocheci, de la Institutul de cercetare, proiectare și

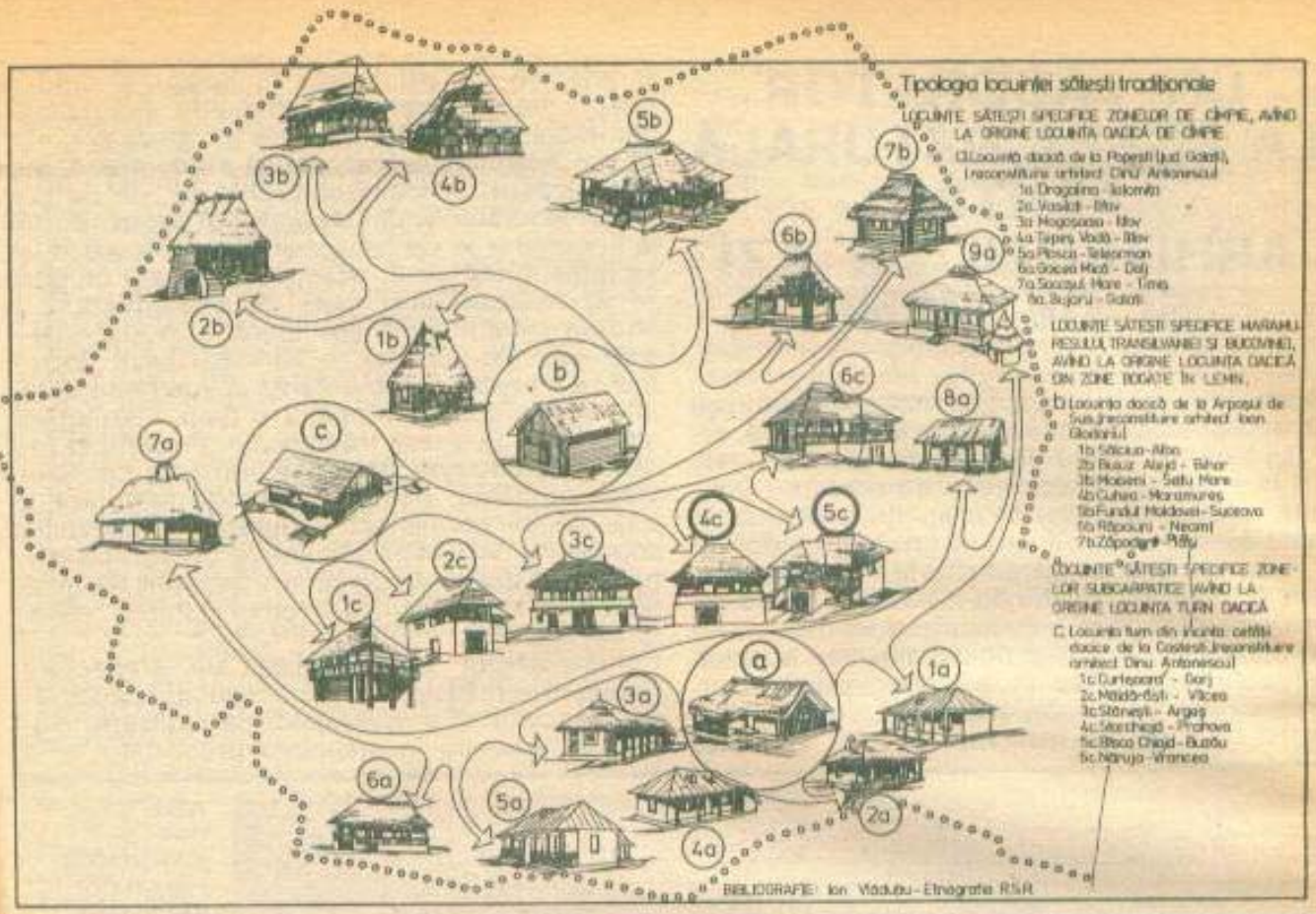

Omul locului a mîngîiat cu răbdare de cariu, chiar și detaliul arhitectonic infim, făcînd din el broderie

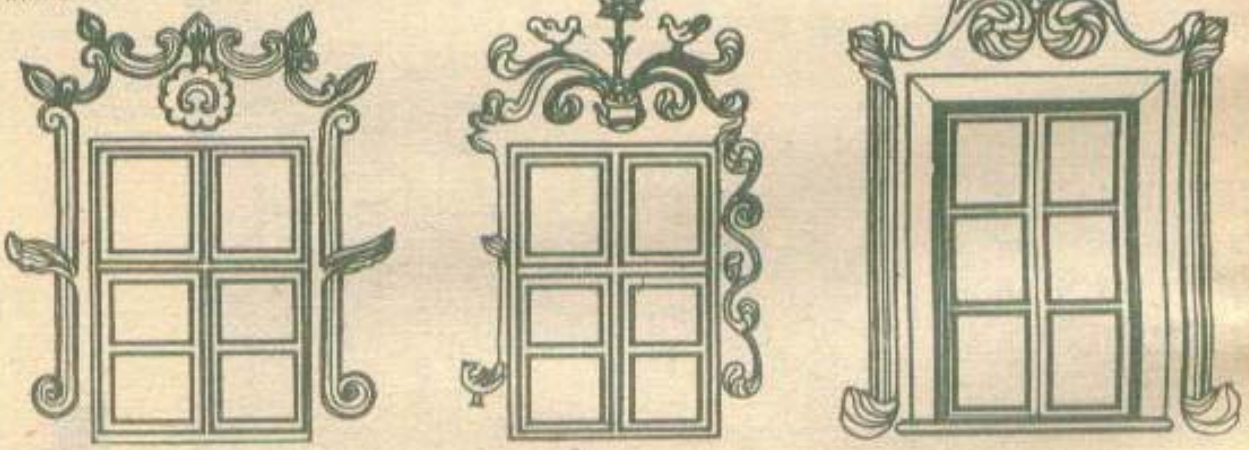

directivare în construcții, am încercat, recent, un dialog – un dialog despre casa de țară, despre prezentul și viitorul ei – în cadrul unui moment major de reflecție prilejuit de o sesiune de comunicări științifice cu tema „Valorificare, sistematizare și modernizare în arhitectura nouă a satului – în elaborări de proiecte pentru locuințe rurale".

S-a construit la noi, ne-a reamintit interlocutoarea, în ultimele două decenii, enorm, și nu doar la orașe, ci și la sate, care ies tot mai mult din tiparul „clasic", dobîndind veritabile atribute urbane. În actuala etapă, cu scadență în anul 2000, proce-

UN LABORATOR LA SCARĂ NATURALĂ PENTRU ARHITECȚII DE AZI ȘI DE MÎINE

Arhitectura țărănească, cea mai completă, cea mai expresivă creație a vechilor societăți rurale, exprimă modul de viață, comportamentele tehnice, sociale și spirituale ale acestora. Constituindu-se ca semn al prezenței omenești în natură, ca expresie a universului interior al omului, arhitectura caracterizează individualitatea comunității, ilustrîndu-i simultan comanda socială, posibilitățile materiale și tehnice și, nu în ultimul rînd, gradul de sensibilitate artistică Muzeele etnografice în aer liber, avînd exponate ce aparțin acestei arhitecturi, se constituie astfel ca adevărate rezervații de viață, activitate și artă, cu variate repere în spațiu și timp. Adăpostirea, conservarea, studierea, expunerea patrimoniului, funcții esențiale ale muzeelor, nu se pot exercita separat, ele se întrepătrund, se armonizează, în ideea constantă că, de pe teren în laborator și din laborator în expoziție, de la informator la cercetător și de la cercetător la vizitator, omul — în aceste muzee ale omului — își restituie sieși ceea ce a acumulat.

Muzeul satului românesc oferă, prin numeroasele sale monumente, o serioasă bază documentară pentru argumentarea și ilustrarea continuității, a unității în spațiu și timp, a armoniei arhitecturii țărănești tradiționale. Prezentînd indicii semnificative pentru conturarea cadrului vieții cotidiene, pentru modul de asigurare a adăpostului permanent și durabil, caracteristic populațiilor sedentare, locuințele de aici constituie un material de cercetare deosebit de interesant și util pentru arheologi, istorici, etnografi, arhitecți.

Caracteristicile fundamentale ale arhitecturii populare românești — funcționalitatea, adecvarea scopului și a mijloacelor de realizare, măsura și armonia în stabilirea proporțiilor și a

Noile case, mari și confortabile, răspunzînd exigențelor vieții de azi, urmează mai departe tiparul arhitectonic tradițional, supradimensionîndu-l, dar neră pindu-i din eleganța inițială

→

sul se va accelera, prin ridicarea unor mari comune în rîndul orașelor agroindustriale și prin urbanizarea însăși - în cadrul procesului modernizării - a condițiilor de locuit și a multiplelor coordonate ale spațiului rural.

Dacă între anii 1977 și 1985 s-au ridicat, în comunele României, peste 200 000 de locuințe, dintre care 130 000 individuale și 70 000 colective, în cadrul actualului cincinal se prevede construcția - numai din fondurile statului - a circa 20 000 de locuințe anual. Locuințe pentru țărani, pentru muncitorii industriali-agrari, pentru pătura tot mai numeroasă a specialiștilor din comune și mai ales din centrele agroindustriale a căror fizionomie urbanistică, așa cum prevăd documentele de partid, va fi, practic, definitivată pînă în anul 2000.

Cum va arăta arhitectura acestor vetre?

Societatea noastră, acoperindu-și de acum necesitățile de ordin cantitativ în domeniul construcției de locuințe, a atins, în prezent, o treaptă nouă, calitativ superioară, în care se înscrie și preocuparea pentru conceptul de nouă arhitectură rurală, pentru prototipul modern al casei românești „de țară", investită cu noi valențe și noi funcțiuni. Un concept care, ne spune arh. Doroteia Cocheci, îi pretinde specialistului o complexă cu-

decorului, expresivitatea, integrarea în peisaj — dau unitate, personalizînd, în același timp, realizările arhitecturii noastre țărănești. Menționăm mai jos, în acest sens, cîteva aspecte de ordin general, întîlnite în toate regiunile țării, desigur cu unele excepții, determinate de condiții social-economice locale.

În primul rînd se remarcă poziția izolată pe care o are, de obicei, casa, față de celelalte construcții anexe din gospodărie, dispunerea în plan a încăperilor de locuit, grupate de-a lungul unei axe ce imprima direcția de orientare a ferestrelor și acceselor casei (est, sud, sud-est).

Unitatea de realizare în plan a locuințelor se regăsește și în unitatea de structurare a organizării interiorului, în forme specifice fiecărui tip de plan. Intimitatea și căldura spațiului interior, trăsături de unitate, definitorii pentru ambientul caselor țărănești din toată țara, se realizează printr-un bogat și variat inventar de textile, mobilier și ceramică, pictură pe lemn și sticlă, piese de port, obiecte de uz casnic, ca și prin înălțimea redusă a camerelor și prin tavanele cu grinzi aparente.

Spațiul interior, atît de echilibrat și de armonios, nu este însă închis în sine, izolat de exterior, ci prezintă o constantă deschidere, prin intermediul prispei. Element de arhitectură original, specific arhitecturii țărănești din România, prispa, joasă sau înălțată, pe o latură sau pe 3—4 ale casei, cu foișor sau fără, domină și determină poziția fațadelor, asigurînd fluența spațiilor interioare și exterioare.

Folosirea materialelor naturale, modul lor de îmbinare și compunere, alături de formele geometrice pure ale volumelor pereților și acoperișurilor, de subtilul dozaj al umbrei și luminii, de cromatica armonioasă, sînt, toate, elemente de legătură cu natură. Casele, gospodăriile, așezate la o oarecare distanță față de uliță, se detașează ca puncte de interferență a spațiilor naturale cu cele făurite de om, ca elemente care au implicat intervenția creatoare a țăranului asupra naturii.

Cunoașterea aprofundată a fondului specific, a tuturor formelor arhitecturii populare, a procesului de creație tradițională în toate articulațiile sale, se poate realiza numai printr-o documen-

→

Case moderne, falnice, dar, ca și cele străvechi, deschise spre tot ce-i în jur, continuînd un dialog cu natura, cu lumea, de la care pămînteanul acestei țări n-a abdicat niciodată

noastere, deopotrivă a legilor și cerințelor urbanizării și a valorilor arhitecturii noastre tradiționale, în tot ceea ce are ea specific, peren și nobil. Demersul cunoașterii înseamnă, firesc, cercetare. S-au alocat importante fonduri pentru aceasta, iar roadele încep să se arate. Institutul central de cercetare, proiectare și directivare în construcții a și început să tezaurizeze un prețios patrimoniu de tipologii zonale ale arhitecturii satului, ca rezultat al muncii unei largi și complexe echipe de cercetare pluridisciplinară, aflată în țară. S-au creat „modele tipogeneratoare de specific", alcătuindu-se, pe bază lor, proiecte de case individuale și colective, care – în tot mai multe comune – trec de pe hîrtie în realitate.

Un veritabil laborator – la scară naturală – pentru arhitecții de azi și de mîine ai satului românesc și ai orașelor izvodite din el îl constituie și Muzeul satului și de artă populară, acest așezămînt de etnografie și istorie socială cu puține rivalități în lume. Drept care, în rîndurile de mai sus, vom da cuvîntul unui specialist al acestui „laborator", ca să proiecteze – și pentru specialiști, și pentru noi toți – imaginea unui tezaur ale cărui valori se constituie ca nepieritoare surse de inspirație pentru arhitectonica viitorului.

CICI IORDACHE-ADAM

tare bogată, complexă și corectă. Documentarea constituie un moment esențial în elaborarea de lucrări contemporane valoroase, care să poarte marca stilistică românească, să sintetizeze esența atitudinii de creare a spațiilor necesare diferitelor programe de arhitectură. Pornind de la acest deziderat fundamental a fost realizat, sub egida Consiliului Culturii și Educației Socialiste și a Institutului central de cercetare, proiectare și directivare în construcții, având ca proiectant general și coordonator Institutul de proiectare Prahova, un amplu studiu la scară națională, înfăptuit de cea mai numeroasă și mai complexă echipă de proiectare din arhitectura românească de azi, care a antrenat, alături de forțe de proiectare din peste 30 de organizații județene de proiectare și institute de învățământ superior, și un număr din ce în ce mai mare de muzee.

Concretizîndu-se într-un număr impresionant de relevee, fotografii și diapozitive, planșe de sinteză tipologică, chestionare sociologice, cercetările efectuate pe teren, în toate județele țării, au furnizat arhitecților o amplă bază documentară pentru propunerile de locuințe din mediul rural și mic-urban. Asimilarea informațiilor, prelucrarea lor în procesul de creație au condus la realizarea unor partiuri cu pronunțat caracter specific, atît prin structurarea spațiilor conform cerințelor concrete de locuire, cît și prin plastica arhitecturală propusă. Desigur, procesul de creație este încă în curs de desfășurare, esențială fiind însă, de pe acum, permanenta racordare la valorile tradiției.

Valorificarea în actualitate a tradiției, integrarea arhitecturii populare în contemporaneitate se constituie în acțiunea de continuitate creatoare care a caracterizat întotdeauna activitatea artistică românească. Printr-o abordare și soluționare complexă și corectă a problemelor, valorificarea tradiției se poate materializa în element de individualizare a arhitecturii românești în cadrul larg al arhitecturii contemporane.

Beneficiind de o tradiție atît de valoroasă în conținut și în forme de exprimare, arhitectura românească de azi are, față de alte arhitecturi, avantajul unui foarte variat și bogat material documentar existent încă pe teren și în muzee. În activitatea de cercetare la care ne-am referit a fost integrat, în primul rînd, Muzeul satului și de artă populară, sinteză a civilizației și culturii populare. Specialiștii acestei instituții au efectuat cercetări pe teren și au pregătit documentația completă pentru șase județe: Hunedoara, Alba, Iași, Vaslui, Botoșani, Teleorman. Alături de materialele ce ilustrează situația existentă în teritoriu la ora actuală, muzeul a oferit, spre documentare și interpretare creatoare, elemente scrise, grafice și fotografice, privind bogatul său patrimoniu, precum și sinteze specifice realizate pe baza unor studii desfășurate de-a lungul timpului de cercetătorii săi.

Prin valențele deosebite ale monumentelor, prin calitatea primordială de sinteză a locuirii tradiționale, Muzeul satului a fost chemat să-și dovedească, o dată mai mult, valoarea, perenitatea și viabilitatea, furnizînd proiectării de azi un material documentar unic. Și nu putem să nu ne gîndim, referindu-ne la monumentele din Muzeul satului, la aprecierea făcută de unul dintre marii arhitecți ai lumii contemporane, Kisho Kurokawa: „...un muzeu ca al dumneavoastră, care a adunat cele mai reprezentative case țărănești din toate zonele României, reclădite și aranjate sub această formă a satului românesc, constituie un lucru extrem de prețios pe care-l consider foarte instructiv. O permanentă și generoasă sursă de inspirație pentru arhitecți, și nu numai pentru ei!"

Nimic din ce-i nobil, frumos și peren în vechea noastră arhitectură nu piere, ci se încorporează în noua construcție, trecînd astfel în viitor

Arh. IULIANA CIOTOIU

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

Cine a scris „DOINA LUI LUCACIU“?

Remember

Cîntă mierla prin păduri,
Robu-i Lucaci la unguri...
Nu fi, mierlă, supărată,
Nu-i robia ne-ncetată.
Vine dalba primăvară,
Fi-va Lucaci liber, iară.

În vîltoarea luptelor politice de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, iar mai apoi în conştiinţa urmaşilor, figura lui Vasile Lucaciu a fost reţinută printre cele mai distincte ale luptătorilor pentru unirea românilor de pretutindeni într-o ţară cu hotare istorice firești. Chipul şi idealul pentru care a luptat i le surprinde cu strălucire Nicolae Iorga, în „Oameni care au fost“: „Frumos, cu capul roman rotund, cu liniştiţii ochi mari negri, cu gura fin tăiată ca de un artist antic, zdravăn şi proporţionat în toată făptura sa deplină, el aducea (...) acea maiestate a Romei pe care-i plăcea s-o amintească. Şi, pe lîngă acestea, din studiile sale prin seminariile Romei nouă, acea elocvenţă de amvon, solemnă şi răsunătoare, care, pe atunci mai ales, trezea o adevărată admiraţie şi la duşmani cînd atingea lucrurile cele mari ale lumii şi ale omului“.

Visul milenar al românilor de realipire a Transilvaniei la patria-mumă a fost ţinta supremă a vieţii şi a activităţii lui Vasile Lucaciu. Cu justificat temei îi plăcea să spună: „... acolo unde sînt eu, bate inima Ardealului“. De numele acestui destoinic bărbat al neamului, care „proiecta lumină în jurul său“, de numele acestui tribun al poporului supranumit şi „Leul de la Sişeşti“, se leagă nemijlocit acel eveniment de culme al istoriei noastre care a fost Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Dacă vom întoarce fila de istorie, vom vedea că însuşi „Memorandumul“, în forma sa finală, îi aparţine (în colaborare cu Iuliu Coroianu). Vom mai vedea că tot el, „Leul Sişeştilor“, a condus delegaţia celor 300 de români care, la Viena, i-a înfăţişat împăratului doleanţele reale ale transilvănenilor. Procesul memorandiştilor, desfăşurat la Cluj, la 7-15 mai 1894, s-a soldat cu condamnarea a 14 luptători. Vasile Lucaciu a primit pedeapsa cea mai aspră: 5 ani, ispăşiţi la Seghedin. Poporul român l-a ridicat la rangul de erou naţional, cîntat în vestitele, de acum, versuri ale „Doinei lui Lucaciu“: „Cîntă mierla prin păduri, of, of, of,/ Robu-i Lucaci la unguri/ Pentru sfînta libertate/ De care noi n-avem parte.// Nu fi, mierlă, supărată, of, of, of,/ Nu-i robia ne-ncetată./ Vine dalba primăvară,/ Fi-va Lucaci liber, iară“.

→

Se cuvine să facem, aici, o necesară îndreptare de istorie literară. Versurile nu aparțin învățătorului Gheorghe Bocu, cum îndeobște se crede, ci lui Iosif Vulcan. În „Gura satului" nr. 10, din 5/17 martie 1870, Iosif Vulcan a publicat „Hora lui Alexandru Roman", un alt mare luptător pentru cauza dreaptă a românilor din Ardeal. „Doina lui Lucaciu" a fost prelucrată, după aceasta, de Gheorghe Boca.

Nu sînt prea mulți acei eroi ai istoriei care, încă în viață fiind, să primească prinosul supremului omagiu al neamului, exprimat prin folclor. Vasile Lucaciu – luptătorul dedicat cu trup și suflet cauzei „sfintei libertăți", cauzei dezrobirii românilor din Transilvania și unirii lor cu frații de peste munți – este unul dintre aceștia. Și-a cucerit acest impresionant omagiu prin tot ceea ce a trăit, a rostit, a scris, a înfăptuit. Ce momente să mai alegem, dintr-o viață și dintr-o operă mai mult decît exemplare? Din parlamentul de la Budapesta (a fost ales, cu o majoritate covîrșitoare, deputat de Beiuș), fulminantele sale discursuri, răspicînd drepturile istorice ale românilor din Transilvania, s-au propagat în fierbinți ecouri spre toate zările. După izbucnirea primului război mondial, trecînd Carpații, a desfășurat o susținută activitate pentru a determina intrarea României în război, alături de aliați, în vederea dezrobirii Transilvaniei. A luptat pentru cauza românilor transilvăneni și peste hotare, în America, Franța, Anglia și Elveția. A crezut pînă la sfîrșit în dreptatea luptei sale, consacrîndu-se ei cu întreaga-i ființă. Articolele, ca și demersurile sale oratorice, abundă în astfel de fraze tulburătoare: „Dacă vă lăsați să vă închidă, să vă calce libertatea și onoarea națională, nu meritați altă soartă"; sau: „Cauza noastră națională nu se poate cîștiga decît prin lupta și solidaritatea noastră dîrză și neînfricată"; sau: „Noi nu voim asuprirea altor țări și altor popoare, voim dezrobirea neamului românesc. Noi nu voim încălcarea altor teritorii ce nu ne aparțin, voim numai asigurarea drepturilor noastre naționale, de veacuri răpite cu nedreptul".

Nu numai „Doina" care-i poartă numele, dar multe alte mărturii – din epocă sau din ziua de azi – dau glas admirației față de cel ce a fost Vasile Lucaciu. Octavian Goga l-a numit „omul-drapel" și „cel mai mare talent oratoric al românilor ardeleni", scriitori și istorici i-au nemurit figura, așezînd-o în Pantheonul gloriilor naționale. Sculptorul Cornel Medrea i-a dedicat un impresionant monument, în care l-a înfățișat așa cum era: „drept și viforos ca un stîlp la hotare".

„Dalba primăvară" pentru care a trăit Vasile Lucaciu, întronată pe pămîntul românesc și prin lupta lui, revarsă asupră-i florile recunoștinței fără sfîrșit.

DORIN SĂLĂJAN

Azi la Alba-Iulia

Vom capta energia fulgerelor?

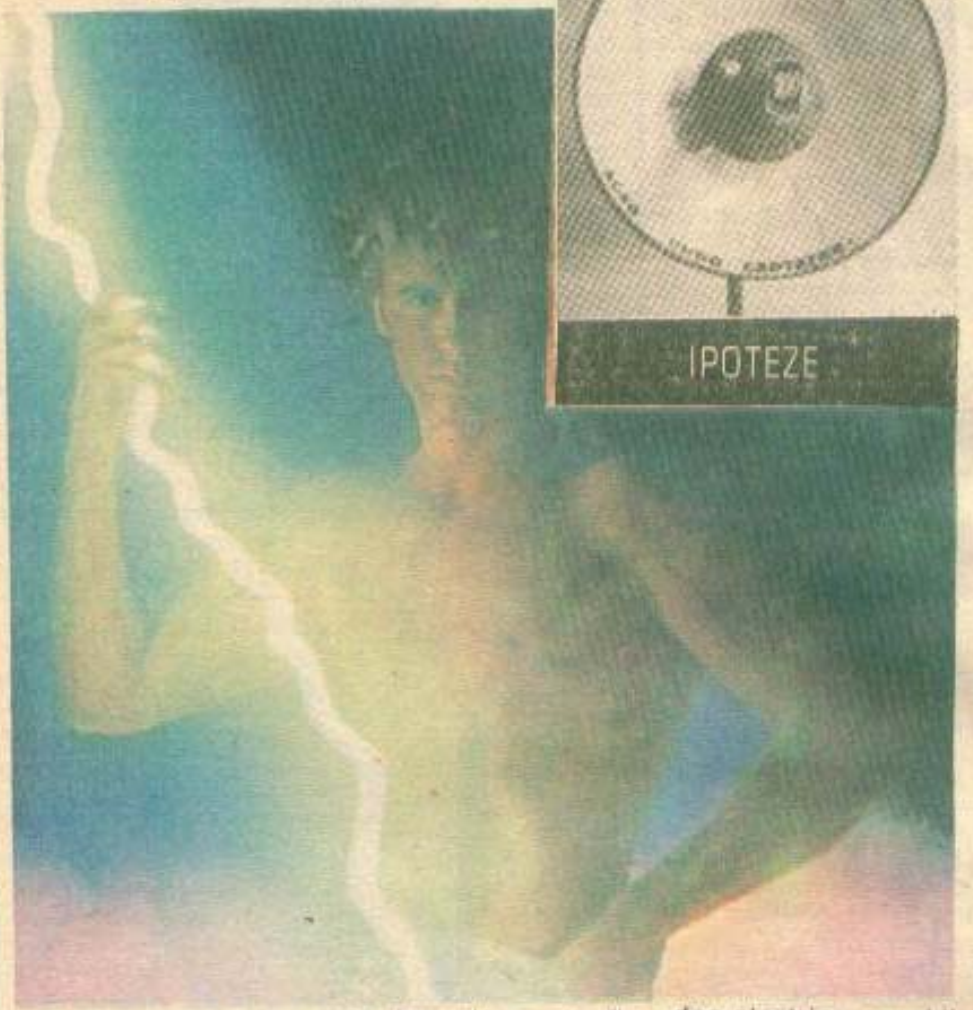

IPOTEZE

Paul Matei este o mai veche cunoştinţă a cititorilor noştri, iar invenţiile sale au făcut în mai multe rînduri obiectul unor reportaje publicate în „Flacăra". Dar Paul Matei este un izvor nesecat de idei novatoare şi în locuinţa sa, transformată în laborator, se nasc şi se finalizează în permanenţă soluţii şi construcţii originale. Am reţinut pentru paginile almanahului nostru cîteva din ultimele sale creaţii. Nu ne vom îngădui să facem nici un fel de apreciere asupra lor, această datorie revenindu-i în exclusivitate specialistului. Le încredinţăm tiparului deoarece ele se disting prin multă originalitate, ne conduc pe volutele fanteziei şi ne fac să observăm, din nou, cît de fecundă poate fi mintea omului.

Arac energetic. Sub această denumire, Paul Matei propune agricultorilor un arac care, folosind energia vîntului, pune în mişcare o turbină fizico-chimică, capabilă, susţine autorul, de a produce efecte biostimulatoare asupra plantei ce beneficiază de serviciile respectivului arac. El ar avea următoarele virtuţi: ajută planta să se dezvolte pe verticală, îi distribuie apă sau îngrăşăminte lichide, captează energia termică din mediul ambiant (în special de la soare), cedînd-o în beneficiul plantei. Aracul mai dispune şi de un cartuş ceramic, deo-electric, capabil de a difuza în mediul ambiant un miros ce îndepărtează dăunătorii.

Undo-captator agricol. De data aceasta este vorba de un dispozitiv electronic prin care autorul consideră că poate stimula dezvoltarea culturilor din pepiniere şi a celor submerse. Undo-captatorul agricol dispune de o antenă parabolică, direcţională, un amplificator de cîmp şi frecvenţă cu un etaj de filtraj reglabil. Modul de utilizare este următorul: prototipul este prevăzut cu o bornă pentru multiplicatorul distributiv de la care pleacă 30 fişe de distribuţie a undelor radio transmise din cosmos. Acestea, amplificate, filtrate şi aduse la o anumită bio-frecvenţă sînt difuzate în apă şi sol, adică la rădăcina pomilor sau în vasul în care au fost cultivate alge sau alte plante subacvatice. Autorul ar fi observat efecte benefice în dezvoltarea unor specii vegetale.

Antenă energo-captatoare. Paul Matei consideră că s-ar putea obţine energie electrică prin domesticirea uriaşei energii produse de descărcările electrice naturale, care, în unele zone, sînt deosebit de frecvente. Interlocutorul nostru ţine să amintească, astfel, că potenţialul mediu al unui fulger este de circa 90 de milioane de volţi. Această uriaşă revărsare de energie, crede Paul Matei, ar putea fi valorificată prin intermediul unor antene speciale, fixe sau mobile, amplasate pe nacela unor baloane meteorologice. Acestea ar capta fulgerul şi l-ar conduce spre un dispozitiv energetic; şi, de acolo, într-un cîmp de condensatori de forţă care ar stoca şi ar distribui apoi energia laboratoarelor de fizică nucleară, instalaţiilor de desalinizare a apei etc.

L. MAIOR

„În acest preț intră și infinitul“

Oameni care au fost:

HENRIETTE DELAVRANCEA, ȘTEFAN ODOBLEJA, GHEORGHE ȚIȚEICA

în amintirile contemporanilor

1

2

3

1. HENRIETTE DELAVRANCEA. Nume de prestigiu al arhitecturii românești moderne, autoare a unor inspirate proiecte arhitectonice și înflăcărată adeptă a valorilor naționale tradiționale, evocată de discipolul și colaboratorul ei, arh. Anghel Marcu.
2. ȘTEFAN ODOBLEJA. Creatorul „Psihologiei consonantiste“ și părintele ciberneticii, nume de referință al științei românești și universale, în amintirile unui fost camarad, lugojeanul Dumitru Goagă.
3. GHEORGHE ȚIȚEICA. Ilustrul matematician, descoperitor al unor categorii geometrice care-i poartă numele, a fost – așa cum ni-l prezintă fiica sa, Gabriela Țițeica – și un pasionat activist cultural, pledînd cu pasiune pentru un larg orizont al cunoașterii.

Între cele două războaie mondiale, arhitectura românească a fost dominată de două mari curente: al importatorilor de idei și al autohtonilor.
Curentul importatorilor de idei, în care s-au distins Duiliu Marcu și Horia Creangă, a adus în arhitectura românească o serie de influențe binevenite. Din păcate, foarte puțini din partizanii acestui „val" au fost în stare să asimileze și să propulseze o arhitectură care să țină seama de prezența noastră, cu datele ei imprescriptibile, pe teritoriul de la Dunăre și Carpați.
Al doilea curent, cel autohton, îi are ca reprezentanți pe Orăscu, Mincu, Grigore Cerchez, Antonescu ș.a. Acest curent a străbătut un drum greu. Mincu fusese animat, la început, de idei mari, dar, după trecerea timpului, se poate spune despre arhitectul născut aproape odată cu Eminescu că, pe cît a limpezit „Luceafărul" apele poeziei românești, pe atît le-a tulburat el pe cele ale arhitecturii. În secolul al XIX-lea i-a lipsit acestei arte românești un colindător, pe jos, prin toate provinciile, cu caietul în sîn, care să zidească limbajul contemporan și viitor al arhitecturii, așa cum făcuse Eminescu pentru literatură. Fără un „Luceafăr" de acest fel, mulți arhitecți români au rătăcit drumul. În această „tulburare a apelor" au văzut mai limpede, de la început, un Grigore Cerchez și un Cristofi Cerchez, pentru ca între cele două războaie – în timp ce elevii lui Mincu se străduiau să ducă mai departe, dar cu puteri de epigoni, ideile maestrului – cîțiva arhitecți precum Delavrancea, Joja, Cantacuzino, Doicescu, A. Gheorghiu, Iovănescu, prin eforturi mari și prin observații proprii, să redescopere valoarea arhitecturii noastre naționale.
În cadrul acestui benefic „val al autohtonilor", arhitecta Henriette Delavrancea rămîne o stea de mărimea întîi.
Nu a ezitat, la începutul profesiei, să se exprime în arhitectura zisă „modernă", numai că, în tot ceea ce a gîndit „modern", se află o pecete românească. În mîinile sale, arhitectura modernă nu este „internațională" și „de pretutindeni", ci a noastră.

→

Marile personalități au și darul de a cataliza energii și de a pune în valoare caractere. Ștefan Odobleja — acest savant român al lumii, care a lăsat urme temeinice în gîndire și știință — a lăsat urme și în sufletele multor oameni. Aceștia, cu bunul simț atît de stenic al poporului nostru, au intuit seriozitatea preocupărilor lui Odobleja. Din umbră adesea, au sprijinit, protejat, ajutat, salvat pe omul Odobleja.
Autorul rîndurilor care urmează este un om de optzeci și opt de ani. E din același Lugoj în care a fost plăsmuită **Psihologia consonantistă,** cartea de căpătîi a savantului. Ne povestește întîmplări cu Odobleja din timpul a cinci ani de zile în care i-a fost camarad.
Să zăbovim puțin lîngă amintirile lui Dumitru Goagă despre Ștefan Odobleja!

LIVIU PETRINA

În anul 1933 lucram la Spitalul militar din Turnu Severin. Din lipsă de spațiu, în aceeași cameră funcționau trei servicii, cu patru persoane – doi ofițeri de spate și doi subofițeri. Camera noastră de lucru era cu fața spre aleea principală a spitalului. Puteam vedea pe oricine intra sau ieșea pe poarta instituției.
Într-o zi, unul din ofițerii cu care împărțeam camera a zis: „Uite-l pe nebunul de Odobleja!" M-am uitat pe fereastră și am văzut un om scund și grăbit – un medic locotenent.
„Nebun? m-am mirat. Văd că e un ofițer medic!"
„Așa e... a convenit ofițerul. Dar e nebun". Acestea au fost primele cuvinte pe care le-am auzit despre Ștefan Odobleja.
În ianuarie 1934 m-am transferat la Regimentul 17 infanterie din Lugoj. Aici, șeful serviciului sanitar era un medic maior, Roman pe nume. Împreună cu acesta am făcut, din prima zi în care m-am prezentat la regiment, vizita medicală a militarilor proaspăt concentrați. Atunci l-am văzut pentru a doua oară pe Odobleja. Arăta, țin minte, ca un om deprimat și slăbit, așa cum ni-l înfățișează și fotografia din „Psi-

→

În cele de mai jos, nu voi vorbi despre lucrările tatălui meu în domeniul matematicii. Nu am competența necesară. Mă voi referi doar la contribuția pe care a avut-o — prin conferințe, articole în reviste, activități în cadrul unor societăți cultural-științifice — la viața spirituală a epocii sale.
Încă de pe cînd era elev la Craiova și colabora la „Revista Școalei", se ocupa nu numai de matematici, pasiunea lui suverană, ci și de literatură, colecția modestei, dar inimoasei publicații a liceenilor stînd semnificativă mărturie în acest sens. Mai tîrziu, ca profesor de matematici, se străduia să le insufle elevilor săi și gustul pentru literatură, pentru artă, pentru disciplinele umaniste, esențiale — în credința sa — pentru formarea unui intelectual adevărat. Astfel, la concursurile anuale de primăvară, la masa comună care-i reunea pe profesori și pe elevi, îi încuraja pe ultimii să recite poezii făcute de ei sau să cînte cîte un cîntec. Și mai avea o credință pe care a slujit-o cu pasiune de-a lungul întregii vieți: aceea potrivit căreia în activitățile instructiv-formative trebuie să intre, cu mari și imprescriptibile drepturi, elementul moral, ca decisiv în edificarea omului. Cînd, în 1905, împreună cu marele chimist, prof. G.G. Longinescu, tata a fondat revista **Natura,** revistă de popularizare a științei, primul gînd, mărturisit în prefața celui dintîi număr al publicației, a fost acela că popularizarea trebuie făcută de un călăuzitor priceput, căci, altfel, devine searbădă. De aceea, a început să caute tineri care, încheindu-și cu strălucire studiile universitare de specialitate, erau capabili, grație unui larg orizont cultural, să comunice convingător și interesant cele știute. Prietenii îi tachinau: „A venit cutare de la Paris, a studiat acolo radiografia (lucru nou pe atunci), cînd te duci să-i vînezi articole?" Cum eram foarte mică, îmi închipuiam că „articolele" sînt niște animale și că tata are nevoie de un ajutor, ca să le prindă și să le ducă într-un loc numit

→

→

De ce contribuția sa la devenirea arhitecturii românești a fost mai mare decît a altora? Toți pînă la ea, și aproape toți contemporanii ei, sau cei de după ea, cînd au vrut să facă ceva național și-au sprijinit opera pe folosirea ornamentelor pînă la obosirea zidului. Ea redescoperă zidul casei țărănești simplu, cu prispe și cu goluri bine proporționate. „Simplitatea", cum spusese Brâncuși, această „complexitate rezolvată", a condus-o spre realizarea sintezei dintre arhitectura modernă și cea tradițională românească.

Am avut norocul să lucrez cu „doamna Delavrancea" - cum îi vor spune, șase decenii la rînd, generații de slujitori ai planșetei - prin anii '50-'53, colaborînd la proiectele pentru un turn de apă la Uzinele „Electroputere" din Craiova, pentru un turn de apă la fabrica de var din Medgidia, apoi la Spitalul Fundeni (cînd fațadele se proiectau în arhitectură modernă). La blocul din strada Brezoianu (care era terminat) mi-a cerut să desenez numai inscripția de la intrare. La sanatoriul de noapte din Hunedoara mi-a dat, în schimb, libertăți mai mari. Concursul pentru monumentul greviștilor de la Galați l-am luat amîndoi - cu participare egală - cu Premiul I. Am mai lucrat cu „doamna Delavrancea" și la alte proiecte și, fiind astfel destul timp în preajma sa, am izbutit să aflu mai multe despre viața și arta ei. Iată, pe scurt, cîteva lucruri:

■ Angajată, de pe cînd era abia studentă, la „Eforia spitalelor civile", a fost trimisă, încă din prima zi de lucru, pe o iarnă grea, cu banii în mînă, să cumpere scînduri de la depozitele din Obor, să cumpere cuie de la prăvălia lui Predoleanu, să se tocmească cu încărcătorii și cu cărăușii și să ducă aceste materiale la atelierul de făcut coșciuge de la Spitalul „Colentina", împreună cu schițele necesare. Examen greu pentru o femeie, dar de care ea s-a achitat exemplar.

Mai tîrziu, după ce proiectase locuințe demne și frumoase pentrù țărani, după ce demonstrase că se pot face și imobile de locuit „moderne", cu multe nivele, dar cu caracter românesc, după ce

---

→

hologia consonantistă" prin anii aceia. Nu venise să ne dea ajutor la vizita medicală, ci, intrînd într-un salon de bolnavi, se apucase de scris. Medicul maior, un om înțelegător, l-a lăsat în pace. La sfîrșitul vizitei l-am întrebat ce-i cu acest Odobleja, de ce arată așa. Nu cumva - am continuat, amintindu-mi episodul din 1933 - e nebun, cum spun unii?

Nu, a răspuns medicul calm, nu, Odobleja nu-i deloc nebun. Dar el nu-i făcut pentru un serviciu rutinier și istovitor, e făcut pentru știință, de care se ocupă tot timpul, neglijîndu-și celelalte treburi. Din această cauză, la patru-cinci luni e mutat, disciplinar, în altă garnizoană. Așa ajunsese Ștefan Odobleja și aici, la Lugoj. „Cu tinicheaua de coadă", cum se spune. Nu aveau încredere în el nici colonelul comandant al regimentului, nici generalul, comandantul brigăzii.

Ștefan Odobleja - am văzut de la început - cunoștea perfect patologia, dar neglija terapia

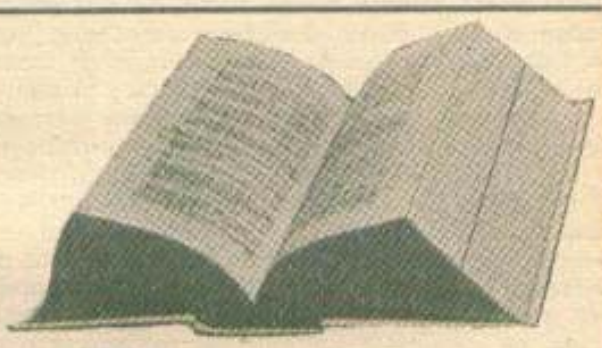

„Psihologia consonantista" de Ștefan Odobleja: cei ce au citit-o au fost frapați de asemănarea dintre ideea de bază a „consonantismului", circularitatea și reversibilitatea fenomenului, și ideea de bază a „feed-back"-ului, pe care e fondată cibernetica (posterioară cărții lui Șt.O.) atribuită lui Norbert Wiener. O prioritate mondială românească dintre cele mai prestigioase!

→

„Natura", ca într-un fel de grădină zoologică. I-am auzit, odată, pe doi pedagogi ai școlii care spuneau, despre un altul, că „devorează" articolele din „Natura", ceea ce m-a făcut să cred că animalele cu pricina erau bune de mîncat.

În anii care au urmat s-au fondat o seamă de societăți culturale, la care tata și-a dat din plin obolul. Astfel, în cadrul **Asociației române pentru înaintarea științelor** a ținut, la 4 octombrie 1912, o conferință despre „Cultura științifică", în care arăta că lumea are nevoie nu numai de cultură științifică, ci și, în egală măsură, de una literară și artistică.

Tata știa ca nimeni altul să facă apropiate, comprehensibile, toate lucrurile. Cînd eram copil îmi arăta, pe cer, diferitele constelații, învățîndu-mă să le cunosc. Îmi spunea că și el le învățase de la tatăl său, mecanic pe vapoarele dunărene. Aceasta se petrecea, mai ales, la Bușteni, unde mergeam vara și unde cerul montan era foarte clar. Odată, cînd era luna plină și stelele nu se mai vedeau, mi-a spus că stelele, de fapt, sînt mult mai luminoase ca luna. Văzîndu-mi neîncrederea, m-a dus în casă, într-o odaie vag luminată de lună, unde a aprins o lampă cu petrol, cum aveam pe atunci. Mi-a spus că lampa este, față de lună, ceea ce este luna față de stele: este mai luminoasă, fiindcă e mult mai aproape de noi.

În 1908, astronomul Victor Anestin înființase **Societatea Astronomică Română,** iar în 1913 societatea **Prietenii științei,** ultima împreună cu Gh. Țițeica. Societatea **Prietenii științei** nu se ocupa numai de astronomie, ci și de multe alte lucruri. Astfel, tata a ținut odată, în cadrul ei, o conferință despre „Organizare", alteori a abordat alte subiecte, de larg interes cultural și obștesc. Nu mai vorbesc de cuvîntările ținute la **Societatea Femeilor Române,** ca și la multe reuniuni și congrese, înainte de primul război mondial.

În anii războiului, tata, care nu auzea bine, n-a

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

realizase pretenţioase vile, palate şi felurite instituţii, vorbea cu mult suflet despre un chioşc pentru vîndut legume, pe care-l ridicase, între două calcane, la Balcic, ori despre proiectul prin care transformase o moară veche într-un hotel. Se comporta întotdeauna ca un mare actor, care ştie să facă o inegalabilă creaţie din orice rol.

■ Era studentă cînd şi-a construit, singură, casa. O găseai, iarna, la parterul sau la etajul întîi al locuinţei sale din str. Eminescu. Odaia în care dormea şi lucra, ca de altfel toată casa, era spoită cu var, avea uşi şi ferestre de anumite proporţii, firide şi mobilă în zid. „Le ceream arhitecţilor care o vizitau, în special celor care o făceau pentru prima oară, să-şi imagineze altă plasare a golurilor în zid, altă aşezare a mobilei sau orice altă schimbare de scenografie. Primeam mereu acelaşi răspuns: altfel şi mai bine nu se poate."

Din primăvară pînă toamna tîrziu, cînd da bruma, urca „sus" (la etajul al doilea), aşa cum urcă ciobanii la munte, şi locuia acolo, într-un fel de chilie cu trei pereţi, cel de-al patrulea fiind complet deschis spre o terasă plină de flori. Terasa era pardosită cu piatră adusă de la malul Mării Negre. Florile – busuioc, crăiţe, zorele, cîrciumărese, muşcate – descindeau din veritabile „dinastii", aveau stră-străbunice prin curţi de străvechi lăcaşuri ori erau aduse de vreo babă din cine ştie ce văi la fel de bătrîne, rar călcate de om.

Ne povestea cum, dormind vara în această chilie, a auzit odată, în liniştea nopţii, ademenitorul „cîntec al ielelor". „Scăpase", chipurile, de primejdie, numai pentru că fusese prevenită de Veta, femeia care o ajuta la menaj, femeie născută şi trăită la ţară, că, dacă aude vreodată „ielele", să nu cumva să întoarcă privirea spre locul de unde vine cîntecul. Nu numai cu Veta, dar cu toate ţărăncile şi cu toţi ţăranii pe care îi întîlnea discuta îndelung despre cele vechi, despre folclorul şi despre mitologia noastră.

■ O neobosită. De o precocitate, dar şi de o longevitate artistică ieşite din comun. La 30 de ani

→

bolilor. Mai bine zis, n-avea destulă răbdare pentru ea, solicitat fiind, mereu, de cercetările lui ştiinţifice. Iar atunci cînd, totuşi, se ocupa de bolnavi, o făcea într-un fel al lui, de natura să atragă asupră-i toate fulgerele. Îmi amintesc de un căpitan care venise la vizita medicală acuzînd dereglări cardiace. Odobleja, chemat de maiorul medic ca să-l examineze pe căpitan, a cerut unui infirmier o cîrpă udă şi un creion chimic. După care şi-a pus urechea pe toracele căpitanului, a dat peste el cu cîrpa, a tras apoi, cu creionul, o linie, şi tot aşa, mereu, pînă cînd pe torace a apărut, desenată, inima, în starea mărită în care se afla. „Gata!" îi spune el căpitanului. „Am aflat ce trebuia". „Bine, dar eu ce am de făcut?" a întrebat căpitanul. „Vă duceţi şi dumneavoastră la babele doftoroaice, o să vă spună ele ce să faceţi", a replicat Odobleja şi, întorcînd spatele căpitanului, a intrat în salonul de bolnavi şi s-a apucat de scris. El nu profesa medicina în particular, nu avea cabinet medical. Iar căpitanul acela n-avea, practic,

cine ştie ce.

În 1935, maiorul medic Roman a ieşit la pensie. Ştefan Odobleja a rămas medic al regimentului.

Mai marii noştri, colonelul şi generalul – doi inşi necioplţi, „cazoni", proveniţi din fosta armată imperială austro-ungară –, au pornit o adevărată ofensivă împotriva lui Odobleja. Au început să facă presiuni asupra mea, spre a mă forţa să dau referinţe negative despre doctorul Odobleja. Neizbutind, au recurs la o înscenare. Într-o zi, veniseră la consultaţii vreo două-trei sute de recruţi. Hotărîsem să-i cercetăm nu în sala de consultaţii, ci afară, pe coridor, unde era loc mai mult şi mai multă lumină. Ştefan Odobleja mi-a cerut să-i trimit înăuntru, în sală, numai cazurile pe care nu le pot rezolva singur.

→

fost chemat sub arme, ci mobilizat la o şcoală de ucenici din Vitan, ca să-l înlocuiască acolo pe profesorul de matematici, trimis pe front. Contactul cu viaţa de atelier a ucenicilor, ca şi cu cea a profesorilor lor, i-a inspirat o conferinţă din care păstrez punctele principale, scrise pe o bucăţică de hîrtie. Cred că a ţinut această conferinţă la cererea inginerului D. Leonida, pentru profesorii de la şcolile de arte şi meserii sau de ucenici (şcoli al căror fondator fusese Leonida, unul din cei „vînaţi" pentru articole la **Natura**). Dau mai jos, transcriind de pe ciorna conferinţei, cîteva din sfaturile adresate de tata profesorilor de la aceste şcoli:

„Să se dea din matematici numai ceea ce este folositor, ce este strîns legat de atelier şi de viitorul lucrătorilor..."

„Profesorul să cunoască atelierul, ca să dea învăţămîntului legătura cu atelierul..."

„Să se tindă la lucrare (învăţătură) cinstită, cu ordine, punctualitate etc., calităţi morale care se vor transporta apoi în atelier..." etc.

În timpul primului război mondial se iniţiaseră pe front, de către colonelul, apoi generalul Ion Manolescu, originar din Breaza, nişte şedinţe de culturalizare, care la sfîrşitul războiului s-au transformat în „Casele Naţionale pentru Învăţături şi Îndemnuri bune", mai pe scurt: **Casele Naţionale.** În activitatea acestora, generalul Manolescu l-a atras şi pe tata, care a răspuns cu cel mai mare entuziasm. A vorbit la inaugurarea mai multor asemenea „case" — la Roşia Montană, la Brăneşti, lîngă Pucioasa etc. La Brăneşti, din insistenţa inimosului avocat C. Rizescu, originar de acolo, vechii „case naţionale" i s-a pus, acum cîţiva ani, numele de „Casa de cultură Gheorghe Ţiţeica". Am fost martora evenimentului şi îmi amintesc, cu emoţie, cum, după ceremonie, cîţiva localnici în costume naţionale, membri ai corului care onorase serbarea, mi-au spus că, cu vreo 30 de ani înainte, copii fiind, cîntaseră la inaugurarea la care vorbise tata.

→

cucerea laudele lui Cristofi Cerchez pentru casele de la Eforie, la 40 făcea celebrele sale vile de la Balcic, iar la 80 de ani încă întocmea studii și proiecte de arhitectură românească! Trecuse chiar de 80 de ani cînd colinda, pe jos, satele din Gorj, Mehedinți, Buzău, Prahova, Ilfov, delegată de un institut de cercetare pentru a studia arhitectura locurilor și pentru a elabora proiecte de case țărănești contemporane. Nu a părăsit Arhitectura (cu „A" mare) pînă în ultima zi a vieții.

■ Cînd, cu ani în urmă, conducînd-o la atelierul sculptorului Anghel, i-am zis maestrului că, desigur, auzise de arhitecta Delavrancea, el a răspuns: „Nici n-am auzit de o altă femeie arhitect". Nu era atît cunoscuta lui politețe, cît un adevăr al acelui timp, recunoscut de toată lumea.

Fel de fel de oameni, care o văzuseră la televizor și o auziseră vorbind în apărarea arhitecturii românești, o opreau pe stradă, în tramvai, în tren, ca să-i sărute mîna. Țăranii din jurul Bucureștiului, cărora le colindase satele, ca să-i ajute să-și ridice case frumoase, o numeau „Mamaia noastră". Țăranii din satul meu, de sub munții Chiojdului, cînd au văzut-o la ei acasă și au auzit cum o cheamă, i-au zis „Vrîncioaia".

■ Începea orice proiect printr-o schiță foarte mică, între dimensiunile unui timbru și ale unei cutii de chibrituri, întocmită pe orice hîrtiuță găsită la îndemînă. Această primă schiță nu era o „căutare", ci o exprimare sigură, îndelung rotunjită în minte.

Apoi, schița-embrion se amplifica treptat și devenea proiect de execuție.

Nu făcea variante decît în cazuri cu totul excepționale și numai la stăruința vreunui beneficiar. În mod obișnuit, se exprima printr-o singură soluție de arhitectură - cea mai bună.

■ Își boteza creațiile, așa cum o fac un poet sau un pictor: „Castelul pe nisip", „Unde bate capra neagră", „Casa Vulturului", „Casa Mușului", „Cuibul lui Mugur", „Casa zugravului din Drăghiceni", „Casa Olarului", „Hanul lui Marcu", „Liniște", „De veghe", „De azi și de demult", etc.

Un recrut care se plîngea de niște dureri imaginare (și care, după cum mi-am dat seama ulterior, era instrumentul înscenării) nu s-a mulțumit cu consultul meu. L-am trimis, cu un sanitar, înăuntru, la doctorul Odobleja. Nu după mult timp, recrutul a ieșit și a plecat, fără să spună nimic.

A doua zi, colonelul și generalul m-au întrebat: „Dumneata știi că ieri, la vizită, locotenentul Odobleja l-a bătut pe un recrut cu o coadă de mătură?" „Nu", am răspuns. „Cum adică, nu? s-a răstit generalul. Doar ai fost părtaș la vizită!" Le-am explicat celor doi că eu îi consultasem pe recruți pe coridor și că numai cazurile mai deosebite le trimisesem înăuntru, lui Odobleja. Și că, dacă recrutul ar fi fost totuși bătut, aș fi auzit aceasta de pe coridor.

De fapt, generalul și colonelul aveau ce aveau împotriva lui Ștefan Odobleja nu atît pentru faptul că își ignora datoriile de rutină (pe care, trebuie să precizez, nu le ignora decît în cazuri ignorabile cu adevărat, în cele serioase achitîndu-se din plin de obligații), cît pentru preocupările lui științifice, de care, în epocă, începuse să se audă și care le răneau orgoliul de „mai mari".

După un timp, generalul a fost mutat la Arad, iar colonelul a ieșit la pensie. Cum serviciul sanitar condus de Ștefan Odobleja mergea bine, coloneii care au urmat la comanda regimentului i-au dat notă bună și l-au propus pe medicul-cercetător pentru avansare.

E drept că, așa cum am arătat, Ștefan Odobleja, cînd era prins de cercetările lui (improvizate, căci nu avea la dispoziție laboratoare), nu putea fi rupt de la ele chiar dacă ar fi luat regimentul foc. La fel ca Arhimede din Siracuza, pe care nu-l interesa că romanii ocupaseră cetatea și că-l puteau omorî.

Noaptea punea un soldat să lovească un fier sau o tablă din curte, iar el asculta, din cameră, cum se transmite zgomotul prin zid. Tot noaptea, se ducea cu soldatul la podul de

---

La București, la Fundația Universitară, se ținea, în fiecare miercuri seara, o ședință care se deschidea cu o scurtă prelegere a profesorului Țițeica, abordînd cele mai diferite subiecte culturale, chiar și sportive. Sala era totdeauna ticsită. După prelegeri urma un program artistic, unde se produceau diverși tineri, cîntăreți vocali sau instrumentali. Tata se ocupa de aproape de ei, depistîndu-i pe cei talentați. Mulți dintre ei au devenit, mai tîrziu, ingineri, doctori, profesori sau chiar artiști de renume. I-aș aminti, dintre ei, pe Gh. Nichifor, profesor de geometrie descriptivă la Universitate (care, cu mulți ani înainte, scrisese un articol în **Natura** despre „Mitologia Soarelui"), M. Ghermănescu, profesor la Politehnica din Timișoara, apoi, la București, prof. Petre Sergescu, care se producea în arii de operă ș.a.

26 dintre conferințele lui Gh. Țițeica nu au fost încă publicate. Ele sînt depuse la Academie, la fondul G. Țițeica, în manuscris. Am mai găsit, prin diferite sertare, și fragmente din alte conferințe. Am descoperit, astfel, două pagini din conferința intitulată „Cultură și optimism", ținută la Societatea culturală **Casa Luminii** din Severin, la 27 martie 1932. În această conferință, tata începea prin a aminti că, la acea dată, se comemora centenarul morții lui Goethe și, spunea el mai departe, Goethe — chiar el, marele Goethe! — recunoscuse, prin cuvintele sale din urmă: „Mehr Licht", adică „Mai multă lumină", că nu văzuse tot, nu înțelesese tot. De unde, îndemnul adresat ascultătorilor de a se strădui să vadă și să înțeleagă cît mai multe.

Foarte mult a iubit prof. Gh. Țițeica muzica. Încă de pe cînd era elev la Craiova cînta la vioară. Mai tîrziu, cînd auzul i-a slăbit, a fost nevoit, cu regret, să renunțe la această pasiune. O bogată cultură în domeniul muzicii și-a făcut la Paris. Strîngea bănuț cu bănuț ca să-și poată cumpăra cel mai ieftin loc la concertele de muzică clasică sau modernă. Astfel,

DELAVRANCEA

■ A fost încîntată cînd un beneficiar a mărturisit că prispa casei lui – avîntată, prin îndrăzneala arhitectei Delavrancea, deasupra valurilor – îl face să simtă răul de mare în propria-i locuință.
■ A cumpărat la malul Mării Negre, pe un bot de deal, un teren de numai vreo sută cincizeci de metri pătrați, pe care se afla o odaie cu o prispă generoasă și un păr foarte bătrîn. Cînd soțul ei a văzut achiziția, a protestat împotriva prețului enorm de mare pe care-l plătise. Ea i-a arătat întinderea mării și i-a răspuns: „În acest preț intră și infinitul".
■ Martoră a atîtor evenimente din veacul trecut și din veacul nostru – și de multe ori implicată în ele –, Henriette Delavrancea nu ne va mai povesti despre Badea Cârțan, nici despre islazul care ținea de la Piața Victoriei pînă la rîul Colentina, nici despre trimișii la București ai Transilvaniei de dinaintea Unirii, în frunte cu Lucaciu și cu Goga, trimiși primiți în casa bunicilor Lupașcu, ori în casa tatălui ei, scriitorul Barbu Ștefănescu Delavrancea. Nici despre școala de arhitectură din Brezoianu. Nici despre oferta de lucru pe care, într-un moment de criză, în care-i lipseau comenzile, o adresase curții imperiale din Abisinia și pe care o semnase, simplu, H. Delavrancea, ca să nu se știe că e o femeie. Nici despre colaborarea ei cu sculptorița Cotzebue, „o femeie urîtă, judecătoare de tribunal la Odessa, care condamnase la moarte pe un general de origine Cantacuzină, dar care se îndrăgostise de condamnat în aceeași ședință, pentru ca, noaptea, să-l scoată din închisoare și să fugă cu el în România". Nici despre artiștii și savanții pe care i-a cunoscut, de la Nicolae Grigorescu și Vlahuță la Mincu, dr. Cantacuzino sau dr. Paulescu. Nu ne va mai vorbi despre lumea unui timp de aproape un secol, pe care l-a trăit în prea plinul lui.
E rîndul nostru, al celor de azi, să-i întoarcem „doamnei Delavrancea" prinosul unor cuvinte, omagiindu-i exemplara sa trudă închinată culturii și artei românilor.

Arh. ANGHEL MARCU

ODOBLEJA

lemn de peste rîul Timiș. Acolo, soldatul bătea, cu ciocanul, în balustrada podului, iar el asculta cum se transmite sunetul, prin lemn, peste cursul apei. Își rotunjea și își verifica teoria care avea să-l facă celebru. Trăia doar pentru o idee, pentru marea lui idee care avea să-l consacre, în timp, ca premergător al cibernetici. Altceva nu exista pentru el.
Cînd plecam la manevre, mai totdeauna întîrzia. Abia la ieșirea din oraș apărea și el. Îl pofteam pe scaun, în căruță, dar se trîntea, țărănește, jos, pe scîndura acesteia. După doi-trei kilometri sărea din mers și o lua la fugă înapoi. Apărea după vreo două zile, apoi iar dispărea, chemat de marile lui preocupări științifice. Semna orice hîrtie pe care i-o puneai în față. Dacă i-ai fi pus în față propria lui demisie, ar fi semnat-o fără să știe ce a semnat.
Nu l-am văzut niciodată vesel pînă la tipărirea „Psihologiei consonantiste".
Tipărise și expediase la Paris partea întîi a „Psihologiei consonantiste". Urma să tipărească și partea a doua, cînd a fost propus pentru avansarea la gradul de căpitan. Dar numai de grad nu-i păsa în acele momente. Își cheltuise, cu tipărirea cărții, toată solda sa de medic locotenent. Dar era fericit. De fapt, nici nu avea nevoi prea mari, fiind un om cumpătat. Nu bea, nu fuma, umbla cu haine uzate, cu tocurile cizmelor scîlciate, iar în camera lui nu avea decît un pat, o masă și două scaune. În schimb, maldărele de cărți și de manuscrise umpleau totul.
Așa l-a văzut – într-o ținută vestimentară amendabilă – generalul comandant al Corpului 7 Armată, de la fereastra vagonului-salon oprit, o clipă, la peronul 1 din gara Lugoj, în 1938. Drept care, generalul l-a mutat, disciplinar, la Lipcani, dincolo de Prut.
Așa m-am despărțit, atunci, de savantul Ștefan Odobleja.

DUMITRU GOAGĂ

ȚIȚEICA

l-a auzit pe foarte tînărul George Enescu dirijînd „Poema Română" (de care și-au amintit amîndoi cînd maestrul Enescu a fost ales membru al Academiei, iar tata, ca secretar general al acesteia, a rostit discursul de recepție).
Îl interesau toate artele, din care se împărtășea cu fervoare, comunicînd și altora cele aflate. Astfel, într-o conferință cu titlul „Matematica și arta", ținută după ce s-a întors de la un congres desfășurat la Atena, vorbește pe larg despre arta clasică greacă.
Îl interesa, de asemenea, sportul, pe care îl considera o componentă a culturii generale. Practica, încă de pe cînd era copil, înotul în apele Dunării, la Turnu Severin, iar mai tîrziu alpinismul în Bucegi, sub îndrumarea unui mare cunoscător al acestui masiv, Nestor Urechia, scriitor, inginer și profesor de geometrie descriptivă la Politehnică.
Ceruse ca la casele naționale din Breaza să se amenajeze și un teren sportiv, la inaugurarea căruia m-a luat și pe mine. A venit acolo, de la Văleni, și profesorul Nicolae Iorga. În timp ce, înainte de discursurile de rigoare, tata discuta cu unii dintre organizatori, profesorul Iorga mi-a explicat regulile fotbalului, demonstrîndu-le chiar, cu ajutorul unei mingi. Eram pe atunci elevă de liceu. Intimidată de savant, n-am înțeles nimic din demonstrația sa...
Și acum, în încheiere, să rezumăm: ce înțelegea profesorul Gh. Țițeica prin cultură? O spune, printre altele, în conferința „Cultură și progres": „Cultura e muncă, e energie sufletească". Iar în conferința de la Severin, citată mai sus, „Cultură și optimism": „Cultură înseamnă energie, orientare, armonizare, unire, optimism".
Pentru difuzarea largă a acestui fel de cultură, profesorul Gh. Țițeica a activat, fără odihnă, pînă în ultimele momente ale vieții sale.

GABRIELA ȚIȚEICA

50 de ani de la declanşarea celui de-al doilea război mondial

DRUMUL AURULUI

România ajută Polonia invadată de hoardele hitleriste

Nu este un bun povestitor, cu toate că încearcă să dea cuvintelor sfătoşenia unei *imitaţii* după Creangă. Asta se simte chiar de la început, fiindcă protocolul după care se recomandă vădeşte un tipar împrumutat: „Darie Costache, fiul lui Nică şi-al Saftei din satul Curseşti de pe valea Racovei, din judeţul Vaslui".

Cînd a început primul război mondial abia terminase clasele *primare* şi n-a mai ajuns pe băncile şcolii decît trei ani mai tîrziu, în 1919. După gimnaziu a urmat Liceul militar la Iaşi, apoi Şcoala militară de infanterie din Bucureşti. Şcoala asta, zice, era pe strada Izvor, lîngă stadionul ANEF. Făcea trei zile cursuri şi trei zile aplicaţii în teren, plus alte „scamatorii", şi i se pare că şi acum mai are bătături de pe urma marşurilor istovitoare la capătul cărora şi-a văzut, pe umeri, tresele de sublocotenent. Apoi, pentru că aşa s-a nimerit să fie, după o instrucţie specială, după absolvirea altor cursuri şi după stagiul prin cîteva garnizoane a ajuns profesor la Şcoala de jandarmi din Oradea şi acolo a rămas pînă în 1939, cînd evenimentele care se petreceau în lume făceau să nu mai aibă nici o importanţă dacă este cineva sau nu este un bun povestitor. Vara trecuse într-o aşteptare încordată. Va fi război sau nu va fi? — aceasta era întrebarea. „De aici înainte — spunea editorialul oficiosului guvernamental „România" din 25 august — nervii oamenilor nu vor mai putea fi nici întinşi, nici suciţi, nici răsuciţi fără primejdia de a-i vedea plesnind ca pe nişte coarde care au vibrat prea mult".

După „criza Danzigului", la 1 septembrie, la ora 4,45, Germania hitleristă ataca Polonia. Era, de fapt, începutul celui de-al doilea război mondial şi chiar în acea zi Nicolae Iorga înălţa aceste cuvinte profetice: „Nu va învinge tehnica superioară ci inteligenţa conducătorilor, însufleţită de convingerea că luptă pentru dreptate şi umanitate". Iar în continuare: „orice speranţă de lovituri repezi şi decisive se va sfărîma de rezistenţele de care sînt capabile numai popoarele care au cultul onoarei şi deprinderea, de atîtea ori seculară, a jertfei". Urma intrarea în război a Angliei şi Franţei, în ceea ce avea să se cheme, pe frontul de vest, „războiul ciudat", în care operaţiunile militare se limitau la „activitatea locală a elementelor de contact".

În urma Acordului polono-român din 16 septembrie, în noaptea de 17 spre 18 septembrie şi în zilele ce au urmat exodul refugiaţilor polonezi spre graniţele României a luat aspecte dramatice. Cuvintele unui demnitar român, cu atribuţiuni administrative în nordul Moldovei: „Datori sîntem, ne obligă un elementar sentiment de umanitate, să-i primim cu bunăvoinţă, să-i ajutăm în aceste clipe de deznădejde şi lipsă. Mă îndrept către inimile duioase ale moldovenilor, a căror ospitalitate şi bunăvoinţă au devenit proverbiale, cerîndu-le asistenţa cea mai caldă pentru refugiaţii polonezi, atunci cînd le va fi cerută de reprezentanţii autorităţilor".

Mărturia unui polonez: „Am găsit cantine speciale, care erau în plină funcţiune. Crucea Roşie, de îndată ce au apărut la graniţă primele coloane de refugiaţi, a organizat astfel de cantine în drumul lor, aşa încît pretutindeni ni s-a dat o îngrijire care ne-a mişcat adînc. Nu e oraş pe unde am trecut şi în care să nu fi găsit asemenea sprijin". Iată o altă mărturie, aparţinînd unui scriitor: „În faţă, pe solul românesc, ne întîmpină oameni buni, cu lapte, cu pîine, cu fructe — iubire pe feţele lor

pașnice. Iar în jur, ochiul zărește un pămînt fertil, copt, fața unei țări bogate și fericite care, față de cei ce și-au pierdut patria, n-au uitat totuși acea datorie creștină și cea mai înaltă dintre toate: mila. Mai mult decît grozăviile acestui război, va dăinui amintirea acelei atitudini cavalerești pe care poporul român a manifestat-o față de cel polon în clipa prăbușirii sale".

Încă de la 11 septembrie, guvenul polonez înștiințase guvernul român, în mod confidențial, că ar dori să depoziteze în străinătate o mare parte din rezerva de aur a Băncii Poloniei. În acest scop, cerea aprobarea de tranzit pe teritoriul României. În aceeași zi, guvernul român își dăduse acordul. Aflînd că tezaurul polonez, transportat cu un tren, părăsise portul Constanța, fiind îmbarcat pe un vas britanic, ministrul Germaniei la București, Fabricius, a înmînat lui Grigore Gafencu, ministrul român de externe, un energic protest. Se considera că atitudinea românilor fusese potrivnică îndatoririlor lor de neutralitate, deoarece aurul putea înlesni polonezilor să ducă mai departe lupta împotriva Germaniei. Grigore Gafencu răspunsese că deși „guvernul român a refuzat să primească în depozit acest aur, el nu se poate opune să tranziteze aurul polonez, care e o marfă ca toate celelalte". Mai mult, în zilele următoare noi obiecte de valoare aparținînd statului polonez au fost expediate prin România spre Occident, un astfel de transport spre Marsilia fiind efectuat cu vasul românesc „Suceava". Și n-a rămas un secret, în cele din urmă, nici pentru Germania hitleristă că al doilea transport de aur polonez a fost depozitat chiar la Banca Națională a României. În legătură cu acest ultim transport a intrat în viltoarea evenimentelor și „fiul de țărani răzeși" Costache Darie.

La granițele nordice ale țării, secretarul de stat de la Interne, Gabriel Marinescu, preluase comanda forțelor de pază din zonă. Într-acolo a plecat și Regimentul de jandarmi pedeștri București, în cadrul căruia căpitanul Costache Darie fusese mobilizat și i se dăduse comanda companiei a 6-a. Cînd el s-a prezentat, la ordin, lui Gabriel Marinescu, la chestura de poliție, acela i-a vorbit despre transportul de aur polonez, i-a spus „căpitane, dumneata preiei această misiune" și i-a dat instrucțiunile necesare.

Polonezii scoseseră scaunele de la autobuzele din Varșovia și cu acele autobuze transportau aurul. Lîngă fiecare șofer se afla un delegat polonez, funcționar superior de bancă, iar în fiecare autobuz erau cîte 4 finanți, oameni din poliția băncii. Lîngă fiecare delegat, Costache Darie a instalat cîte un subofițer cu pistol automat, iar pe cei 4 finanți polonezi dintr-un autobuz i-a dublat cu cîte 4 jandarmi înarmați. În acest fel, convoiul a pornit la drum spre Suceava. Și dacă Darie Costache își aduce bine aminte, convoiul era alcătuit din 60 de autobuze, plus o mașină de intervenție, plus trei automobile. La acestea se adăugau încă două autobuze care transportau jandarmi. Cînd convoiul se oprea, aceștia din urmă făceau imediat cordon și nimeni nu mai putea să intre sau să iasă din cerc. Pe ruta Fălticeni-Roman, convoiul a ajuns la Bacău. Aici, își amintește Costache Darie, a văzut patru legionari împușcați. Începuseră represaliile. Pentru că legionarii, „cuibul de vipere crescut la sînul Țării Românești" — cum scria un ziarist în acele zile — îl asasinaseră la 21 septembrie pe primul ministru al României, Armand Călinescu. Se găsise „mînă românească ridicată pentru a ucide ordinea românească, pentru a lovi pe la spate în sfetnicul ordinei lăuntrice și al apărării naționale". În acele împrejurări, cînd la granițele de nord ale țării se petreceau evenimente dramatice, cînd ungurii masaseră 250 000 de soldați la granița românească și cînd, în general, situația impunea redislocarea forțelor armate și dispunerea marilor unități într-un sistem de apărare circular, asasinarea liderului politic român apărea ca o „faptă nemernică", avînd „caracterul unei clasice trădări de neam". În astfel de împrejurări, Costache Darie avea o misiune de îndeplinit și a îndeplinit-o. Prin Focșani, Rîmnicu Sărat, Buzău, a ajuns cu convoiul lui la Ploiești. Acolo a primit ordin să dirijeze convoiul în pădurea Băneasa. Cu măsuri speciale de siguranță, autobuzele au fost îndreptate, pe rînd, spre Banca Națională. Operațiunea aceasta s-a desfășurat noaptea. Coletele erau așezate în boxe, apoi venea rîndul meseriașilor să închidă boxele cu ziduri. S-a lucrat bine, zice Costache Darie, și siguranța cu care rostește aceste cuvinte le face să pară mai pline de înțeles decît de obicei.

La sfîrșit, cîțiva delegați polonezi, în frunte cu șeful lor, Henryk Mikolajczyk, i-au invitat pe Costache Darie și pe secundul acestuia, un locotenent pe nume Mărușescu, la o masă la „Continental". Polonezii au insistat ca meniul să fie comandat de români. Iar aceștia nu s-au complicat. Au cerut mămăligă și pastramă de gîscă. Pastrama aceea, își amintește Costache Darie, era foarte bună, „se făcea rouă în gură". Polonezilor trebuie să le fi plăcut la fel de mult pentru că au repetat, cu toții, comanda, cu mămăligă cu tot. În orice caz, ieșind din restaurantul hotelului „Continental", Costache Darie ieșea și de pe scenă unde se produc acțiuni de natura celor care rămîn în istorie.

În pofida presiunilor care au urmat, a argumentelor privind „drepturile Germaniei" ca stat învingător în războiul cu Polonia, românii au păstrat intact depozitul de aur polonez. Mai tîrziu, la 17 septembrie 1947, reprezentanții celor două bănci, Alexandru Jemăneanu și Aristide Constantinescu, de o parte, iar de cealaltă parte Henryk Mikolajczyk și Waclaw Polkowski, încheiau procesul verbal de predare-primire, în cuprinsul căruia se arăta: „Bank Polski declară că nu are de formulat nici o pretenție de nici un fel referitoare la acest depozit față de Banca Națională a României".

În 1968, Costache Darie a citit în „Magazin istoric" un articol despre transportul de aur polonez. A scris revistei. I s-a răspuns imediat și i s-au cerut detalii suplimentare. Și abia după ce a dat și aceste detalii a considerat că misiunea lui a fost îndeplinită în întregime. Iar după aceea, locotenent-colonelul în rezervă Costache Darie a putut să se dedice, ca pensionar, și pasiunii lui pentru horticultură, găsind un teren prielnic acestei pasiuni la C.A.P. Ciurea, lîngă Iași, unde pe 2 hectare de seră se cultivă flori. Vreme îndelungată, pînă a împlinit 80 de ani, a lucrat acolo cu o plăcere reînnoită ori de cîte ori se abătea pe la magazinul de prezentare și desfacere al cooperativei și vedea bucuria în ochii celor ce cumpără flori. Dacă viața oricărui om este și ea, la urma urmei, o misiune, a ști să te bucuri de bucuria altuia rămîne o cale, la îndemîna fiecăruia, de-a ști că ți-ai făcut datoria.

D. CONSTANTINESCU

DOCUMENT

Convorbire cu
MOSHE CARMILLY
WEINBERGER
fost Şef-Rabin
al Clujului

DIN VÎLTOAREA UNOR ANI DRAMATICI

Domnul prof. dr. Moshe Carmilly-Weinberger s-a născut la Budapesta, în anul 1908. A studiat în Germania şi Ungaria. În anul 1934 a fost ales şef-rabin al Clujului. La 2 mai 1944, cînd teroarea horthystă ameninţa cu lichidarea întreaga comunitate, din însărcinarea „Judenrat"-ului şi în urma indicaţiilor lui Emil Haţieganu, în împrejurări dramatice, a trecut în România cu misiunea de a găsi soluţii de salvare pentru evreii care se refugiau din Ungaria în România. În iulie 1944, pe o şalupă, „Kazbek", ajunge, prin Constantinopol, în Palestina. După înfiinţarea statului Israel a lucrat, un timp, în cadrul Ministerului de Externe, o vreme fiind şi consilier cultural al Israelului la Budapesta. Din anul 1956 a fost profesor la Yeshiva University din New York. S-a pensionat ca profesor emerit în 1976. A scris numeroase cărţi, între care şi **Memorial Volum for the Jews of Cluj-Kolozsvár** (New York, 1970; ediţia a II-a: 1988). Cea mai recentă lucrare – **Fear of Art — Freedom of Expression in Art,** apărută în anul 1986, la R.R. Bowker Company New-York & London, se află în curs de traducere şi în limba română **(Spaima de artă).**

L-am întîlnit la Cluj-Napoca, unde revenea după 44 de ani. O reîntîlnire pe care a aşteptat-o cu o tulburătoare emoţie. De aproape 48 de ani n-a mai vorbit româneşte, o limbă pe care o consideră frumoasă, chiar fermecătoare şi caldă, amintindu-i de meleaguri şi de prieteni dragi.

A venit, la invitaţia Asociaţiei **„România"**, cu multe gînduri: să-şi revadă prietenii de odinioară, aţîţia cîţi mai sînt în viaţă, să se reîntîlnească, la sinagoga din Cluj-Napoca, cu membrii de azi ai comunităţii, să viziteze cimitirele unde se odihnesc cei ce au plecat spre Cîmpiile Elizee, să reconstituie drumurile prin care, prin „reţelele omeniei", tolerate şi chiar sprijinite de România, au fost salvaţi mii de evrei. Iar în această fantastică încleştare, Emil Haţieganu – ne spunea fostul rabin – a fost un om providenţial. Şi a ţinut să-l omagieze, aşa cum se cuvine, pregătind o impresionantă coroană pe a cărei eşarfă a scris următorul text: **„Lui Emil Haţieganu, curajosului şi înţeleptului conducător al românilor din Transilvania de nord, care în anii 1940—1944 a contribuit la salvarea a mii de evrei. Cu recunoştinţă, Moshe Carmilly-Weinberger, fost şef-rabin al Clujului".** A mai depus la Bucureşti o coroană de flori pe mormîntul cardinalului Iuliu Hossu, a cărui participare nemijlocită la acţiunea de salvare a evreilor a fost de cea mai mare importanţă. Amintindu-şi de o curajoasă predică rostită la 18 mai 1944 în biserica Sf. Mihail din Cluj, în care episcopul r. cat. de Alba Iulia a condamnat persecutarea evreilor, Moshe Carmilly, în semn de recunoştinţă, a aşezat şi pe mormîntul acestuia o coroană de flori.

Sîntem de cîteva ore împreună, la o „conferinţă de presă" organizată *ad-hoc*, într-unul din apartamentele „New Yorkului" de odinioară, hotelul clujean care poartă azi numele de „Continental", iar calendarul indică ziua de 18 mai 1988.

– *...Era, deci, 27 martie 1944, stimate domnule profesor Carmilly, deţineaţi funcţia de şef-rabin al Clujului, oraş în care trăiau 18 mii de evrei, cînd Gestapoul, instalat chiar aici, în hotelul în care discutăm, şi-a început activitatea...*

– Au fost vremuri cumplite! Şi pentru români, şi pentru evrei! Şi dacă n-ar trebui să culegem lecţii pentru viaţă, ar trebui să le uităm. Dar cine poate uita? Cum poţi uita zbuciumul oraşului, al oame-

nilor, afișele care împînzeau orașul, semnate de comandantul poliției ungare, Lajos Hollósy-Kúthy, prin care se cerea evreilor să declare averea ce o dețin și în primul rînd aurul, apoi banii, tot ce aveau mai de preț! Peste teritoriul Transilvaniei de Nord, trecut în componența Ungariei după Diktatul de la Viena, pluteau nori negri. După ce sute de mii de români au fost expulzați din propria lor țară, optsprezece mii de vieți de evrei erau în grav pericol numai la Cluj. Evreii erau jefuiți, maltratați, iar agresivitatea le punea pur și simplu în pericol viața. În martie-aprilie 1944, după apariția la Cluj a Gestapoului și a „S.D."-ului, a fost inventat, ca organ de legătură între autorități și comunitate, **„Judenrat"**-ul. „Dispariția" mea din Cluj era, de fapt, o urmare a deciziei acestui organism și avea un scop precis: lărgirea acțiunii de salvare, prin crearea unor noi puncte de trecere peste graniță, ca și asigurarea condițiilor de viață a refugiaților evrei în România. Inițial, s-a considerat că este necesar să fie trimis în România un comitet de acțiune compus din trei persoane. Era un program pe care l-a considerat necesar și Emil Hațieganu, care a informat în acest sens și autoritățile din România. Proiectul a fost însă amînat de „Judenrat", din cauza riscurilor la care se expuneau nu numai membrii săi, ci întreaga colectivitate a evreilor. În ultimul moment, totuși, acest plan a fost acceptat, plecînd în România nu o delegație, ci o persoană. Cel desemnat am fost eu. La sugestia președintelui „Judenrat"-ului, dr. Iosif Fischer, am lăsat o scrisoare în urma mea, în care arătam că, neputînd suporta suferințele comunității mele, mi-am pus capăt zilelor. Scrisoarea trebuia să servească drept alibi conducerii „Judenrat"-ului, în cazul cînd Gestapoul ar fi anchetat cazul.

- Ce „ecou" a produs scrisoarea?

- A doua zi dr. Fischer s-a prezentat cu această scrisoare la Gestapo, unde i s-a spus însă categoric: „un rabin nu se sinucide!" Și că vor crede conținutul scrisorii doar dacă îmi vor găsi și cadavrul!"

- Chiar, cum ați trecut „linia de demarcație"?

- În Europa, la acea dată, existau doar două căi de salvare din cleștele morții hitleriste: prin România și peste Pirinei în Spania. Prin Diktatul de la Viena, cel puțin 100 000 de evrei au ajuns - împreună cu 1 500 000 de români - sub jurisdicția Regatului Ungar. Urmările au fost tragice. Legile au lovit în însăși existența oamenilor. Românii și evreii au pierdut dreptul la mijloacele de existență, la practicarea negoțului, la profesiile zise „libere", tineretului i s-a interzis dreptul la învățătură. Și asta în vreme ce bărbații între 18 și 48 de ani au fost mobilizați în cadrul armatei ungare, în detașamente de muncă forțată. Urmarea este bine știută azi: majoritatea au murit în condiții cumplite!

Dar m-ați întrebat „cum am trecut"! Am încercat să vă prezint cîteva dintre problemele care au impus acest drum, totuși periculos. În urma Diktatului de la Viena, România și Ungaria erau despărțite de o lungă și greu controlabilă linie de frontieră care se întindea de la Békéscsaba spre Brașov, străbătînd zone deluroase, în unele locuri adevărate labirinturi. Clujul era cel mai aproape de graniță, la numai cîțiva kilometri de Feleac, și în această zonă au fost căutate punctele de trecere cele mai potrivite. Unul a fost prin satul Aiton. Prin diferite filiere au fost stabilite legături cu locuitorii acestui sat din România, în speranța de a găsi oameni dispuși să ne sprijine. Nu era simplu. Viața refugiaților era expusă unui permanent pericol, atît din cauza terenului dificil, accidentat, cu multe dealuri și văi, pe care numai tinerii se încumetau să-l parcurgă, cît și datorită pericolului de a fi prinși de grănicerii unguri.

- Înțeleg că retrăiți intens clipele dramatice de atunci...

- Aveam 36 de ani. Cînd am fost desemnat de „Judenrat" să plec, am avut o singură dorință, pe care i-am transmis-o președintelui, dr. Iosif Fischer: să poarte grija părinților mei! Și el s-a angajat. Dar știți care a fost tributul pentru încercarea mea de a salva comunitatea? Viața propriilor mei părinți! În amintirea mea a rămas clipa despărțirii, atunci, în 2 mai 1944, seara, cînd se lăsa întunericul peste oraș. Cînd mai rămăseseră doar două ore pînă la plecare, m-am întîlnit cu membri ai „Judenrat"-ului, le-am spus unde se află ascunsă Sifrei Tora și registrele comunității, am trecut apoi să-mi revăd părinții, oameni în vîrstă care locuiau pe strada Traian - pe atunci Rudolf utca -, cred că la numărul 12. Punctul de întîlnire a grupului era biserica reformată de lîngă poliție. Erau acolo noua tineri refugiați din Polonia, băieți și fete. Soția mea ținuse să mă însoțească în periculoasa aventură, iar mai apoi a apărut și un student de-al meu...

- Student?

- Da, așa îi numeam pe elevii noștri. În 1940, pentru toți evreii se închiseseră drumurile spre școli. Era o situație gravă.

- La ora Diktatului, norii negri nu erau totuși avertismente?

- Pentru evrei, tot ce s-a întîmplat a fost o mare surpriză! Nu, nu, nici o minte sănătoasă nu s-a putut gîndi la ceea ce avea să se întîmple.

- ...Și ce-ați făcut atunci cînd nici o școală nu i-a mai primit pe copii?

- În ziua de 8 octombrie 1940, ministrul cultelor și educației din Budapesta, Bálint Homan, aflîndu-se la Cluj, a primit delegația comunității noastre. A dat curs cererii mele de a deschide două școli medii evreiești: una pentru fete și alta pentru băieți. Cu eforturi greu de imaginat, ele și-au început activitatea. Școlile, dispunînd de un excelent corp profesoral, au dat rezultate foarte bune. Din păcate, în mai-iunie 1944, atît cei aproximativ 600 de elevi, cît și profesorii au fost deportați. Majoritatea au murit în lagărele de exterminare. Cei puțini rămași în viață și-au continuat studiile. Astăzi ei trăiesc în România, în S.U.A., Canada și Israel. Cu mare bucurie îi revăd din cînd în cînd, fie cu ocazia vizitelor mele în Israel, cum a fost și anul acesta, în ianuarie, fie ca acum, la Cluj, unde am revăzut, după 44 de ani, pe cîțiva dintre ei. Am avut satisfacția să aflu printre ei savanți, medici, profesori universitari...

- V-am „abătut" de la acel drum început în seara zilei de 2 mai 1944, cînd ați părăsit, la ora înserării, Clujul. Ce „cale" ați ales?

- Cea a Aitonului. Cred că vreo patru ore am tot mers. Un drum greu, cu multe clipe de panică, cu

→ atenția încordată la maxim. Călăuzele noastre erau doi țărani din Aiton. Ne-au făcut un instructaj foarte sever, ca niște adevărați specialiști versați în asemenea acțiuni: cînd trebuie să ne oprim, la ce semn să ne continuăm drumul, cînd și cum să rămînem pierduți printre tufișuri. Cu polonezii a fost mai greu; adesea, comunicarea se făcea prin intermediul semnelor. Cum spuneam, drumul a durat cam patru ore. A fost foarte obositor pentru mine și pentru soția mea. Am descris calea aceasta într-un capitol publicat în cartea **Memorial Volume for the Jews of Cluj — Kolozsvár** (New York, 1970 și 1988). Cînd ne-am știut trecuți în România, ne-am simțit în deplină siguranță. Știam că de acum planul cu care plecasem, de a sprijini comunitatea mea, poate fi realizat. La Turda, în miez de noapte, am fost primiți în casa unor evrei binevoitori, care ne-au oferit tot ce aveau ei mai bun.

Nu pot să nu amintesc de munca complicată și periculoasă a unor evrei din Turda, cu ajutorul cărora au fost create condiții de siguranță, de cazare, de călătorie la București, au fost procurate ori „fabricate" documente de identitate pentru mii de refugiați evrei. În fruntea acestor oameni curajoși și întreprinzători se afla Arjeh Hirsch-Eldor, care coordona munca plină de riscuri și sacrificii a lui Emric Moskovitz, Estera Goro, Carol Moskovitz și Iacob Abraham, pe care l-am revăzut în aceste zile la București. La Turda au fost elaborate și viitoarele planuri de acțiune, care prevedeau măsuri adecvate noilor împrejurări...

– Vă referiți la apariția ghetourilor?

– Da, și la aceste „ghetouri". Organizarea lor în Ungaria era iminentă. Dar, cum am spus, nu prevestea furtuna ce avea să vină...

– Mi-aș permite o întrebare: ați deținut o funcție de mare responsabilitate în viața Transilvaniei. În acea lume în care ați trăit, ce-ați putut face pentru ca viața evreimii din Transilvania de Nord, dăruită de către Hitler și Mussolini Regatului Ungariei, să-și păstreze sensurile ei umane, firești?

– Vedeți, pericolul nazismului amenința întreaga evreime din Transilvania de Nord și din Ungaria. Se simțea tragedia care era pusă la cale prin planuri draconice mai de demult. Fiecare zi aducea cîte o surpriză: arestări, confiscări de bunuri, înjosiri, nesiguranță pentru ziua de mîine. Evenimente ce-i îndemnau pe oameni să fugă, să se salveze. Dar n-au făcut-o. Au continuat să creadă în justiție, în constituție, în miracole. În acele zile de frămîntare și de maximă disperare, ca șef-rabin am căutat, desigur, ajutoare. Și am făcut-o, credeți-mă, chiar cu toate puterile. Sigur, întîi am încercat să lupt împotriva înființării ghetoului, căutîndu-i mai întîi pe cei cu care colaborasem pe capii bisericilor maghiare din Cluj. L-am căutat pe consulul Elveției la Cluj, ca și pe alți oameni influenți care ar fi putut interveni în favoarea noastră, cu cerere în fața furtunii ce începuse să se dezlănțuie. Am mers și la prefectul județului, un baron, la care mai așteptau atunci să fie primiți dr. Emil Hațieganu, eminentul profesor al facultății de drept din Cluj și fost ministru de justiție al României, și Raoul Șorban, pe care îl cunoscusem în anii 1938–1939, cînd fusese directorul de cabinet al rezidentului regal de la Cluj, dr. Coriolan Tătaru. În anul 1939, la o recepție dată în onoarea regelui Carol al II-lea la care am fost invitat și eu, salutîndu-l oficial pe suveran, în numele co-

În 1940, în urma Diktatului fascist de la Viena, Ungaria horthystă ocupă Transilvania de Nord, declanșînd o sîngeroasă prigoană împotriva românilor, care constituie covîrșitoarea majoritate a populației, a evreilor și altor naționalități. Masacrele în masă săvîrșite la Ip și Treznea, Moisei și Sărmaș, ca și în alte localități (imaginea din stînga), torturile și chinurile atroce la care sînt supuși bătrîni și tineri, femei și copii, mulți dintre ei siliți să-și părăsească averile și casele, trimiși la muncă de sclavi în Ungaria sau, pur și simplu, uciși prin împușcare, spînzurare sau decapitare, raderea de pe fața pămîntului a unor așezări și ctitorii istorice ale românilor (imaginea din dreapta, surprinsă în comuna Căpeni, județul Trei Scaune), strivirea celor mai elementare drepturi ale populației autohtone în numele „ideologiei naționaliste ungare" – se constituie ca un tragic memento al uneia din cele mai negre epoci din frămîntata istorie a Transilvaniei.

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

munității evreiești, m-a vizitat Raoul Șorban, pentru a-mi comunica dorința regelui de a mă vedea, la București, șef-rabin al cultului mozaic din România, dorință despre care au scris atunci și „Timpul", și „Universul".

– ...Gînd, din cîte știu, neîmplinit!

– De intrat, am intrat și eu în competiție, scriind chiar și o lucrare care a fost publicată în **Curierul israelit,** spre sfîrșitul anului 1939, în care am evocat istoria șef-rabinatului. Era un preludiu al intrării mele în București. Dintre cei 9 candidați care ne-am prezentat, a fost ales distinsul și învățatul **dr. Alexandru Șafran,** un luptător de mare curaj și prestigiu pentru cauza evreimii din România în timpul holocaustului, venit din Moldova, azi șef-rabin la Geneva, în Elveția. Printre numeroasele și valoroasele sale scrieri se află cîteva dedicate acțiunilor – multe inițiate chiar de d-sa – de salvare a evreilor. Nu de mult a apărut **Resisting a Storm. Rumania 1940—1947.** *Memoirs* (Jerusalem, 1988), o carte care ar trebui să fie neapărat tradusă în limba română. Șafran era susținut de Mișu Benvenisti, Saroian și alții. Firește, eu m-am întors atunci la Cluj. Dar după 4 ani, într-o seară tîrzie de mai, după ce am trecut în România, pe la Aiton, iar de aici mai departe, la Turda, de unde am luat drumul spre București, l-am sunat la telefon și i-am vorbit în ebraică. M-a primit imediat. Am discutat îndelung, încercînd să găsim soluții de salvare a celor care se aflau deja în ghetourile din Ungaria.

– Realitățile despre tragedia din Transilvania de Nord erau știute la adevăratele lor dimensiuni?

– Nu, nu, la București acele apocaliptice întîmplări din Transilvania n-au fost nici măcar bănuite și nici amploarea lor cunoscută. A fost un calvar. De la o zi la alta dramele trăite de evrei se amplificau. Vă spuneam că tot ce s-a întîmplat a fost o surpriză pentru evreime. Nu se putea imagina ca imposibilul să se transforme în realitate. Așadar, în Transilvania evenimentele se schimbau de la o clipă la alta. Organizarea ghetourilor, începută pe la jumătatea lui aprilie '44, a ajuns și la Cluj, ceva mai tîrziu: la 2 mai. 18 mii de evrei clujeni, adică absolut toți cîți se aflau aici, au fost duși în ghetou...

– Unde a fost instalat?

– După modelul nazist, ghetourile se aflau în apropierea gărilor, ca astfel încărcarea oamenilor în vagoane să se facă mai ușor. Așa a fost și la Cluj. La cărămidărie – situată în apropierea gării – existau platforme acoperite pentru uscarea cărămizilor. Aveau doar acoperiș, să nu plouă cărămizile, ca acestea să se poată usca la dogoarea soarelui. Numai că soarele era foarte zgîrcit în acel mai, mereu invadat de ploi ce nu mai conteneau. Ploua și era frig. În asemenea condiții neumane au fost ținuți bărbați, femei, bătrîni, bolnavi, copii, cei 18 000 de evrei din Cluj, pînă au fost transportați la Auschwitz. Între 25 mai și 9 iunie 1944, îngrămădiți în vagoane, evreii au fost evacuați din ghetoul din Cluj. Astfel a luat sfîrșit existența evreimii clujene. Gîndiți-vă: au fost asasinați 80 la sută dintre evreii din Ungaria, în camerele de gazare de la Auschwitz-Maidanek, după cele două mari sărbători de obște – paștele și examenele de sfîrșit de an ale elevilor – și arși în cuptoare.

– Dumneavoastră, domnule dr. Carmilly, ce ați reușit să mai întreprindeți la București?

→

→

– În timpul cît am stat, atunci, la București, m-am atașat muncii complicate a conducătorilor evreimii în relațiile lor cu autoritățile românești, și în special cu Mihai Antonescu, de a înlesni acțiunea de salvare a semenilor noștri. Mă refer în special la intensa și rodnica activitate întreprinsă de șef-rabinul dr. Al. Șafran., Dr. W. Filderman, Al. Zissu, M. Benvenisti, Jack Cihen, dr. Cornel Iancu. Căile de salvare organizate de noi – cu ajutorul unor neevrei – de-a lungul granițel continuau să funcționeze. Am întîlnit, ca să dau un singur exemplu, sute, poate chiar mii de refugiați evrei în birourile și în curtea Organizației Române de Turism (ORAT), cu sediul în Calea Văcărești nr. 14. Refugiații, dar și evreii din România, luptau pentru a primi un loc pe o șalupă destinată transportului de cărbune, ce urma să plece, pe mare, în Palestina. Toate acestea se petreceau în lunile mai-iunie 1944, cînd submarine germane dădeau tîrcoale portului Constanța, iar presiunile lui Hitler asupra României erau, practic, echivalente cu starea de ocupație!

Moshe Carmilly-Weinberger (stînga) și Raoul Șorban, în epoca Diktatului de la Viena

– Peste ani, cercetările de arhivă și documentele au lămurit și „statistic" eforturile din acele zile dramatice: cîți evrei au reușit să se salveze?

– V-am spus: în Europa, pentru evrei existau doar două căi de salvare: prin Pirinei, în Spania, sau prin România, în Palestina. Cîți și-au găsit salvarea cu ajutorul României și al românilor? Iată cifrele date de „Vaad Hahatzelah" din Budapesta: cam 6–8 mii prin zona Clujului (majoritatea – 3–4 mii – în lunile aprilie-iunie 1944), circa 6 mii prin punctele organizate în zona Békéscsaba-Arad, iar peste două mii prin zonele Oradea, Tinca, Luduș, Sărmaș. Numărul refugiaților salvați este în jur de 16.000. O cifră ce nu cuprinde refugiații sosiți la Sulina cu vapoarele. Și nici pe cei care s-au salvat individual.

– La Sulina, de unde veneau?

– Din teritoriile aflate sub control german. De pildă, la începutul anului 1940, la Sulina se aflau 2.500 de refugiați, veniți – cu ajutorul organizațiilor tineretului sionist din Europa – pe Dunăre, în așteptarea unor posibilități de a pleca mai departe, spre Palestina. Alte grupuri au ajuns la Constanța, într-o vreme cînd și comunitățile noastre se aflau în situații dificile. Dar disperata căutare a drumurilor de salvare a evreilor a început imediat după ce Hitler a pus mîna pe putere. Între 1933 și 1937, cam 140 de mii de evrei au reușit să părăsească Germania. După anexarea Austriei, iar apoi după ocuparea Cehoslovaciei și a Poloniei – în martie și, respectiv, în septembrie 1939 – valurile celor care se refugiau au început să fie tot mai dese. Rețineți: în cursul anului 1939, 20 de mii de evrei refugiați din Polonia, Cehia, Slovacia și Germania – cam jumătate provenind din Polonia! – s-au străduit să ajungă prin Ungaria în România pe toate căile: pe drumuri neumblate, pe jos, cu trenul, iar mai tîrziu, așa cum spuneam, pe Dunăre, cu vapoarele. Mulți dintre acești refugiați au ajuns la Cluj, unde, în anul 1936, am înființat un Comitet local pentru refugiați. Dar la sfîrșitul anului 1939 a fost nevoie de crearea unui organ mai puternic, pentru a putea face față numărului tot mai mare de refugiați. De aceea, din inițiativa mea a luat ființă – cu participarea tuturor comunităților din nordul Transilvaniei și din Ba-

ALMANAH FLACĂRA 1989 ■■■

nat - **Comitetul Refugiaților Evrei din Nordul Transilvaniei și Banat.**

- În Transilvania nu venise încă ora Dictatului. Vă întreb ce atitudine a avut România?

- În anii 1936–1940 autoritățile române nu numai că au închis ochii, tolerînd activitatea Comitetului, dar ne-au și ajutat să-i tranzităm pe evrei!

- Cum, domnule profesor?

- De pildă, atunci cînd a fost nevoie, ne-au dat chiar și însoțitori, mai ales cînd era vorba de tranzitarea unor grupuri. Ne-au ajutat apoi organele de poliție, după ce gardienii aflați la post în gară îi îndrumau pe refugiații-evrei spre sediul comunității. Nu era greu să știe care sînt: erau oameni cu spaima în suflet, nu știau limba, venind de departe, apoi mai era și îmbrăcămintea... Ce făceau cu ei atunci cînd îi găseau? V-am spus mai înainte: îi îndrumau, dar cel mai adesea îi conduceau personal spre sediul Comitetului, unde primeau sprijinul de care aveau nevoie. Apoi, însoțiți de oamenii poliției, porneau spre București, în deplină securitate. Mulți au părăsit însă Clujul, plecînd individual, conduși la gară de un membru al comunității, care le cumpăra și bilete de tren.

- În anul 1939, spre sfîrșitul lunii decembrie, Comitetul Refugiaților Evrei din Nordul Transilvaniei și Banat a publicat în cotidianul evreiesc din Cluj „Uj kelet" o chemare emoționantă. Ce ecou a avut?

— **Chemarea,** publicată în limbile română și maghiară, pentru ajutorarea refugiaților, a avut ca efect colectarea unor sume importante de bani și diverse donații. Altceva rămîne însă ca atitudine plină de demnitate: faptul că s-a încuviințat publicarea acestei **Chemări**. Faptul că s-a permis larga ei difuzare. A fost un indiciu că evreimea nu avea de ce să se teamă și să se ferească de autoritățile române. Am constatat, de altfel, din practica activității noastre, că autoritățile din România au socotit acțiunea de salvare a evreilor drept o acțiune umanitară și au considerat-o, cu înțelegere și bunăvoință, ca o acțiune pe deplin justificată și necesară. Cum altfel ar fi fost posibilă plecarea din Sulina a celor peste 2 500 de evrei refugiați care se aflau acolo, la 31 martie 1940? Pregătirea călătoriei pe mare, alimentele, îmbrăcămintea și medicamentele au necesitat mai bine de 5 milioane de lei. O sumă foarte importantă! Și e vorba aici doar de un singur caz, dar asemenea cazuri au mai existat. Dincolo de bani, e vorba de aprobarea pe care a trebuit s-o dea statul român. Un act singular, pe care doar România l-a făcut atunci. Cînd fac această afirmație am în vedere și consfătuirea de la Evian, la care au participat, la 6 iulie 1938, reprezentanți ai 32 de state. România a fost atunci reprezentată de un observator. În afara României, nici unul dintre cele 32 de state n-a fost dispus să acorde ajutor evreilor.

- Ce credeți că a determinat această atitudine?

- Nici în România viața evreilor nu a fost lipsită de frămîntări, riscuri și tragedii, deși opinia publică, în general, nu era ostilă evreimii. Am fost martorii manifestațiilor antisemite organizate de mișcarea legionară în Transilvania, în 1927. La Oradea, Huedin, Cluj, studenții fasciști au năvălit în sinagogi, au profanat cărțile noastre sfinte, au brutalizat oamenii. După acest preambul au urmat, în perioada războiului, și în legătură cu

Ierusalim, aprilie 1987. Cu Raoul Șorban, la Yad Vashem - ceremonia sădirii pomului pe „Aleea amintirilor"

→

→

acesta, tragicele evenimente din anii 1941–1944, în Bucovina, Basarabia și Transilvania, în cursul cărora au fost sacrificate mase de evrei în împrejurări greu de imaginat și de descris astăzi. Cine ar putea uita oare cumplitele suferințe și întîmplări din Iași, Trenurile Morții, exploziile sîngeroase de atrocități? Cercetătorii istoriei acelor ani nu au lămurit încă amploarea pierderilor suferite de evrei în acea perioadă. Pe de altă parte, știind, în vara anului 1942, așa cum se știe, delegatul lui Eichmann la București, Gustav Richter, credea că a și obținut aprobarea lui Ion Antonescu pentru deportarea evreimii din România, operațiunea a fost zădărnicită de acțiunile unor forțe politice interne și externe. Se poate afirma că a fost vorba de un caz fără precedent într-o țară aflată, practic, sub ocupația armatei lui Hitler. La București exista un „Jewish Council", unde au activat șef-rabinul dr. Alexandru Șafran, dr. Wilhelm Filderman, Mișu Benvenisti, dr. Cornel Iancu, Jack Cohen și alții. Este meritul lor și al celor care i-au sprijinit că în anul 1943 a fost readus în țară un prim grup de evrei deportați în Transnistria, cu un mare număr de copii orfani. A fost o luptă dramatică pentru supraviețuire. Rămîne, pentru istorie, un adevăr incontestabil faptul că în spațiul Europei Centrale și Sud-Estice a existat o singură posibilitate pentru evrei de a ieși din cercul de foc al teroarei naziste, o singură speranță de a se salva în acei ani ai cumplitelor masacre – aceea de a pleca prin porturile românești spre Palestina, cum s-a întîmplat și în lunile mai-iunie 1944! Oricum ar fi privită această stare de lucruri, în orice fel s-ar analiza cele petrecute cu evreii din România, rămîne un adevăr ce nu poate fi negat: că atunci cînd lumea privea insensibilă spectacolul nimicirii evreilor europeni, România a fost dispusă să primească refugiați evrei și a fost gata să deschidă, pentru salvarea lor, porturile țării. Era un drum bine știut de toată evreimea, dar, din nefericire, foarte mulți n-au mai apucat să-l facă. Au fost omoriți în mod bestial. Eu n-am bănuit măcar că se poate ajunge la o asemenea bestialitate! Credeam, dimpotrivă, că cea mai importantă realizare a omenirii e cultura, aveam un mare respect pentru patria lui Goethe, a lui Schiller, a atîtor titani pe care i-a dat Germania culturii universale. Mă întreb și azi, la o viață de om de-atunci, cum a fost totul posibil să se ajungă aici, în plin secol XX. E o întrebare care mă obsedează. A fost o tragedie a omenirii. O mare tragedie a secolului XX. O tragedie în care din România au răzbătut totuși, în sufletele celor aflați atunci în mare primejdie, raze de speranță

– S-a scris istoria acelor zile, luni și chiar ani dramatici, domnule dr. Moshe Carmilly?

– Acest capitol nu s-a scris; se știe încă foarte puțin despre acțiunile de salvare de pe teritoriul României, după cum și despre rolul organizațiilor sioniste de tineret în aceste acțiuni. Acest capitol eroic își așteaptă cronicarul autorizat.

– Viața dumneavoastră ce curs a urmat?

– Rănile din sufletul meu au continuat să crească, iar în clipa în care am primit vestea că la Cluj nu mai este nici un evreu, am fost copleșit de durere. Vestea aceasta mi-a adus-o la București Raoul Șorban. Conlucrasem mult la Cluj cu Raoul Șorban pentru a organiza salvarea evreilor. El a înțeles suferința noastră și cu puterile lui – chiar atunci cînd și el era hăituit –, ca și alți nevrei, oameni cu gîndire umanistă, antifascistă,

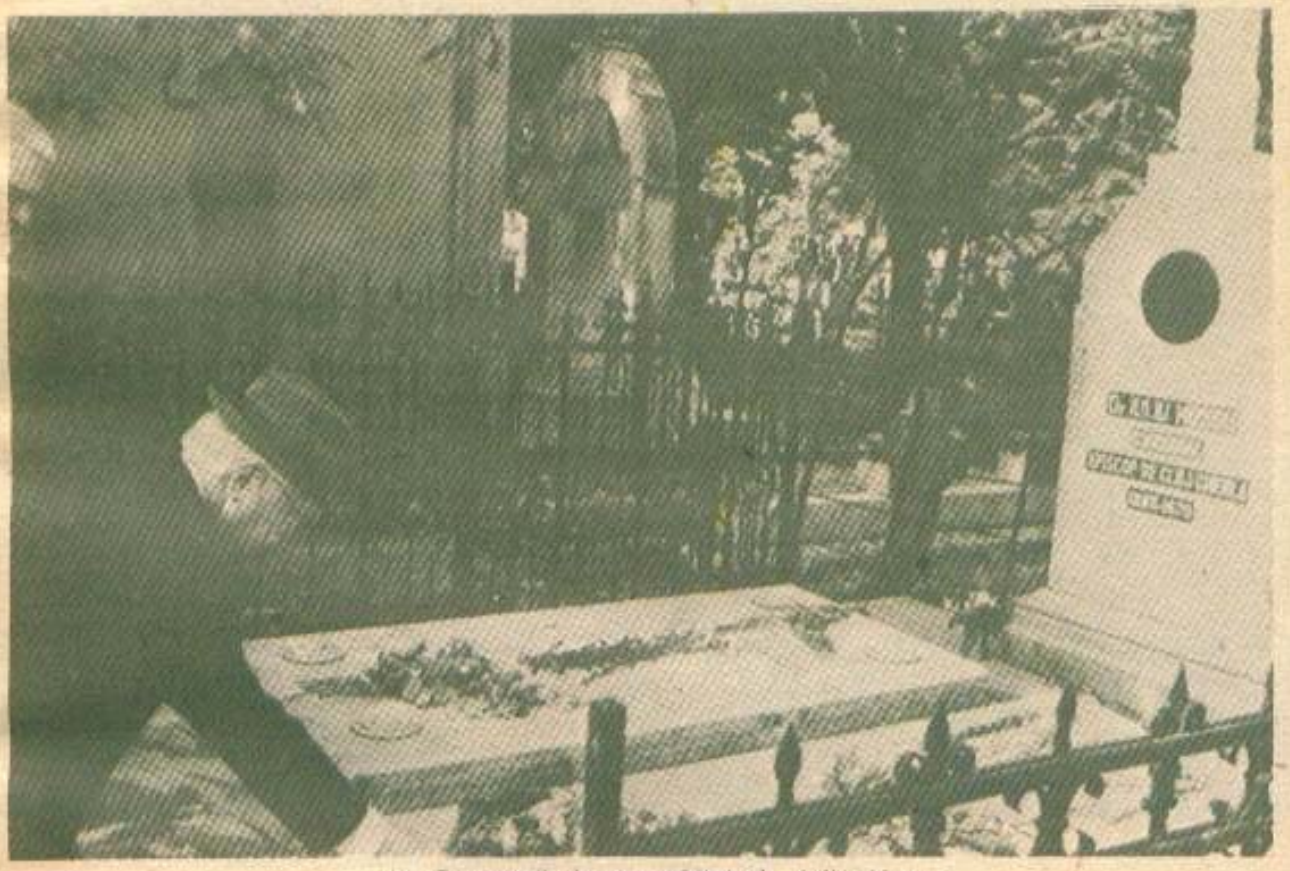

La București, la mormîntul dr. Iuliu Hossu

ne-a întins mîna sa protectoare, sfidînd pericolele la care se expunea. Era tînăr, plin de energie, venea dintr-o familie de vază a Transilvaniei. Era un om care a refuzat să privească impasibil crimele din nordul transilvănean. Şi, mai ales, tot ce se petrecea după 27 martie 1944, cînd a început să funcţioneze la Cluj administraţia de tip nazist. Prin el am organizat cele mai multe drumuri de salvare de pe platforma Feleacului, prin intermediul lui am fost primit de Maniu şi am obţinut 1 200 de legitimaţii în alb ale partidului naţional-ţărănesc pentru a servi ca documente de identitate evreilor ce urmau să mai treacă din Ungaria în România. M-am simţit atunci obligat să-l întreb pe dl. Maniu cu ce am meritat bunăvoinţa sa? Am primit următorul răspuns: „Te rog să spui peste tot cum ai simţit omenia românească!" Am şi onorat această dorinţă. Ultima dată în 1986, la **World Congress of Jewish Studies in Ierusalim.** Raoul Şorban a fost gata să facă orice sacrificiu. Chiar şi atunci cînd viaţa îi era în pericol şi-i propusesem — şi-i procuraserăm şi acte false, pe numele de Robert Shilovici! — să plece împreună cu mine în Palestina, a refuzat să mai facă încă un drum la Cluj, apoi altul, pentru a mai salva oameni în mare suferinţă, pentru a mai revedea cum funcţionează reţeaua de salvare. Dar cînd a trecut graniţa de la Feleac cu legitimaţiile pe care mi le dăduse dl. Maniu, a rămas uluit: în curs de şase săptămîni, autorităţile maghiare de ocupaţie goliseră ghetoul din Cluj!

A fost o ştire cumplită. Una care confirma zvonurile ce se răspîndiseră încă de la sfîrşitul lunii aprilie 1944. Dar şi spre alte strigăte de durere s-a mai întors apoi Raoul Şorban, în Transilvania, încît n-a mai dat curs planului nostru de a pleca în Palestina...

- Dumneavoastră cînd aţi plecat?

- Pe la începutul lunii iunie, după ce Mihai Antonescu a revenit dintr-o vizită oficială făcută în Italia, la Vatican, şi şi-a dat seama că Hitler a pierdut războiul, guvernul mareşalului Antonescu s-a arătat dispus să admită oficial emigrarea evreilor în Palestina. Lui A.L. Zissu i s-a recunoscut calitatea de reprezentant al **Jewish Agency** în România, calitate în care a deschis birourile ORAT la Bucureşti şi a obţinut documente de identitate pe timpul şederii refugiaţilor în România, ca şi documente oficiale de călătorie pentru a pleca în Palestina. Fiindcă Antonescu aprobase plecarea a patru vapoare din portul Constanţa cu refugiaţi, cu copii orfani din Transnistria şi cu alţi evrei din România care voiau să emigreze. Cu vaporul „Kazbek", sub numele de Gottesman, am plecat şi eu spre Palestina, unde îşi avea sediul Centrala Comitetului de salvare, Vaad Hahatzalah. Oficialitatea turcă nu mi-a permis să cobor la Istanbul, astfel am putut comunica cu Haym Barlas doar într-o luntre, supravegheaţi de un ofiţer din marina turcă.

- Cum aţi fost primit în Palestina, atunci, în vara lui '44?

- În acea vreme teritoriul Palestinei se mai afla sub mandat britanic. Astfel, călătorii vaporului „Kazbek", sosiţi din România, au fost consideraţi şi trataţi ca imigranţi ilegali, fiind internaţi în lagărul de la Ateis, lîngă Haifa. După părăsirea lagărului am încercat să-i mobilizez pe conducătorii evrei ai Palestinei, între ei pe dr. Isaac Herzog marele rabin al ţării, pe Isaac Grünbaum, preşedintele organizaţiei „Vaad Hahatzalah". Între timp am ocupat postul de director al şcolii de la Afula, funcţionînd în această calitate doi ani, răstimp în care, în semn de revoltă şi durere, am refuzat orice contact cu lumea. Am trăit în afara ei. N-am citit nici un ziar, n-am ascultat radioul, nu am mers la nici un spectacol. O atitudine la care m-a îndemnat durerea pricinuită de masacrarea celor şase milioane de evrei care au pierit în împrejurări fără precedent în istoria omenirii. După doi ani, am fost transferat la Tel-Aviv, la o şcoală foarte importantă. Dar ştiţi ce au făcut elevii mei din Afula? Au trimis o scrisoare prin care înştiinţau despre faptul că sînt în grevă şi că o vor încheia doar atunci cînd „se va întoarce la Afula profesorul Moshe Carmilly-Weinberger!" O scrisoare emoţionantă, pe care o consider pînă azi drept cea mai mare distincţie ce mi-a fost acordată vreodată. Alţi doi ani, pînă în 1950, am lucrat în cadrul Ministerului de Externe, iar apoi în diplomaţia Israelului, pînă în anul 1956, cînd am plecat în Statele Unite, chemat la **Jeshiva University** din New York.

- O vreme, în anii dedicaţi diplomaţiei, v-aţi aflat şi la Budapesta...

- Aşa este. Am lucrat la Ambasada Israelului din capitala Ungariei imediat după înfiinţarea Israelului. La început, am fost invitat la Moshe Sharet, ministrul de externe de atunci, să conduc departamentul Ungaria-România-Finlanda. Apoi am fost trimis la Budapesta, aşa cum spuneam, şi am îndeplinit o importantă misiune: am condus Oficiul de emigrare, facilitînd plecarea a peste 3 000 de evrei în Palestina.

- Cum aţi regăsit Clujul, după [illegible] de ani?

- Chiar drumul de la aeroport pînă aici, la hotelul „New York", cum se numea odinioară, a fost o mare surpriză. Oraşul s-a dezvoltat foarte mult, dar, ca să vă răspund la întrebare, cred că mi-ar trebui multe zile ca să-l cunosc, să-l recunosc şi să-l compar cu imaginea ce stăruie în memoria mea. Prima mea grijă a fost să-mi reîntîlnesc prietenii de odinioară, dar majoritatea lor se odihnesc în cele trei cimitire evreieşti pe care le are Clujul. I-am revăzut pe foştii mei studenţi, cei care mai sînt în viaţă şi trăiesc la Cluj. M-am oprit cu pietate la Monumentul Morţilor, după aceea la mormîntul lui Antal Márk, acel mare dirijor împreună cu care, în decurs de şase săptămîni, atunci cînd autorităţile maghiare au interzis accesul copiilor noştri la şcolile de stat, am înfiinţat cele două licee evreieşti, de băieţi şi de fete. M-am oprit apoi la mormîntul compozitorului Max Eisikovits. El a fost un om deosebit, care a adus mari servicii culturii noastre, prin culegerea sa din folclorul muzical al Hassidimilor din Maramureş, editată cu ajutorul meu, pentru a perpetua o creaţie de o rară frumuseţe, altfel sortită pieirii. Am căutat apoi mormîntul sorei mamei mele.

- Îmi imaginez că reîntîlnirea cu sinagoga a fost încărcată de emoţie. Mă gîndesc şi la faptul că, la scurt timp după ce a trebuit s-o părăsiţi, a fost aruncată în aer.

- Sinagoga mea de odinioară, veche de o sută de

→

ani, a fost reconstruită atît de fidel încît, practic, n-am observat nici o diferență. Evident, am fost tulburat și de revederea cu credincioșii. Cu sentimente greu de descris, am urcat din nou pe amvonul meu, unde, în 1934, la aceeași sărbătoare ca și acum - Shabnoth-Pentecost - m-am prezentat pentru prima dată în fața comunității mele, și unde apoi, vreme de zece ani, m-am străduit să fac față obligațiilor mele preotești. Am trăit și sentimentul unei mici victorii, datorită faptului că, după 44 de ani, mi-a fost dat să vorbesc din nou comunității mele, foștilor mei credincioși și elevi, în biserica refăcută din ruinele sale în mijlocul cărora - minunea minunilor! - a rămas nevătămată „candela-veșnică", reaprinsă de credincioșii care au supraviețuit holocaustului.

- Cine v-a mai ajutat în acele zile dramatice?

- E destul de mare această listă și, dacă mi-aș propune s-o conturez, cu siguranță că ar fi incompletă. Ce să vă spun? Prin mijlocirea lui Raoul Șorban s-a realizat cea mai mare parte a acestor acțiuni de ajutorare a salvării evreilor. Acțiuni la care a participat direct Emil Hațieganu, episcopul Iuliu Hossu, dr. Aurel Socol, preoții greco-catolici și ortodocși Titus Moga, Florea Mureșanu, Vasile Aștileanu, Cosma, Stănescu și alții. De asemenea, nu-i pot uita pe Eugen Filotti, ambasadorul României la Budapesta, pe consulul României la Oradea, Mihai Marina, pe colonelul Mihai Gurgu, atașat militar la consulatul din Cluj, cu mașina căruia, condusă de șoferul Releanu, au fost trecuți mulți evrei peste graniță, folosind de obicei... port-bagajul! Mă gîndesc apoi cu respect la colonelul Victor Cupșa din Turda, care ne-a furnizat sute de documente de călătorie pentru evreii refugiați, la Coriolan Tătaru, fostul rezident regal de la Cluj, stabilit după Diktat la Sibiu, unde s-a mutat Universitatea din Cluj. Dar dincolo de aceste nume, pe care mi-ați cerut să le enumăr, se află marea masă a populației românești - atît cea din zona de graniță, cît și cea din nordul Transilvaniei. Și din nou trebuie să-i amintesc pe acei evrei de la Turda, despre care am vorbit și care au realizat o acțiune eroică.

Mi-aș îngădui încă o precizare pentru cei ce vor scrie cronica istorică a acelor zile. Fuga evreilor din Ungaria în România era binecunoscută de nemți. Consulul Germaniei de la Cluj, dr. Kauntz, care îmi era vecin, îl informa constîncios pe ambasadorul Manfred von Killingen, la București, despre amploarea trecerilor de granița de către evrei în România. Sub puternică presiune germană, Ion Antonescu a publicat la 3 mai 1944 un decret prin care evreii care treceau clandestin granița erau condamnați la moarte, ca și cei care le ofereau adăpost! Trebuie însă să menționez că nu cunosc nici un caz de condamnare la moarte a vreunui evreu pentru trecerea frauduloasă a granitei în România în perioada mai-septembrie 1944! Iar în ce mă privește, vă informez că în capitala României, la București, fiindu-ne frică numai de agenții germani, am circulat liber, nestingherit de nimeni, însoțit de Filderman, frecventînd birourile Crucii Roșii. La fel cum m-am întîlnit, în acele zile și săptămîni, cu șef-rabinul Alexandru Șafran, cu A.L. Zissu, C. Iancu sau M. Benvenisti, care ziua și noaptea osteneau în interesul refugiaților evrei și al plecării lor în Palestina. Știam că munca lor nu este fără pericole, că în ianuarie 1944 conducătorii tineretului sionist au fost arestați, iar însuși Zissu a fost internat pentru cîteva săptămîni la Tîrgu Jiu, la începutul anului 1942. Dar mai știam că același Zissu, la începutul anului 1944, a participat la două ședințe guvernamentale, sub președinția lui Mihai Antonescu, și a putut trata oficial, ca delegat în România al lui **Jewish Agency**, în interesul emigrației evreiești. Și mai știu ceva: că la 19 iunie 1944, atunci cînd mă aflam și eu la București și dialogurile româno-evreiești își aveau o desfășurare firească, cu cele mai profunde sensuri umane, Mihai Antonescu i-a adresat o scrisoare lui Zissu - despre care am mai vorbit - prin care se acorda permisiunea oficială de înființare a Biroului ORAT. Tot în acea scrisoare se aproba ca patru vase, sub pavilion străin, să plece din portul Constanța avînd la bord refugiați, cu condiția ca și copiii orfani din Transnistria să fie duși în Palestina, iar în cazul cînd ar fi rămas locuri libere, să plece și evreii din România, dacă vor să emigreze. Merită reținut acest fapt: Zissu a reușit să obțină, pe seama refugiaților evrei, nu numai azil politic, ci și posibilitatea de a emigra, de a călători departe, spre Palestina. Un act de frumoasă omenie în vremuri deosebit de grele, act față de care am o recunoștință fără margini!

- Știu că în zilele - totuși puține! - cît ați stat la Cluj-Napoca ați făcut și un drum la Oradea. Într-o lume de amintiri frumoase. O zonă în care, începînd cu Vașcăul, apoi cu Beiușul și împrejurimile, ați început zbuciumatul urcuș al vieții. Ce v-ați reușit totuși să revedeți în acest răstimp?

- În aceste săptămîni - care au trecut prea repede - am mai vizitat comunitățile evreiești de la Oradea și Brașov. Am aflat de la conducătorii acestora despre activitatea lor rodnică, liberă, pe plan spiritual și organizatoric, am frecventat cantinele lor atît de bine utilate. Am întîlnit prea puțini tineri. Cum se știe, în România, azi, nu se mai află decît vreo 20 000 de evrei, majoritatea - circa 12 000 - locuind în București. Toți ceilalți s-au stabilit în altă parte, cei mai mulți în Israel. Ce aș mai fi dorit să revăd? Localitatea Crasna din județul Sălaj, unde au trăit bunicii mei, și Vașcăul din Bihor, unde am petrecut o bună parte din copilărie. Sper să revin cît mai curînd!

- O ultimă întrebare: cu ce gînduri părăsiți țara noastră?

- Din depărtarea celor 44 de ani care au trecut, azi dispun de o perspectivă care îmi permite să apreciez semnificația salvării vieții refugiaților evrei - și neevrei - într-o lume însîngerată și inumană. Fie-mi îngăduit să afirm că nu am fi fost capabili să realizăm această operație dacă nu am fi primit ajutor din partea unor români cu gîndire umanistă. Îmi revin în minte cele spuse în Talmud: „Cine salvează un om, salvează o lume întreagă!" Este gîndul de suflet pe care îl îndrept din toată inima spre poporul român, cînd doresc să-i mulțumesc pentru ajutorul dat evreilor din Transilvania de Nord în împrejurările despre care am vorbit cu dv.

CONSTANTIN MUSTAȚA

Întîmplări adevărate

POVESTEA UNEI VIEȚI

Smaranda, o femeie trecută de 40 de ani, corpolentă, cu părul roșu, vopsit, îmbrăcată pestriț, în mai toate culorile curcubeului, se apropie, cu strîngere de inimă, de casa sistem vagon, cu curte, situată într-un cartier periferic al marelui oraș. Merge cu pași mici, șovăitori, parcă străduindu-se să lungească timpul pînă cînd va ajunge la poarta de lemn înnegrit de vreme a ogrăzii verișoarei sale după mamă, Mara. În ciuda aspectului lor modest, atît casa cît și curtea sînt gospodărite cu grijă. Albul proaspăt al varului cu care, recent, au fost spoiți pereții, uleiul de aceeași culoare al lemnăriei ferestrelor și al ușilor, straturile cu legume meticulos aranjate, lalelele, narcisele, alături de delicatele lăcrămioare, plantate într-un mic patrulater din fața ferestrelor, spațiul pentru găini separat printr-un gard din plasă metalică de restul curții, lemnele de foc frumos stivuite, toate vădesc o mînă de gospodar căruia nu-i scapă nici un detaliu.

Înainte de a apăsa pe clanță, mîna Smarandei rămase, preț de o secundă, două, în aer. Fața femeii, luminoasă în viața de toate zilele, exprima acum o mare frămîntare lăuntrică. Nu-și formulase încă, în gînd, modul în care avea să-i comunice Marei ciudata, nefericita veste.

Apăsă brusc pe clanță și cu pași mari, hotăriți („acum, fie ce-o fi!"), se îndreaptă spre ușa micii bucătării prin care se pătrundea, în mod obișnuit, în casa-vagon. Mara, cu spatele spre ușă, tocmai trebăluia ceva în apropierea aragazului. „Tu erai, Smarando? Hai, intră... Dar ce-i cu tine, de ce ești așa abătută?" Cu capul în pămînt, Smaranda tăcea. „Ce-i, ființa lui Dumnezeu, spune, ți s-a întîmplat ceva?" „Nimic deosebit. Aș vrea să vii puțin pînă la mine, asta-i tot". „Și e chiar atît de urgent? Despre ce-i vorba? Nu putem rezolva aici?" „Nu, nu putem. Trebuie să vezi pe cineva". „Asta-i bună! Și de ce, mă rog, n-ai venit cu acel cineva la mine?" Smaranda nu-i dădu nici un răspuns. O rugă doar, încă o dată, insistent: „Hai, vino cu mine!"

În tramvai, Mara încercă s-o provoace din nou: „Măi, femeie, nu mă mai perpeli, spune-mi despre ce-i vorba! Nu e nevoie să mă menajezi. Viața

→

m-a învățat mai mult cu răul decît cu binele". „Atîta pot să-ți zic, că cineva are să-și spună ceva". „Nu te înțeleg, de ce e nevoie de atîta mister? Doar n-are de gînd să mă anunțe că mîine e sfîrșitul lumii!" Dar Mara, cu toată strădania ei, nu fu chip să scoată mai mult de la vară-sa. Mare minune, că doar Smaranda era o guralivă!

Intrînd în apartamentul blocului în care locuia Smaranda, împreună cu soțul și cu fetele ei (acum pustiu, ceilalți fiind plecați de-acasă), Mara fu poftită în sufrageria strălucind de curățenie. Smaranda o invită să ia loc și o servi apoi, în tăcere, cu dulceață și sirop de fragi. Mara, în timp ce admira mini-sera cu plante ornamentale amenajată într-un colț al sufrageriei, auzi ușa camerei deschizîndu-se. Se întoarse. În încăpere pătrunsese, cu pași moi, o fată. O fată foarte, foarte tînără, îmbrăcată cu un halat lung pînă la pămînt, pe care și-l strînsese în jurul taliei. „Parc-ar fi halatul Smarandei!" gîndi Mara, uimită. Fata era frumoasă, avea o față rotundă, de un alb imaterial, ochi negri, sprîncene frumos arcuite și un păr bogat, strîns într-o coadă. Se apropie de musafiră cu o sfială parcă amestecată cu teamă. Brusc, căzu în genunchi, strîngînd picioarele Marei: „Doamnă, vă implor să mă iertați, am greșit grav față de dumneavoastră! Nu știu dacă o să mă puteți ierta vreodată!" O clipă, Mara se uită, pierită, la Smaranda, dar aceasta își feri ochii. Se întoarse spre fata care izbucnise în lacrimi: „Liniștește-te, draga mea! Pentru ce să te iert!? Ce rău mi-ai făcut?" Tînăra continua să plîngă cu hohote, acoperindu-și fața cu mîna. Din camera de alături se auzi, chiar în clipa aceea, un scîncet ca de copil trezit din somn. Smaranda se repezi într-acolo și se întoarse cu un coș de nuiele în care gîngurea un copil învelit în scutece. Era un băiețel cu năsucul în vînt, cu buze frumos conturate și cu un smoc de păr, ca un puf negru, pe căpșorul rotund ca o minge. Copilul își conteni gînguritul și prinse să privească atent, cu ochi negri ca abanosul, spre Mara.

„Doamne, exclamă femeia, ce teribil seamănă cu Mișu al meu! Nu cumva?..." „Da, doamnă, spuse încet tînăra, e copilul lui. Cum l-am născut, numai eu știu. Sînt studentă și, de cînd l-am născut, lipsesc de la facultate, m-am prefăcut bolnavă. Am fost sfătuită să mă descotorosesc de el, dar nu m-a lăsat inima. O cunoșteam pe doamna – și fata întoarse capul spre Smaranda –, o întîlnisem la biroul domnului avocat Mișu. Am înțeles că e vară primară cu dumneavoastră. În disperare de cauză, m-am adresat dînsei. M-a înțeles, m-a găzduit, mi-a dat să mănînc, promițîndu-mi să vorbească cu dumneavoastră..." Mara nu mai răbdă și începu să răcnească: „Ce să vorbească cu mine? Să-ți cresc eu copilul? Păi mîine, poimîine, sînt în stare să-mi cadă pe cap și alte mămici ca tine! Doar n-o să mă apuc să deschid creșă pentru bastarzii lui Mișu, care, în chestii de-astea, e foarte priceput, recunosc! Ce ticălos! Și cum, mă rog, ți-a sucit capul?" „Am însoțit-o pe mama la biroul dînsului, pentru un proces de succesiune. Apoi, după cîteva zile, m-am dus singură"... „Da, înțeleg... Am mai auzit eu, nu-i scapă nici o clientă slabă de înger. Ce ți-a dat, ce ți-a promis?"... „Nu mi-a dat nimic, nici nu mi-a promis, ci, pur și simplu, m-a amețit"... „Și-apoi?" „Și-apoi, cînd i-am destăinuit că o să am un copil, m-a asigurat că totul va fi în regulă. Era chiar bucuros, zicea că de mult își voia un copil... M-a ajutat, cu relațiile lui, să mă internez în maternitate. I-a spus doctorului că sînt o nepoată a lui din provincie. Cînd a aflat că am născut un băiat de patru kilograme, mi-a adus flori și ciocolata. După aia, nu l-am mai văzut. Nu era de găsit nicăieri, de la birou mi se repeta mereu că «e plecat în provincie, la procese». Eram disperată, trebuia să plec din spital... Unde să mă duc cu copilul? La căminul studențesc? Mi-am amintit de doamna Smaranda și i-am telefonat. A venit și ne-a luat cu taxiul de la spital. «Nu plînge, fetițo, mi-a zis dînsa. Pînă la urmă, găsim noi o rezolvare». Și de-atunci îi stau pe cap, cu copil cu tot... Pînă cînd?"

Mara, între timp, se hotărîse. Nu-i fusese ușor, dar inima ei bună biruise. „Ce mai tura-vura, rosti ea încet, mi-a dăruit îl de sus un copil. Ce nume i-ai pus?" „Daniel". „Dar pe tine cum te cheamă? Raluca, zici? O să alăptezi copilul la mine acasă. O să ai camera ta. Și așa mă gîndeam să înfiez un copil, că eu n-am avut noroc de unul... Și acum, hai să mergem. Cheamă un taxi, Samarando!"

Ralucăi nu-i venea să creadă că e salvată. Se repezi la Mara, îi apucă mîinile și începu să i le sărute. „Vă mulțumesc! Mă gîndisem în disperarea mea, să-mi pun capăt zilelor". „Asta-i bună, după ce ai adus pe lume un copil atît de frumos? Se găsea cineva să-l crească, pînă la urmă! Hai, să lăsăm prostiile! Mie de fapt, mi-ai făcut un bine, deși mi-a rămas o amărăciune în suflet. Totuși, e copilul lui Mișu... Măcar știu pe cine cresc. Sper să nu moștenească năravurile lui bărbatu-meu. N-am zis bine «bărbatu-meu», căci, de mai mulți ani, nu mai e al meu, e al altora, mai tinere. Deși nici eu nu-s chiar bătrînă, n-am decît 38 de ani. Cînd m-a luat, eram la fel de frumoasă ca tine, Raluco. Am să-ți arăt pozele mele de-atunci. Necazurile m-au îmbătrînit însă înainte de vreme".

Cum taxiul întîrzia, micul convoi se puse în mișcare spre stația de tramvai. Smaranda ducea valiza fetei, Mara coșulețul cu lucrurile copilului, iar Raluca îl ținea în brațe, stîngace, pe micuțul Daniel.

„Frumușică nepoțică aveți", i se adresă Marei, în tramvai, o tînără care, la rîndul ei, ținea de mînă un copilaș de vreo 3-4 ani. „Nu-i fetiță, ci băiețel. Seamănă cu fiică-mea, nu-i așa?", răspunse femeia, privind semnificativ spre Raluca. Aceasta se înroși pînă în vîrful urechilor. „Probabil că și ginerele dumneavoastră e băiat frumos, rîse tînăra. Numai dintr-o pereche reușită poate ieși un copil reușit". „Așa-i, aveți dreptate", încuviință Mara, uitîndu-se din nou, cu înțeles, spre Raluca, ale cărei priviri se pironiseră în pămînt.

Veni și ziua cînd Raluca își luă rămas bun de la binefăcătoarea ei. „Îmi pare rău că pleci, îi zise Mara, mă obișnuisem cu tine... Să n-ai nici o grijă, Daniel va crește bine. Îl iubesc ca pe propriul meu copil. Întoarce-te la facultate, învață... Telefonează-mi din cînd în cînd, vizitează-ne oricînd dorești. Să nu te sfiești dacă o să-l întîlnești aici, uneori, pe bărbatu-meu. El n-o să roșească, sînt sigură. Printre alte sentimente care îi lipsesc e și cel al rușinii". „Doamnă Mara, nu știu cum să vă mulțumesc. Vă rog însă să nu se știe că am un copil. N-aș vrea ca s-o afle părinții mei. Sînt bătrîni, s-ar prăpădi de rușine". „Fii liniștită, de la mine nu se va afla nimic. O s-o rog și pe Smaranda, care-i cam limbută, să-și țină gura. Îți doresc succes la învățătură. Să ajungi o bună ingineră!"

Nu după multă vreme, Mara se despărți de Mișu. Desele escapade ale acestuia, săptămînile în care lipsea de acasă, invocînd veșnica scuză a proceselor în provincie, deveniseră de neîndurat. Mai

mult. Mișu ajunsese să nu-i mai dea neveste-si nici un ban pentru întreținerea casei, pentru îngrijirea copilului. „Cu mine nu se cheltuiește nimic – îi zisese, ridicînd din umeri, avocatul. Vezi doar, sînt mai mult plecat. În rest, descurcă-te, că doar ai și tu un salariu destul de bun. Cît privește copilul, nu trebuia să te angajezi să-l crești. Sînt instituții speciale ce se ocupă cu asemenea copii". „În cazul ăsta, nu văd de ce să mai stăm împreună", replicase, adînc rănită, femeia. „Ai dreptate, dragă Mara. Tocmai de aceea, eu am și înaintat cerere de divorț!" Nefiind la mijloc copii, despărțirea de drept (căci cea de fapt era cunoscută de mult) se pronunță repede.

Ciudat, trecură patru luni și Raluca nu telefonă, nu scrise nici un rînd și nu veni să-și vadă copilul. „O fi ocupată cu învățatul, cu examenele – o apără, în gînd, Mara. Cele trei luni pierdute de la facultate, cînd cu nașterea și alăptarea lui Daniel, trebuie ajunse din urmă"... Apoi, în vară, îi găsi altă scuză: „S-o fi dus și ea în vacanță, că prea o fi ostenită"... Cînd începu noul an universitar, Mara o căută la facultate. I se spuse că se mutase la o facultate similară din orașul ei natal. Îi scrise în cîteva rînduri, dar nu primi nici un răspuns. Lăsînd copilul în grija Smarandei, femeia se deplasă în localitatea unde trăia și învăța acum Raluca. N-o căută acasă, ci la facultate. Nu voia să-i pricinuiască necazuri, să bănuiască ceva părinții ei. O întîlni chiar în curtea școlii. Raluca, cînd o văzu, se albi la față. Ochii i se îngustară, țintuind-o pe Mara cu priviri reci. Femeii i se păru că visează cînd tînăra îi aruncă în față, cu voce aspră: „Doamnă, vă rog să nu mă mai căutați. De ce mă căutați?" „Bine, îngăimă Mara, dar copilul"... „Nu vreau să mai știu nimic despre acest copil. Soțul dumneavoastră poartă întreaga răspundere, n-are decît să-l crească. Din cauza lui eram cît pe-aci să pierd un an de învățătură. Pe deasupra, vă anunț că mă voi căsători. Voi avea familia mea. Orice încercare de a mă șantaja va fi sortită eșecului". „Dar, Raluca, eu n-am de gînd să-ți fac vreun rău! Eram numai îngrijorată, nu știam ce-i cu tine... Daniel e bine, crește, e din ce în ce mai frumușel...". „Nu mă interesează copilul, v-am spus-o! Și încă o dată vă rog să nu mă mai căutați! Acum, dați-mi voie să plec. Mă așteaptă o sesiune grea de examene. Bună ziua". Și după aceste cuvinte, mai mult șuierate decît rostite, Raluca îi întoarse spatele. Mara se întoarse acasă, continuînd să creadă că întîmplarea nu fusese altceva decît un vis urît.

Urmară ani grei pentru Mara. Singură, cu un copil, mai și muncind (muncind de două ori mai mult ca înainte, ca să agonisească banii de trebuință!), trecu prin multe încercări. La două, trei luni o dată, mai ales cînd era pe drojdie cu banii și cînd metresele îl părăseau, apărea Mișu, care, așa ca „fapt divers", se interesa de Daniel. Mara îl înștiința pe scurt despre copil și încheia grabnic discuția cu fostul ei soț.

Marea ei satisfacție era că sforțările nu-i erau zadarnice. Băiatul era silitor, învăța bine, era prietenos, iubit de colegi și de profesori. Nu lua premiul întîi, dar era întotdeauna printre cei mai buni din clasă.

Pe la 10 ani, Daniel află de la Smaranda adevărul. Nu-i spuse Marei nimic, luni de zile. Odată, Mara îl surprinse dus pe gînduri. Îl întrebă la ce se gîndește și băiatul, după o clipă de ezitare, îi răspunse: „Tare aș vrea s-o pot cunoaște, într-o zi, pe maică-mea, deși pe tine te voi socoti întotdeauna adevărata mea mamă". Mara rămase trăsnită, nici prin cap nu-i trecuse că Daniel o să afle așa curînd trista poveste a vieții lui. O rugase doar, fierbinte, pe Smaranda să păstreze taina, măcar pînă cînd copilul va fi mai mare. Luată prin surprindere, Mara nu știu, la început, ce să-i răspundă. Își reveni însă repede: „O s-o cunoști, desigur, într-o zi".

Nici femeia și nici băiatul nu mai aduseră însă în discuție acest subiect.

Daniel termină cu bine liceul. În locuința restrînsă la o singură cameră (Mara, din lipsă de mijloace, fusese nevoită să închirieze celelalte odăi), pe un colț de masă, băiatul învăță cu tenacitate, zi și noapte, pentru examenul de admitere la facultate. Îl luă, nu printre primii, dar îl luă. Cînd ajunse în anul trei, tatăl său îl chemă „urgent", într-o duminică, în elegantul său apartament cu patru camere, cu mobilă stil și covoare scumpe. Rămas singur la bătrînețe (alte două căsătorii eșuaseră), Mișu îl mai 'poftea cîteodată, destul de rar, pe la el. Discuta cu fiu-său 5-10 minute, apoi îi punea în mînă 20 de lei – „ia-i, să ai de buzunar!" – și-l expedia.

„Te-am chemat să semnezi hîrtia asta", îi zise. Băiatul citi foaia bătută la mașină și ridică spre taică-său ochi grei ca plumbul: „Cum vine asta? S-o dau pe mama Raluca în judecată, ca s-o despăgubească pe mama Mara pentru banii pe care i-a cheltuit cu întreținerea mea vreme de 23 de ani? Niciodată! Asemenea probleme țin de suflet, ele nu se rezolvă prin tribunale. Nu așa m-a învățat pe mine adevărata mea mamă, Mara!"

Și-i întoarse spatele.

Banii intenționa să și-i însușească Mișu, în calitate de „tată sacrificat"...

VICTOR BEDA

– Hei, Gigi, pregătește pancarta cu „Nu atingeți televizorul!"

– De ce nu mi-ați spus de la început că nu vreți sos?

– De cîte ori să-ți spun, iubito, să nu mai sufli în supă?!

ALMANAH FLACARA 1989 ■■■